

**ФИЛОСОФИЯ НА АРХИВНОТО
ПОЗНАНИЕ И ПОСТИЖЕНИЯ НА
БЪЛГАРСКАТА УНИВЕРСИТЕТСКА
АРХИВИСТИКА**

**УНИВЕРСИТЕТСКИ ЧЕТЕНИЯ
ПО АРХИВИСТИКА**

ТОМ III, ЧАСТ I

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

СПЕЦИАЛНОСТ „АРХИВИСТИКА И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА“

VII НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

**ФИЛОСОФИЯ НА АРХИВНОТО
ПОЗНАНИЕ И ПОСТИЖЕНИЯ НА
БЪЛГАРСКАТА УНИВЕРСИТЕТСКА
АРХИВИСТИКА**

Проведена на 18 април 2013 г.

**УНИВЕРСИТЕТСКИ ЧЕТЕНИЯ
ПО АРХИВИСТИКА**

ТОМ III, ЧАСТ I

София, 2014

Научен редактор: *Андреана Нейкова*
Предпечатна подготовка: *Давид Нинов*

© *Андреана Нейкова* – предговор и съставителство
ISBN: 978-954-400-124-7

*„Сборникът се посвещава на българските университетски преподаватели по архивистика, които през изминалите десетилетия допринесоха за утвърждаването на **Архивологията – Науката за архивите**, и на специалност **Архивистика и документалистика**, като национален образователен модел!“.*

ПРЕДГОВОР

В духа на добрите традиции, свързани с 18 април – денят на специалност *Архивистика и документалистика*, ежегодно от 2005 г. досега катедра *Архивистика и помощни исторически дисциплини* организира емблематичните вече за специалността научни конференции, както и издаването на сборници с материалите на участниците в тях.

За целта е създадена поредицата *Университетски четения по архивистика*, от която вече са отпечатани два тома: *Том I. Българската университетска архивистика като образователен модел – история и бъдеще (2009)*; *Т. II. 60 години Българска университетска архивистика и 10 години специалност „Архивистика и документалистика“ в СУ „Св. Климент Охридски“ (2013)*.

Имам удоволствието да споделя, че специално за откриването на VIII конференция: *Съвременната българска университетска архивистика – теоретично равнище, учебно съдържание, професионални профили* (10–11 април 2014 г.), е подготвено електронно издание с материалите от миналогодишната VII конференция на тема: *Философия на архивното познание и постижения на Българската университетска архивистика*. То е обособено като Част I от бъдещия Том III на поредицата.

Намеренията ни са посоченият сборник да бъде допълнен и с Част II, в която ще се публикуват докладите и научните съобщения от сегашната конференция. Технологичната иновация в случая е, че като цяло Том III от поредицата ни ще бъде издаден едновременно в два формата, а именно: електронен и типографски (печатен вариант).

По този начин се надяваме да отговорим на очакванията на различните категории съвременни читатели, които вече имат своите специфични нагласи при ползване на необходимите им библиографски източници. Сред тях са, както утвърдени специалисти с интереси към постиженията на съвременната теоретична архивистика и университетското профе-

сионално образование, така и студентите в специалност **Архивистика и документалистика**. Свидетели сме, че младите хора днес са изцяло адаптирани в технологично отношение и като поведение към реалностите и възможностите, предоставяни им от информационното мрежово общество. Предимно за тях сме подготвили електронния вариант на сборника. За традиционалистите, които остават верни на книгата в нейния класически формат, ще осигурим съответния традиционен сборник.

Следователно, като организатори на поредната научна конференция, се стремим да покажем една модерна форма, приложима при създаването на високоинформативни ресурси за професионалното обучение по архивистика, осъществявано от специалност **Архивистика и документалистика** към Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“. Именно тя е поводът за организирането на тези единствени по рода си и засега уникални научни форуми, изключително полезни не само за Българската университетска архивистика, като национален образователен модел, но и за цялата архивна колегия, като възможност за придобиване на професионална квалификация в рамките на специалността.

От друга страна, специалност **Архивистика и документалистика** не би могла да има бъдеще, без институционалната подкрепа и професионалното партньорство от страна на ДА „Архиви“, както по принцип и на всички работодатели на нейните възпитаници.

С малки изключения, докладите и научните съобщения, презентирани от участниците в посочената конференция, са предоставени за публикуване от авторите им и са включени в електронното издание. Тези от тях, които не се отзоваха на настойчивите ни предложения, имат своето право, но пропуснатата възможност си остава за тяхна сметка. В раздела **Приложения** е поместена **Програмата** на VII конференция, така че всеки би могъл да се осведоми за липсите, следствие не от наш пропуск.

Пожелавам на „читателите“ приятни мигове с настоящото електронно издание, което е част от по-голям и амбициозен проект. Вярвам, че ще успеем да сбъднем и тази си мечта, „Въпреки всичко!!!“

проф. д-р Андреана Нейкова

**СЛОВО ЗА ОТКРИВАНЕ НА VII КОНФЕРЕНЦИЯ
НА СПЕЦИАЛНОСТ „АРХИВИСТИКА
И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА“ – 18 АПРИЛ 2013 г.,
ЗАЛА № 1 НА РЕКТОРАТА**

Уважаеми колеги,

За пореден път имам честта и удоволствието да ви приветствам с „Добре дошли“ на VII Конференция на специалност *Архивистика и документалистика*, с която от 2005 г. досега отбелязваме *Деня на специалността*. Както е известно, той съвпада и с рождената дата на акад. Иван Дуйчев (18. 04. 1907 г.).

С риск да се повтора, ще припомня, че за българската архивна колегия неговите „Лекции по архивистика“, обнародвани през далечната 1950 г., досега запазват значението си на първия фундаментален труд в областта на българската постмодерна класическа архивистика, който разкрива необятния, динамичен, но и специфичен свят на документите и архивите като социален феномен и вечен символ на цивилизацията.

С разпространението на информационно-комуникационните технологии обаче социалната роля на архивите и мисията на архивистите съществено се промениха. В течение на хилядолетия архивите осигуряват опазването на автентични документални свидетелства, а също и защита на неотменните права във всяко общество. През XXI в. архивите вече се превръщат и в гарант за прозрачността при вземането на управленските решения от страна на оторизираните политици и съответните държавни институции, и на практика са важен институт на съвременната демокрация.

Независимо от посочените промени в епохата на електронната информация архивите ще продължават да осигуряват съхраняването на колективната културно-историческа памет, което е неизменното им пред-

назначение. Понастоящем в много държави приоритетно се работи по проекти за създаване на национални електронни архиви. В дългосрочна перспектива те ще съдействат за предоставянето на устойчиви, ефективни и бързи е-услуги на гражданите. Особено впечатляващи са усилията и постиженията в тази насока на САЩ, Австралия, Великобритания, Франция, Русия, Унгария и др. Показателно е, че при откриването на 11 февруари 2013 г. на новото отделение в Пиерфит-сюр-Сен (Pierrefitte-sur-Seine), президентът на Франция Франсоа Оланд отбелязва, че са създадени изключителни условия за работа на историците и обществеността, а целта е: „Да осигурим бъдещето на нашата памет“. По-нататък, той пояснява, че още на този етап Франция разполага с 300 млн. листа сканирани документи, които са достъпни в интернет и свидетелстват за реален технологичен прогрес, както и за намеренията да бъдат съхранени най-значимите следи на нашето време с обединените усилия на всички заинтересувани държавни институции. Известно е, че Франция работи по тази стратегия още от 1983 г. и има своите безспорни постижения във връзка с развитието на националния си архивен отрасъл, включително и професионалното архивно образование и квалификация.

Спомената стратегия относно организацията и управлението на документите, в това число и на електронните документи, ни убеждава, че приближава моментът, когато ще трябва да се прекрати комплектуването на традиционните хартиени документи и да се осигури дълготрайно съхранение предимно на електронните формати документи. Този преход обаче ще бъде възможен само за държавите, които имат необходимия потенциал и политика за управление на електронната информация с оглед очакванията на обществото тя да е достъпна и пригодена за използване от гражданите. Относно професионалното архивно образование, което пряко ни засяга като университетска специалност, този преход изисква иновационни методи за обмен на научна информация и обучение с помощта съществуващите социални мрежи, в частност и тези на институтите на паметта.

Понастоящем в света съотношението при използването на информация от хартиени документи спрямо електронните носители е 80/20. Според прогнозите обаче, само след 5 години това съотношение ще стане диаметрално противоположно. За съжаление, създателите на най-новите информационни технологии (IT) по правило не обръщат внимание на въпроса за необходимостта от осигуряване на дългосрочно съхраняване на информацията, включително и на съвременната документна ин-

формация, както и на спецификата на архитектурата на електронната архивна система като цяло. Според специалистите по маркетинг, темпове на техническия прогрес и пазарните закони изискват от IT-създателите на иновации за много кратко време (в рамките на около 3 години), да завоюват своята пазарна ниша, да си осигурят максимални печалби и евентуално да отстъпят мястото си на следващия, който през това време се е подготвил да ги измести с подобрен продукт.

Освен по стратегията за създаване на национални електронни архиви, в съвременния глобален свят се работи и по проекти за създаването на национални електронни библиотеки, за които именно дигиталните архивни колекции са основен източник за предоставянето на електронно съдържание.

От мрежата се осведомихме, че на 12 март 2013 г. в САЩ стартира проект за създаване на: (***Digital Public Library of America (DPLA)***) – ***Електронна публична библиотека на Америка***). Тази библиотека е впечатляващо мащабен проект, който се реализира с участието на държавни и научноизследователски институти, музеи, библиотеки и архиви. Целта е да се изградят основите на национална електронна библиотека, която ще осигурява достъп на гражданите до културната и научната история на САЩ. За потребителите това означава онлайн-достъп в единен източник на информация във всяко време и от всяко място, независимо къде се намират те.

Най-големите доставчици на електронното съдържание за ***DPLA*** са американските архиви и Харвардския университет, които предоставят информация от своите онлайн-колекции, създадени в рамките на двугодишния пилотен проект ***Digital Hubs Pilot Project*** – <http://dp.la/digital-hubs-pilot-project/> – „Електронни концентратори“.

По-конкретно, от страна на фондовете на националните архиви в бъдещата ***DPLA*** – (Електронна публична библиотека на САЩ), първоначално ще бъдат предоставени 1,2 млн. електронни копия, в това число документи относно създаването на американската държава, снимки от проекта по фотодокументирането на живота в САЩ (***Documerica Photography Project*** – 1970), както и плакати от времето на Втората световна война, а също и документи, определящи правата на човека и гражданските права на американците, и др.

Понастоящем в САЩ, въпреки липсата на Национална електронна библиотека, се изпълняват повече от 40 проекта в различните щати,

свързани с тази идея, като в страната съществуват и голям брой обемни хранилища за електронно съдържание. Чрез най-новия проект за създаването на *Digital Public Library of America* на практика се прави първата крачка към тяхното обединяване в обща национална мрежа.

Официалният старт на проекта, който е обявен за 18–19 април 2013 г. в Бостънската публична библиотека: <http://dp.la/get-involved/events/launch/>, хронологично съвпада, както е видно, с провеждането на собствената ни конференция, което е едно обнадеждаващо съвпадение. От друга страна, *Електронната библиотека по архивистика и документалистика* на специалност *Архивистика и документалистика* също би могла да се разглежда като подобен опит в тази насока, макар и в рамките засега само на отраслова библиотека, създадена предимно за учебни цели във връзка с българското професионално образование по архивистика. Както обаче показват отчетните данни за посещенията в нейния сайт, библиотеката ни всъщност вече е едно от уникалните и значителни хранилища у нас на електронно съдържание. А това означава, че в една бъдеща *Национална електронна публична библиотека в България* въпросната библиотека също ще може да участва като пълноправен доставчик на електронно съдържание. Именно тази възможност ни мотивира да продължаваме работата си по попълването на *Електронната библиотека по архивистика и документалистика*, въпреки че не разполагаме с необходимата институционална и финансова подкрепа от самото начало на проекта (2009). Ето защо се наложи да потърсим съдействие от Хайделбергския университет (ФРГ), който оцени по достойнство усилията ни в тази насока. Чрез включването на *Електронната библиотека по архивистика и документалистика* в Интернет пространството на практика се осигурява онлайн безплатен достъп на потребителите, а също и съответна защита на нейните ресурси.

Относно темата на настоящата конференция: *Философия на архивното познание и постижения на българската университетска архивистика*, бих искала да отбележа, че изборът не е случаен. Основанията ни в случая са резултатите от 6-те предходни конференции от същия формат, организирани по инициатива на преподаватели от специалност *Архивистика и документалистика* и с подкрепата на ръководството на ИФ.

След изминалите вече 11 години от старта на специалността имаме правото и професионалното самочувствие да представим историята и развитието на Българската университетска архивистика като национа-

лен образователен модел със своята философия, специфика, интегрална структура, учебно съдържание и интелектуален потенциал. Надяваме се, че участниците ще изяснят и някои от съществуващите проблеми, което ще подпомогне усилията на българската архивна колегия да се приобщи към водещите архивни стратегии, технологични иновации, процеси и политики, свързани с развитието на архивния ни отрасъл в съвременното киберпространство.

проф. д-р Андриана Нейкова

АРХИВОЛОГИЯ (ОБЩА ТЕОРИЯ ЗА АРХИВИТЕ) – ИДЕИ И ТЕОРИИ

проф. д-р Андриана Нейкова, СУ

Вструктурата на теоретичната архивистика, която е интегрално по своя характер научно познание, с течение на времето закономерно се обособяват самостоятелни дялове, които започват да се разработват от отделни научни дисциплини. В тази връзка в известните „Лекции по архивистика“ (1950), авторът акад. Иван Дуйчев уточнява, че с историята на архивите и архивното законодателство се занимава „*Архивологията*“, с архивните сгради и условията за съхранение на архивните документи – т. нар. „*Архивоикономия*“, а въпросите, свързани с основните архивни процеси и дейности, са предмет на т. нар. „*Архивотехния*“.

Посочените термини впоследствие не се възприемат от българските архивисти, поради което не се утвърждават в системата на архивната терминология. Вместо споменатия термин „*Архивология*“ у нас се използва съответно наименованието „История и организация на архивите“, която е една от профилираните дисциплини в учебния план на специализация *Архивистика*, която функционира в Исторически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ през периода 1954–2002 г.¹ В специалност *Архивистика и документалистика* (2002), възникването, развитието и съвременната организация на архивите се преподават в лекционния курс *Архиви и общество*.

Някои съвременни чуждестранни автори дефинират термина „Архивология“ вече като „Наука за архивите“ или „Обща архивна теория“ – Т. Хорхордина, Евг. Старостин и др.² Доколкото споменатият термин „Архивология“ е по-коректен с оглед влиянието на различните научни концепции в развитието на архивната теория (лат. *conception* – систе-

ма от схващания или възгледи по даден научен или теоретичен въпрос; идея³), той се възприема и от автора на настоящата разработка.

* * *

Известно е, че първите теоретични трудове от общ характер по архивистика се създават едва в края на XVI в., въпреки че архивите започват целенасочено да се формират още с появата на най-ранните писмени документи в качеството им на средство за управление и основен информационен източник още в края на IV хил. пр. Хр. Авторите на тези трудове най-често са юристи или служители в архивите към канцелариите на съответните властови и религиозни институции в тогавашните европейски средновековни монархии. Техният интерес е насочен към въпросите относно статута, организацията и типологията на съществуващите архивни сбирки с публично значение, а също и значението им като декларирано право за управлението. Също така, те се опитват да изяснят и проблеми, свързани с необходимостта от систематизиране, регистрация и описание на архивните документи, както и условията за съхраняването им, съставянето на справочници към тях и др. Изводите им са, че съхраняваните документални свидетелства не са били достъпни, извън интересите на властващите елити в отделните абсолютиски монархии и църквата. Ето защо те се обозначават като „тайни“ или „секретни“ архиви (англ. „*secret*“ – тайна). Така се ражда и митът за многото скрити тайни в архивите, които професионално са поверени на тогавашните архивисти в качеството им на най-доверени служители на владетеля, аристокрацията и църквата.

За разлика от Средновековието, в условията на модерните национални държави се регламентира статутът на архивите като специализирани публични институции, включително и правото на достъп на гражданите до наследените от миналото архивни документи, независимо от тяхната предишна собственост. По този начин от „арсенали на властта“ в миналото, както ги определят френските архивисти, националните исторически архиви се превръщат в „лаборатории за научни изследвания“.

Изграждането на архивни мрежи в отделните европейски държави, както и създаването на съответната нормативно-методическа уредба, свързана със статута, функциите и технологията на архивната работа, допринасят за развитието на общата архивна теория, а също и за осъзнаване на необходимостта от професионално образование и квалификация

по архивистика. Според специалистите, повратен момент в развитието на модерната теоретична архивистика е появата през 1898 г. на методическото пособие: *Ръководство за класиране и описание на архивите*, което е разработено от холандските архивисти С. Мюлер (Dr. S. Muler), Й. Фейт (Dr. J. A. Feith) и Р. Фруин (R. Fruin Th. Az.)⁴. Както е известно, благодарение на формулираните от тях 100 правила, респ. авторски тези, изясняващи системата за научна класификация и описание на архивите, се обосновава принципът на „уважение към фонда“ (*respect des fonds*), провъзгласен официално във Франция още през 1841 г. Той обаче първоначално се свързва с библиотечните тематични и предметни класификационни схеми, без да се свързва на практика с произхода на архивните фондове.

Според холандските архивисти, архивният фонд трябва да бъде обособен като отделна отчетна и класификационна единица, за да могат документите от общ произход да се описват и съхраняват заедно. Всъщност те аргументирано оспорват прилагането до момента на библиотечните класификационни схеми и т. нар. „*Pertinenzprinzip*“⁵, като неподходящи за спецификата на архивните документи и съответните фондове. В случая идеята на авторите е, че е важно да се запази първоначалният ред на документите с общ произход от административната сфера, за да може всеки документ да бъде възстановен в състава на архивния фонд на административната структура, към който той по право принадлежи. А архивният фонд, който те сравняват с „жив организъм“, включва всички писмени документи, рисунки и печатни материали, официално създадени от дадено „административно тяло“ или от негов служител⁶.

Налага се да поясним, че това разбиране за архивния фонд не се отнася за документите във фондовете от личен произход (на отделни лица, семейства или родове). Причината е, че повечето от тях тогава традиционно се формират и съхраняват като архивни колекции в библиотеките, поради което се възприемат като част от професионалните компетенции на библиотекарите, а не архивистите.

*Принципът на произхода – Provenienzprinzip (Prinziple of provenance)*⁷, и посоченият по-горе *принцип на уважение към фонда (respect des fonds или Herkunftsbeginsel*, според Мюлер), са били прилагани в архивната класификация още преди появата на холандското методическо пособие. През 1881 г. в утвърдените правила, регламентиращи подреждането на делата в Тайния архив на Прусия, се предвижда систематизирането на документите да се извършва съобразно произхо-

да им в административните структури, респ. въз основа на съответния **Registraturprinzip (Strukturprinzip)**.

За много кратко време холандското **Ръководство за класиране и описание на архивите** получава признанието на международната архивна колегия и е оценено в методологично отношение като съществен принос и фундамент за развитието на модерната теоретична архивистика и практика. Още през 1910 г. секцията на архивистите в Международния конгрес на библиотекарите, който се провежда в Брюксел, изцяло одобрява принципите, обосновани от споменатите холандски архивисти Мюлер, Фейт и Фруин. Заявената официална позиция е важна стъпка към създаването на една обща архивна теория за обработването на архивните документи от архивните институции. Благоприятен фактор е и неговото сравнително бързо превеждане и публикуване на основните европейски езици: на немски език през 1905 г., на италиански език (от немския превод) – 1908 г., на френски език – 1910 г., на български – 1912 г., на руски език – 1931 г.; на английски език – 1940 г. и др. В тази връзка през 1956 г. американският архивист Теодор Шеленберг (Th. Schelenberg) определя разглеждания холандски регламент като: „Библия на съвременните архивисти“, а неговите автори – „бащи на модерната архивистика“. Известно е, че и досега текстовите документи на хартиен носител, които са обект на архивиране, както в учрежденските архиви, така и в архивните институции, продължават да се регистрират, систематизират, описват и съхраняват под формата на архивни фондове или колекции, независимо от принципите на управлението на съответната национална архивна система, функционираща като централизиран, децентрализиран или смесен модел.

Този възприет от архивната общност методически регламент обаче за известен период предопределя развитието на теоретичната архивистика предимно като описателна наука. За нейната емпирична насоченост допринася и методологичната ѝ обвързаност с тогавашния исторически позитивизъм, който запазва влиянието си и през първите десетилетия на ХХ в. Ето защо повечето от теоретични изследвания по архивистика, в това число и по история на архивите, остават на равнището на официалната етатистка парадигма⁸.

Позовавайки се на холандското пособие, английският архивист Хилари Дженкинсън (Sir Charles Hilary Jenkinson 1882–1961), през 1922 г. в своя капитален труд **Ръководство по администриране на архивите**

(*A Manual of Archives Administration*)⁹, обосновава тезата си за безпристрастната позиция на архивиста в процеса на оценяването на съвременните тогава документи с цел извършване на селекция за евентуалното им унищожаване или предаване в съответните исторически архиви. Придържайки се стриктно към философията на холандския регламент, но и към своето убеждение за „свещения характер“ на документалното свидетелство, Дженкинсън счита, че професионалните архивисти са отговорни за съхраняването на предадените им автентични документи, както и за реда, и описанието им в съответната административна структура, включително и за контекста на същите, заложен от техните създатели. В случая авторът е повлиян от практиката, свързана със средновековните архивни документи, при които не се налага да се извършва подбор и унищожаване на част от тях. Ето защо отговорността за извършване на подбора за унищожаване на съвременните документи, според Дженкинсън, е задължение само на техните създатели, т. е. на администрацията по места. Той споделя и безпокойство си, че администраторите всъщност могат да не унищожат достатъчно количество документи, да унищожат прекалено много или да създадат не само обективни документи, но и исторически тенденциозни. Авторът обаче не предлага решения на посочените проблеми.

Принос на Дженкинсън е и дефинирането на основни архивни термини, сред които: *документ (Record)*, и *архив (Archiv)*. Той счита, че „*документ*“ е повече технически термин, за разлика от „*архив*“, който има своите значения в различните езици. Специално в дефиницията на термина *Archiv* той се позовава на: *The Oxford English Dictionary*, според който същият има древногръцки произход, а значението му се свързва с място за съхраняване на публични архивни документи.

Що се отнася до термина „*архивен документ*“, Дженкинсън го разглежда като удобна форма на „изкуствена памет“ и „недискредитирано свидетелство за действие“. Логичният извод на автора е, че не трябва да се допуска и най-малката намеса след неговото създаване, защото в противен случай ще се наруши характера му на „безпристрастност“. Като ценни, според него, следва да се определят документите, които се вменават в рамките на официалната държавна идеология и историография в дадения момент.

Концепцията на Дженкинсън за отговорността на администрацията при селекцията на документите за постоянно съхраняване или уни-

щожаване намира своите привърженици. Причината е, че след края на Първата световна война, поради лавинообразното нарастване на административната документация, се натрупват огромни документални масиви в учрежденските архиви. В тази ситуация се налага да се уточнят професионалните отговорности на „архивиста-администратор“ в държавните институции, които са създатели на документите, и на „професионалните архивисти“ в историческите архиви, които трябва да осигурят съхраняването им в качеството на исторически извори.

Разглежданото *Ръководството по администриране на архивите (A Manual of Archives Administration)*, въпреки че е съобразено предимно с регламентите и практиката в архивите на Обединеното кралство, също има фундаментално значение за развитието на модерната теоретична архивистика, архивната терминология и методическите изисквания в архивната работа като цяло. Своеобразно признание на идеите и концепциите на автора е, че този труд е преиздаден през 1937 г.

През първата половина на XX в. в общата архивна теория доминира влиянието на философията на позитивизма, което е характерно за трудовете на Е. Казанова (E. Casanova) и С. Пистолезе (S. Pistolese) – представители на водещата по това време италианска архивна школа.

В монографията си *Архивистика (Archivistica)*¹⁰, Казанова откроява четири основни етапа в историята и развитието на архивите, както и на теоретичната архивистика: Архивите и архивистиката в древността и до XIII в.; Архивите и архивистиката през периода XIII–XV в.; Архивите и архивистиката през периода XVI–XVIII в.; Архивите и архивистиката през периода XVIII в. до 1928 г. Въпреки че не обосновава предложената периодизация, направената класификация е съобразена с възприетата периодизация на историята от представителите на позитивистката школа по същото време, а именно: стара, средновековна и модерна история.

Казанова е привърженик и на идеята за съществуващата генетична връзка между учрежденските архиви и историческите архиви в отделните държави, която е една от аксиомите и в съвременната класическа архивна теория, методика и практика.

По въпроса за правото на отделните суверенни европейски държави да реституират собствеността си върху архиви, които са притежание на други държави по силата на предишни политически реалности или в резултат от насилствено заграбване и трансфер по време на въоръжени конфликти, неговата позиция е противоречива. Защиатавайки споменатия

Provenienzprinzip, той основателно оспорва предложението за връщане на някои архивни документи от страна на бившата Австро-Унгарска империя, които след края на Първата световна война се оказва, че имат историческо значение и за още седем нови суверенни държави. Съгласно посочения принцип, документите в даден национален исторически архив се отнасят към този архивен фонд, от който произхождат, а вътре във фонда запазват първоначалния си ред от съответното деловодство, респ. от администрацията, която ги е регистрирала и използвала първоначално.

Същевременно Казанова приема, макар и с известни уговорки, че местните архиви би трябвало да споделят съдбата на бившите суверенни територии, независимо на кого са принадлежали преди това. На практика обаче подобна идея е неосъществима. Тя противоречи на общоприетата универсална теория за архивния фонд, според която съхраняването на всеки архивен фонд трябва да бъде по начина, както той е бил регистриран и систематизиран от администрацията на съответния фондообразувател.

Поради интереса, който предизвиква и заради научните ѝ достойнства, монографията на Казанова е преиздадена през 1966 г.

През 1934 г. в Рим е обнародвана и монографията на Пистолезе *Европейските архиви от XI в. до наши дни (Les archives europeenes du X siecle a nos jours)*¹¹. За начало на историята на европейските архиви в заглавието на труда си авторът визира XI в., въпреки че в изложението си той отбелязва тяхната по-ранна поява през периода IX–X в.

Целта на Пистолезе е да разкрие причините и факторите, които обуславят появата на различните видове архиви в европейското пространство, а също и организацията им, технологията на архивната работа, промените в състава на националния публичен архивен ресурс, и др. В методологично отношение той също е привърженик на позитивистката школа. Това проличава при предложената периодизация за историята на европейските архиви, както и в обясненията за отражението на различните фактори върху тяхното развитие и трансформации. Според автора, европейските архиви получават статут на специализирани публични държавни институции благодарение на принципите, провъзгласени от Френската революция в края на XVIII в.

* * *

Влиянието на италианската архивна школа във философски и теоретичен аспект може да се открие и в известните *Лекции по архивис-*

тика (1950)¹² на проф. Иван Дуйчев, което не е случайно. Той е дипломиран архивист-палеограф, възпитаник на **Школата по архивистика и палеография** към Секретния архив на Ватикан (1935).

Чрез тези лекции още в началния етап от развитието на съвременната българска теоретична архивистика се предоставя възможност да се приобщим към постиженията на европейската теоретична архивистика и професионално образование, но, за съжаление, това не се случва.

Лекциите, както е добре известно, са били предназначени за обучението на архивисти у нас, но за все още бъдещите български архиви. Курсът се провежда през есента на 1949 г. в тогавашния Български библиографски институт. През следващата година **Лекциите по архивистика** са обнародвани под формата на циклостилно издание и в скромния тираж от 300 бройки, а през 1993 г. трудът е преиздаден по инициатива на преподаватели в катедра **Архивистика и ПИД** – Исторически факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Въпреки че до преиздаването им те остават почти неизвестни за няколко поколения архивисти у нас, изминалото време не намалява тяхната научна стойност. И днес **Лекциите по архивистика** запазват значението си на класически образец за разработване с учебна цел на основните теоретични въпроси на съвременната архивистика, дейността на архивите, архивното образование и квалификация. В отделните теми, които са 24 на брой, не може да се открие дори сянка на комунистическата идеология или на класово-партийния подход, като иманентна същност на официалната по същото време у нас марксистко-ленинската методология. Авторът остава верен единствено и само на своя професионализъм и на документите, като исторически свидетелства. От голямо значение в конкретния случай е и дългогодишната му работа, свързана с издирването на български средновековни документи и ръкописи в редица чуждестранни архиви и библиотеки, тяхното критично проучване и публикуване.

Според Дуйчев, превръщането на историческата наука в точно знание, което се стреми да обгърне всички страни на човешкото битие и да стане изложение не само върху неговото политическо, но и икономическо и социално минало, насочва специалистите към архивните документи, които са най-ценното историческо градиво, а с това се повишава интересът и към самите архиви като хранилища на тези документи. Ето защо приоритетна задача на българските историци и архивисти е системното издирване, критично проучване, копиране и публикуване на

съхраняваните в чуждестранните архиви, библиотеки и музеи архивни документи и ръкописи за българската средновековна история и култура. Авторът подчертава и значението на новите видове документи върху технически носители – фотодокументи, фонодокументи, филми и други, които също трябва да се предават и съхраняват в архивите, тъй като са част от националното ни архивно наследство.

Също така проф. Дуйчев се спира, макар и накратко, на историята и съвременната организация на архивите. Илюстрира с подходящи примери спецификата на архивната работа, която включва процесите, свързани с комплектуването на архивите и формирането на съответните документални комплекси, систематизирането и описанието на архивните документи, определянето на тяхната ценност и автентичност въз основа на съответните реквизити (автор, дата, печат, текст, писмовен материал и др.), както и системното им публикуване с цел осигуряване на достъпна „печатна изворова база“ за изследванията по история през разглеждания период.

Лекциите имат важно значение и за изясняването на българската архивна терминология, включително и терминологията, свързана с т. нар. „помощни исторически дисциплини“ или „специални исторически дисциплини“, което е едно по-коректно наименование. Към тях се отнасят *изворознание, палеография, дипломатика, историческа хронология, историческа метрология, сфрагистика, археография* и др. Именно методическият инструментариум на специалните исторически дисциплини, обект на които са писмените исторически извори или отделни техни страни, намира най-широко приложение в професионалната работа на архивистите.

Особено ценна е предоставената информация относно учебните планове и програми на европейските университети и професионални школи, с дълголетни традиции в обучението и подготовката на архивисти-историци. Представите и изискванията на проф. Дуйчев за бъдещата тогава професия „архивист“ у нас са съобразени с утвърдените чуждестранни образователни модели и стандарти в областта на професионалното обучение по архивистика: „... архивистът не бива да бъде смятан просто като някакъв обикновен чиновник, натоварен да се занимава със запазването и описването на известни архивни материали. Напротив, той трябва да бъде включен с пълно право между същинските научни работници и трябва да бъде смятан, като пръв помощник и сътрудник на учения и изследвача. Неговата работа налага извънредно голяма научна отговорност и изисква дълбоки и основни познания в областта на

няколко научни дисциплини. Той трябва да притежава, преди всичко, задълбочени познания из областта на общата и специална история, защото архивните документи са най-ценните исторически извори. Той трябва да познава стари и нови езици, за да може да се справи с цялото разнообразие от архивни ценности, които произхождат от разни времена и разни народи. Понякога това знание трябва да бъде още по-задълбочено, тъй като в ръцете му могат да попаднат документи, в които да е отразен езикът на една епоха или на една ограничена езикова област. Необходими са знания относно палеографията, за да могат да бъдат разчетени стари документи, написани на един или друг език и с едно или друго писмо. Необходимо е да се познават добре разните хронологически системи и начините, чрез които, при наличността на едни или други хронологически елементи, един документ може да бъде датиран по възможност най-точно. Необходими са знания по сфрагистика, за да може да бъде разчетен и обяснен един печат. Най-сетне, покрай разните специални знания, необходимо е да се познава онова, което наричаме архивоекономия и архивотехния, сиреч, сведения за запазването на документите и за уредбата на един архив¹³.

Основателно тези лекции се оценяват от архивната ни колегия като най-ценното наследство за българската *Архивология* или *Науката за архивите*¹⁴.

* * *

Съществен принос за развитието на общата архивна теория и историята на архивите, като самостоятелна научна дисциплина, както и за усъвършенстването на нейната методология и методически инструментариум, има и германският архивист Адолф Бренеке (A. Brenneke)¹⁵. В лекциите си, които той чете през 30-те години на ХХ в. в тогавашния Архивен институт в Берлин, разработва теорията за т. нар. „идеални типове“ архиви, които се формират през различните исторически периоди. Авторът, който е привърженик на неокантианската школа¹⁶, откроява на базата на логически конструкции общо 10 основни типа архиви, които се появяват в средновековните монархии и до тяхното институционализиране след края на XVIII в. в отделните национални държави

Според Бренеке, през първия етап, който съвпада с ранното средновековие и класическите представителни монархии, се формират само два типа архиви: „А“ – архиви на канцеларии, създаващи документи, и

които съхраняват старите им документи; и „В“ – хранилища на особено важни входящи документи. Наличието на тези архиви авторът характеризира с термина „дуализъм“, който е определящ не само за границите, но и за структурата на тогавашното архивно пространство.

През периода на абсолютизма – (XVI–XVIII в.), той установява наличието вече на 4 типа архиви. Освен предишните тип „А“ и „В“, Бренеке проследява генезиса на два нови типа: „С“ и „D“. Тип „С“ свързва съответно с „Архива на короната“ или „Дворцовия архив“, наричан още „Таен архив“, в който се концентрират и съхраняват официалните юридически актове и административни документи. А с индекса „D“ в предложената схема се обозначава „Главният архив“. Най-често този тип архив, в който се предават и съхраняват предимно документалните сбирки на прекратилите дейността си „регистратури“, възниква на основата на тип „С“ – в случая това е посоченият „Архив на короната“, респ. на владетеля.

Създаването на ведомствените или отрасловите архиви, свързани с конкретни учреденски архиви, Бренеке отбелязва с индекса „Е“. Следва тип „F“ – учреденски архиви, които се формират в регистратурите на различните държавни институции. За този период авторът пояснява, че след като се преодолява предишния дуализъм между архива на канцеларията и хранилището на входящите документи, се заражда нов дуализъм: този път между Главния архив, като исторически архив, и учреденските архиви в сферата на тогавашната администрация. С преодоляването му се извършва синтез, в резултат от който се обособява Централният исторически архив, обозначен като тип „G“, който има самостоятелен статут в структурата на съответната държавно-административна система. Провинциалните или териториалните исторически архиви, Бренеке обозначава с индекса „H“. За архивното управление, като специализирана архивна администрация, той използва индексът „J“, а за службата по организиране съхраняването на архивните документи в рамките на Централния архив – индексът „K“.

Достойнство на класификацията на Бренеке е опитът да се обвърже генезиса, еволюцията, типологията и съвременната организация на архивите с развитието на съответната държава и нейните институции в духа на етатистката парадигма. Това означава, че в историко-хронологичен аспект те се проучват с оглед типа държавно-политическа система и институционална структура на дадено общество. Подобен подход позволява да се разглежда историята на архивите в контекста на развитието на

държавността, доколкото основната им функция и досега се определя от потребностите на управлението, въпреки че след края на XVIII в. по президентския те трябва да служат на интересите на гражданите в обществото.

Като цяло схемата, разработена от Бренеке, няма обаче единна научна основа. Тя обхваща само архивите на държавните институции, изключвайки всички други архиви с публично значение, както и техните взаимоотношения със специализираните архивни структури и институции.

Следователно, до края на Втората световна война представените автори допринасят чрез своите теоретични разработки за разширяване и уточняване съдържанието на фундаменталното понятие „*архив*“. Освен предишните значения: място за събиране и съхраняване на юридически и административни актове или сбирки от стари ценни документални свидетелства, то придобива ново обобщено значение чрез включване на понятията – „*архивни документи*“, в см. „*исторически източници*“, както и „*държавни и други публични архиви*“.

Във връзка с уточняване съдържанието на термина *Архивология*, като наименование на *Общата архивна теория* или *Наука за архивите*, определен принос имат и представителите на съветската архивна школа¹⁷. Известно е, че съветските архиви в нормативно-методическо и институционално отношение са резултат от социалния експеримент, започнал в Русия през 1917–1918 г. и продължил повече от седемдесет години. В съответствие с официалната идеология и марксистко-ленинската методология те допринасят за създаването и утвърждаването на съветската архивна теория, методика и практика. Водещи за развитието на архивния отрасъл като цяло са принципът на партийността, класово-партийния и формационния подход. Ето защо в условията на тоталитарната държава на архивните институции се възлагат и някои несвойствени за тях функции, характерни за разглеждания модел, като противостоящ до този момент на традиционните архивни модели, продукт на демократичното управление.

* * *

Налага да припомним, че след края на Студената война именно представители на новата рускоезична архивна школа се обявяват срещу собствената си крайно идеологизирана държавна архивна доктрина и поставят на дневен ред необходимостта от реформиране на наследената от тоталитарния период „съветска архивна система“. Особено внимание

в случая заслужава позицията на проф. Татьяна Хорхордина – (Российский государственный гуманитарный университет (РГГУ)), която счита, че този тип архивна система вече не отговаря на обществените очаквания в условията на извършващия се преход към съвременните демократични ценности и пазарна икономика в Русия. Нейната монография – „История и архивы“ (1994)¹⁸, е първият опит за анализ на „съветския архивен модел“. Според авторката, в тоталитарното общество и държава архивите нямат собствена съдба. Решенията за тях и дейността им, дори и всички назначения на ръководните позиции в тази система, се вземат и налагат от външни органи – обикновено висшестоящите партийни ръководства. По този начин се блокират вътрешните закони за саморазвитие, присъщи на архивите, като специфичен социален феномен. Целта е да се ограничи общественото им въздействие, особено тяхната духовна и културна мисия, да се контролира достъпът до информационния им потенциал, научните комуникации в архивната среда, и др.

Позовавайки се на много новооткрити документални свидетелства, Хорхордина успява да покаже несъстоятелността на целенасочено създаваните митове в течение на десетилетия за превъзходството и предимствата на „съветския модел“ архивна система в сравнение с всички други архиви, не само в миналото, но и през съвременния период. Авторката е категорична: „... **Повече от седемдесетгодишния експеримент, основната цел на който е била да бъдат монополизирани всички архиви от горе до долу, за да бъдат използвани в качеството им на примитивно „политическо оръжие“, завърши с крах“.**

Изминалото време потвърди обективността на анализите и заключенията на проф. Хорхордина. По стечение на историческите обстоятелства направените констатации в значителна степен се отнасят и за останалите държави, в които след края на Втората световна война се възпроизвежда посочения „съветски архивен модел“. Както е известно, у нас през периода 1951–1989 г. също се възприема съветската нормативно-методическа уредба във връзка с изграждащата се национална архивна система. Теоретичните изследвания в тази област по презумпция се съобразяват с официалната идеология, марксистко-ленинската методология и принципите на управление в тоталитарната държава. Основният критерий за развитието на българската архивна система през този период е степента на съответствие спрямо официалната съветска архивна доктрина и практика¹⁹. Типична илюстрация за посочената обвързаност

е монографията на доц. Мария Кузманова (Матеева) – „История на архивите и организация на българското архивно дело“ (1966)²⁰. В нея за първи път системно се проследява появата и развитието на архивите у нас през различните периоди от съществуването на българската държава, включително и тяхната организация през съвременния период до средата на 60-те години на ХХ в. Съдържанието е систематизирано в 9 части, като 4 от тях са посветени на създаването и изграждането на националната ни архивна система. За целта авторката разглежда въпросите относно статута, типологията, профилирането и административната подчиненост на различните държавни (исторически) архиви: централни, местни и т. нар. „ведомствени архиви с постоянен състав на документите“, както и създаването на паралелната и обособена мрежа на партийните архиви.

Като цяло периодизацията на историята на българските архиви е съобразена с изискванията на класово-партийния и формационен подход, характерен за господстващата по това време и у нас марксистко-ленинска методология и терминология. Авторката е убедена, че организирането и профилирането на новосъздадените български архивни институции по подобие на съветския централизиран модел е единственият правилен избор. В съответствие с наложените тези в официалната историография тя определя националната ни архивна система, която започва да се изгражда през 1951 г., като най-висшия етап в развитието на българските архиви и историята на архивното ни дело. Според нея, нерешените все още проблеми в тази област се дължат единствено и само на „непълната централизация на българските архиви“ в сравнение със съветските архиви.

Въпреки своите методологически несъвършенства обаче, посочената монография в емпирично отношение продължава да е полезна на изследователите, занимаващи се с тази проблематика, включително и за учебни цели.

* * *

През съвременния период и особено след края на Студената войнa теориите и подходите от миналото представляват интерес предимно в исторически аспект и в контекста на развитието на *Архивологията*, като *Обща архивна теория* или *Наука за архивите*, съответстваща на сложната структура и интегралния характер на архивното познание. В тази връзка интерес представляват приносите на следващите генерации

автори. Сред тях е и споменатия Т. Шеленберг, американски архивист от немски произход, който, за разлика от предходниците си, в своя капитален труд: *Съвременни архиви. Принципи и техники (Modern Archives: Principles and Techniques)*, обвързва работата на професионалния архивист с подбора на документите, като предпоставка за тяхното архивно съхраняване и използване²¹.

Ускорените темпове на нарастване на административната документация в САЩ по същото време затрудняват нейното съхраняване, което на практика трябва да се осигурява на няколко равнища: в процеса на оперативното използване на документите, при архивирането им в учрежденския архив и с историческа цел. В американската концепция за „*жизнения цикъл*“ на документите, която обхваща посочените етапи и процеси, доминира идеята за необходимостта от взаимодействие между администраторите-архивисти и деловодителите, като същевременно се конкретизират техните компетенции. Съответно: деловодителите организират оперативната административна документация, а архивистите извършват подбора на документите, подлежащи на постоянно запазване. Според Шеленберг, въпросната оценителна дейност изисква от архивистите да познават добре създаваните административни документи, още преди извършване на селекцията по критерия ценни/неценни от историческа гледна точка.

Авторът, който заслужено е признат за „баща на оценителната теория“, въвежда и изяснява понятията „*първична стойност на документа*“ и „*вторична стойност на документа*“. *Първичната стойност* отразява важността на дадения документ за създателя му, а *вторичната стойност* в случая има две измерения: *свидетелствена*, респ. *исторически източник*, която се определя от важността му за изследователя; *информационна* – значението му за обществото (за гражданите). Съответно архивистите трябва да определят, коя информация е важна или неценна от историческа гледна точка, респ., кои документи следва да бъдат запазени и кои евентуално ще бъдат унищожени. За целта Шеленберг дефинира термините: *документ* и *архивен документ*. Той пояснява, че *архивните документи* са само част от съответния документален комплекс, която се предава за постоянно – (вечно), съхраняване в историческите архиви.

За възприемането на понятието *Архивология* със значение *Наука за архивите* допринася и известната „*документационна стратегия*“ на Х. Самюълс (Helene Samuels)²². Тя се основава на идеята на авторката за съществуващата органична връзка между официалните и личните до-

кументи по основни теми, както и за тяхното издирване. Нейната концепция обобщава личния ѝ опит, придобит от работата с документация, свързана с големи научни и технологични проекти, която обикновено е разпръсната между участниците в тях – университети, научни центрове и специалисти-изпълнители. Именно те притежават интелектуална собственост върху част от спомената документация. Според Самюълс обаче, в подобни случаи често се налага да се допълнят традиционните методи за оценка на документалните свидетелства, свързани със значими за обществото теми. Предложеният подход позволява и изисква участие на архивистите вече в една нова междуинституционална „*документационна стратегия*“ на по-високо равнище с цел издирване, оценка и придобиване на лични ръкописи и материали, допълващи и свързани с архивите на съответната институция. За целта те трябва с помощта на т. нар. „*институционален функционален анализ*“ предварително да проучат и оценят самата институция, за да определят ценността на допълнително издирените документи, включително и лични архиви, научни публикации и други, свързани с нейната дейност.

Спомената стратегия позволява да се преодолее класическата, но вече недостатъчна като обхват схема за оценяване на документите според съдържанието или интересите на потребителите (Шеленберг). Визираниите документи са взаимно свързани, както са свързани и процесите на тяхното създаване в отделните институции. Прилагането на функционалния подход значително разширява отговорностите на архивистите не само като „пазители на документите“, но и с преки ангажменти към целия „жизнен цикъл“ на документите, които се създават във всичките възможни формати и социални сфери на съвременното общество. По този начин архивистите-специалисти стават участници в процеса на формиране на публичния документален и архивен ресурс.

Всички тези нови стратегии, теории и подходи изразяват осъзнатата необходимост да бъде документирана от историческа гледна точка, както официалната политика и дейността на съответните правителства, така и отношенията между държавата и нейните граждани, в това число и различните социални групи, без изключения, респ. и т. нар. „маргинали“. Това не е случайно. Концепцията за необходимостта от прилагане на обществените подходи в областта на *Архивологията* (Науката за архивите и Общата архивна теория), а също и в архивните регламенти и практика, съответства на реалностите в съвременния архивен отрасъл

като цяло, че: архивите са част от държавната администрация, но и публични институции, които подлежат на „публична санкция“, включително и на контрол от страна на гражданите.

Тенденцията към увеличаване професионалните компетенции и отговорности на архивистите в условията на съвременната технологична парадигма и мрежово общество е обоснована и в създадената през 70-те години на миналия век теория за т нар. „тотални архиви“. Тя е постижение и принос на канадската архивна школа, но и своеобразна реакция към прекалено засилващото се влияние на историците върху развитието на архивите чрез претенцията им за осигуряване на максимално разнообразен кръг от документални свидетелства.

В случая „тоталността“ се характеризира в два аспекта: комплектуване, както на административни документи, така и на документи, които са частна и интелектуална собственост; съхраняването на документи върху различни носители в електронна среда – текстови документи върху хартия, документи върху технически носители, а също и съвременните електронни документи, и бази данни, като част от националното документално наследство. Тази теория предполага и нов подход за оценяване на документите. Става въпрос за функционално ориентиран, основаващ се на произхода мултимедиен подход от гледна точка на отразените в тях функции, програми и политики в обществото, с които те си взаимодействат или непряко отразяват. Следователно, канадската концепция разглежда документите в контекста на тяхното създаване, а най-новите ѝ интерпретации са насочени към електронните документи и бази данни, като продукт на съвременната управленска и деловодна дейност. На практика прилаганият подход означава замяна на предишната информационна парадигма при оценката на документите в зависимост от бъдещото им използване, с познавателната парадигма, при която оценката им е въз основа на сведенията за произхода на съдържащата в тях информация, за създателя (автора) на документа, както и за даденото управление, функции и характеристики на документите върху различни носители.

Теорията за „тоталните архиви“ се свързва най-често с известния канадския архивист и университетски преподавател от английски произход Хю А. Тейлър (Hugh Teylor 1920–2005). В неговата книга: „Представи за архивите: Есета и разсъждения“ се съдържат общо 15 есета, подредени по хронология, които дават възможност на читателите да оценят по достойнство развитието на концепциите на автора в течение на

повече от три десетилетия²³. Особен интерес представлява тезата му за необходимостта да се изследват причините за появата на даден документ, връзката между конкретно действие (събитие) и свързаните с него документи, за да си отговорим на въпроса, как и защо се създават документите в обществото. Той е убеден, че и историците, от своя страна, трябва да възприемат същия подход към документалните свидетелства, които използват в качеството им на исторически извори.

Следователно, теорията за „тоталните архиви“ е от стратегическо значение за формирането на съвременния публичен архивен ресурс, но у нас все още е почти непозната и без конкретна реализация.

От друга страна, съвременните историци проявяват подчертан интерес към промените и процесите предимно в социалната сфера. В техните изследвания се разглеждат събития от вида на преселения на народите в миналото и по време на регионални или световни въоръжени конфликти, нашествия, културни дифузии, революции, преходи и други, които са променили историческата съдба на отделни личности, семейства, родове, генерации, прослойки, етноси, обществото и съответната държава. За целта те проследяват генезиса и влиянието на обществено значимите идеи, философски учения, както и на новите социални модели, нагласи, поведение, движения и съпротиви. Всички те инициират промените в демографски, интелектуален, нравствен, политически, технологичен, стопански и културен аспект в дадения социум, но по правило не се отразяват в достатъчна степен в официалните документи. Сведения за нерегламентираните обществени отношения и действия се съдържат главно в личните фондове или в други източници от вида на литературни произведения, периодичния печат, мемоари и т. н.

А и съвременният архивен отрасъл вече се характеризира не само с понятия като *Архивология, Университетска архивистика, стартово професионално архивно образование и квалификация*, а със *стратегии, политики, стандарти, проекти* и т. н. Ето защо въпросите относно статута и състава на националния електронен архив, типологията и йерархията на архивното описание при дигитализацията на информационните ресурси на архивите, разликата между архивния фонд и архивната колекция – основни отчетни и класификационни единици във връзка с традиционните документи, и архивната електронна колекция като нов масов формат, който основателно поражда недоверие от страна на потребителите на е-услуги от архивите, и други, засега остават без отговор.

* * *

Направеният, макар и най-общ преглед на идеите, теориите и подходите в областта на *Архивологията* или *Науката за архивите* очертава обаче сравнително широки рамки и критерии за оценка на съответните български разработки в контекста на общото развитие и съвременно равнище на архивното знание.

Завършвайки, бих искала да споделя, че, за съжаление, ние почти не познаваме чуждестранната специализирана литература, респ. водещите идеи, школи, автори и техните трудове по проблемите на съвременната *Архивология*. Логично възниква и риторичният въпрос – какво четем всъщност, за да бъдем качествени преподаватели и специалисти по документалистика и архивистика, както и дали някой някъде нас ни чете или ще продължаваме да си пишем и работим в една измамна себедостатъчност.

Бележки

¹ Протокол № 11 – В: Архив на СУ, Ф. 1, оп. 35, д. 60, л. 135.

² Хорхордина, Т. И. Архивоведение на стыке веков. Труды Историко-архивного института. Т. 35. Архивистика на рубеже веков: (XX–XXI). Електронна версия, М., 2004, с. 1–15.

³ Милев, Ал., Б. Николов, Й. Братков. Речник на чуждите думи в българския език. Четвърто преработено и допълнено издание. С предговор към първото издание от акад. Вл. Георгиев. Изд. Наука и изкуство. С., 1978, с. 375.

⁴ Ръководство за класиране и описание на архивите. Превод от френски Д. поп Илиев. Печатница „Надежда“ на Р. Шимонов. С., 1912; Електронна библиотека по архивистика и документалистика.

⁵ Принцип на класификация на документи с различен произход, при която се обединяват в групи по предметни и други съдържателни принципи. Речник на българската архивна терминология. УИ ВСУ „Черноризец Храбър“, 2002, с. 54.

⁶ Кук, Т. Архивите в постмодерния свят: взаимодействие на архивната теория и практика след издаването на Холандския учебник от 1898 г. АП, 1996, кн. 3–4, с. 28–30.

⁷ Принцип на произхода, според който документите в архива се отнасят към този архивен фонд, от който произхождат, а вътре във фонда

запазват първоначалния си (даден в деловодството) ред. Речник на българската ... УИ ВСУ „Черноризец Храбър“, 2002, с. 54.

⁸ Учение за намеса на държавата в създаването и управлението на стопански учреждения (фр. *etatisme*); (гр. *paradeigma* – в прен. см. образец, пример).

⁹ *Jenkins, H.* A Manual of Archives Administration. London: Percy Lund, Humphries and Go., 1965 (first published 1922).

¹⁰ *Casanova, E.* Archivistica. Siena. 1928; 1953.

¹¹ *Pistolesse, S.* Les archives europeenes du X siecle a nos jours. Rome, 1934.

¹² *Дуйчев, Ив.* Лекции по архивистика. УИ „Св. Климент Охридски“, С., 1993.

¹³ Пак там, с. 341–342.

¹⁴ *Нейкова, А.* Приносът на проф. Иван Дуйчев в Българската университетска архивистика. – В: Университетски четения по архивистика. Т. II. 60 години Българска университетска архивистика и 10 години специалност Архивистика и документалистика в СУ „Св. Климент Охридски“. С., 2013, с. 188–190.

¹⁵ *Brenneke, A.* Archivkunde. Ein Beitrag zur Theorie und Geschichte des Europaischen Archivwessns. Bearbeiten nach Vorlesungsnachschriften und Nachlasspapieren und ergenst von Wolfgang Leesch. Leipzig, 1953.

¹⁶ Философско течение, което възниква през 60-те години на XIX в. в Германия и развива основни положения от философията на Имануел Кант (1724–1804), в това число и т. нар. ***Geistwissenschaften*** – (нем., ***Науки за духа*** – наименование на хуманитарните дисциплини, разглеждани като единен комплекс в общата теория на познанието, а съответните философски категории и научни понятия се тълкуват като логически конструкции). Самото понятие ***Geistwissenschaften*** се разработва с оглед на ***херменевтиката*** при обосноваване методологичния фундамент на споменатите хуманитарни дисциплини, които за целта се сравняват с природонаучното знание.

¹⁷ *Брожстовская, И. В.* Архивы и архивное дело в зарубежных странах. М., 1971; Развитие архивного дела с древнейших времен до наших дней. Труды ВНИИДАД. Т. VIII, Ч. 1–2. М., 1972; *И. Л. Маяковский.* Архивы и архивное дело в робовладельческих государствах древности. В: Архивы и архивное дело в иностранных государствах. М., 1959; *В. В. Максаков.* История и организации архивного дело в СССР (1917–1945

г.). М., 1969; *Е. В. Старостин*. Архивное дело во Франции. М., 1984; *Т. И. Хорхордина*. История и архивы. М., 1994; И. В. Карапетянц. Экономические архивы Западной Европы и США в постиндустриальном мире. Общность и своеобразие. РГГУ. М., 1999; О. Г. Леонтьева. Архивы в современном мире. Учебное пособие. Тверь, 2004 и др.

¹⁸ *Хорхордина, Т. И.* История и архивы. Российский Государственный Гуманитарный Университет. М., 1994, с. 3–4.

¹⁹ *Кузманова, М.* История на архивите и организация на архивното дело в България. Изд. „Наука и изкуство“. С., 1966.

²⁰ *Нейкова, А.* Архиви и общество. Изд. СОФИ-Р. С., 2007, с. 219.

²¹ *Schelenberg, T. R.* Modern Archives: Principles and Techniques. Chicago: University of Chicago Press, 1966 (reprint online).

²² *Кук, Т.* Архивите в постмодерния свят: взаимодействие на архивната теория и практика след издаването на холандския учебник от 1898 г. АП, 1996, № 3–4, с. 39–41.

²³ *Imagining Archives: Essays and Reflections* by Hugh A. Taylor; appeared in 2002.

Интернет-базирани източници

<<http://electronic-library.org/>>.

ЦИФРОВА ФОРЕНЗИКА В АРХИВИТЕ

проф. д-р Юри Тодоров, СУ

Цифровата форензика е относително нова област, която се занимава с възстановяване и анализиране на данни от цифрови формати с намерението да разкрие съдържание и автентичност извън частните приложения в областта на компютърното хакерство и киберкриминалистиката. Понастоящем цифровата форензика се развива в най-разнообразни направления, включително в сферата на електронните документи и архиви. Архивната цифрова форензика има пряко отношение към проблемите на документалното историческо наследство. Основната ѝ задача се състои в пресъздаване и възстановяване на съдържанието от файлове, записани върху различни компютърни паметни в най-разнообразни формати. Първостепенно форензиката се ориентира към документи, които оригинално съществуват в електронен вид. Преобладаващата част от електронните документи днес са създадени електронно и попадат в т. нар. категория “born digital”¹. Цифровата форензика предлага подходящи средства, методи и инструменти за възстановяване на съдържанието на електронните документи в цялост, след като са били извлечени от цифровия източник. По-точно, методите на цифровата форензика позволяват възстановяването на изтрити файлове, особено интересни са възможностите за реконструкция на заличени версии от електронно създадените ръкописи. Възникват определени морално-етични проблеми както и херменевтични тълкования около документалното наследство с оглед на ролята на модерната архивистика при определяне на границите между личното и публичното във веригата фондообразувател – архивист – общество.

Още през 1985 г. Маккензи определя обсега на електронно генерираното съдържание като текст, който включва вербална, визуална,

звукова и цифрова информация, под формата на изображения, печатни произведения и музика, звукозаписи, на филми, видео и всякакви компютърно съхранени данни². Същественото на тази дефиниция, наред със споменаването на понятието цифрови данни, е пълното освобождаване от намерението за библиографско копиране на мисълта и заместването му с материалните подробности около начините на съхранение, което стои в основата на форензиката.

Изследването на Рос и Гоу³ от 1999 г. е друга отправна точка за съвременната цифрова форензика. По-новите публикации в областта се отнасят до актуални носители и системи, а в споменатото съобщение се прави обзор на методите с редица приложни примери, които се използват за възстановяване на цифрови данни от исторически носители. И наистина, по-вероятно е архивистът да работи върху проблем, който е свързан с остарели формати и системи отколкото с възстановяването на данни от актуални носители. Интересен пример се цитира от времето на обединението на Германия, когато във Федералните архиви постъпват електронни носители от бившата ГДР. Данните са били недостъпни, не поради физическо разрушаване, а заради различията в хардуера, софтуера, формата и кодирането на документите. Компютърните системи в Източна Европа, които са използвани през 80-те години на миналия век, са били деривати на западни компютри от 70-те. Отбелязва се заниженият качествен контрол при производството на цифровите носители, особено на твърдите дискове, при които неравностите в повърхността на магнитния слой повишават вероятността от загуба на информацията. Съществените изводи, които са били направени тук са, че надеждното съхранение на данните трябва да се прави заедно с подходящата документация. Става ясно, че архивирането на дигитални материали има свои частни проблеми, отнасящи се до формата на данните, програмите и документацията за тях, които се решават с помощта на нетрадиционни методи (например с привличане на предишни системни администратори).

Практиката на цифровата форензика се разпростира между абстракцията и индивидуализацията, между изменчивостта и стабилността. Според Фармер и Венема изменчивостта е артефакт на абстракцията, който прави компютърните системи използваемы. Според правилата на изменчивост вероятността за съхранение на информацията расте с увеличаването на мимолетните подробности в противовес на деструктивните процеси⁴. Колкото и да се стремим да съхраняваме всички сведения

наведнъж, невъзможно е да записваме промените в процеси и файлове в реално време, защото докато запазваме данни в една част от паметта, данните в другата и част се променят. От известния тест на Тюринг⁵ знаем как да установим интелигентността на една машина. Форензиката е своеобразен тест на Тюринг, защото проверката на информацията, съхранена в компютърна система се свежда до изводи относно достоверността на данните: дали информацията отразява действително състояние или вървим по следите на нещо, което е било недобросъвестно променено.

Електронните документи изправят архивите пред разнообразни предизвикателства, от начините за съхранение на документалното наследство в електронен вид, а това са етични и методологически проблеми, до техническите въпроси, които касаят целостта, достъпността, цената на цифровото съхранение и възстановяването на информацията. Цифровите носители, които постъпват в електронния архив за съхранение, са както в исторически така и в съвременни формати. Стратегиите за съхранение на данните, които архивът преследва, отделят внимание на редица фактори. Започва се от намирането на подходящ хардуер за достъп до съответните цифрови носители и се стига до разпознаването на файлови системи и формати. Възможна ситуация е в архива да постъпят документи на цифрови носители (флопи дискове, оптически дискове, външни и вътрешни харддискове и т. н.). Или цяла компютърна система, която трябва да се изследва и анализира. Начинът, по който информацията се съхранява на носителя, се определя от файловата система. Съществуват разнообразни файлови параметри в зависимост от използваната при тяхното създаване и жизнен цикъл файлова система. Като примери можем да споменем дължината на имената на файловете както и знаците, които се използват в тях. От гледна точка на архивното съхранение имената на файловете трябва да останат непроменени заради принципите, които се спазват при създаването им във фондообразователите. Технологията, която тук предлага компютърната форензика, е произвеждането на огледален побитов образ на данните от оригиналния носител. С това се редуцират проблемите, произтичащи от употребата на различни файлови системи. Но когато този огледален образ се превърне в съставна част от цифровия репозиториум в архива, той се включва в друга сложна файлова структура. На лице е едно външно ниво на огледалния файл, във вътрешността на който са запазени индивидуални файлове в оригиналната файлова система. Когато в архива постъпват пълни

компютърни конфигурации като физическа среда заедно с файловете с данни, софтуера, който е използван за създаването им, и с контекстни сведения на системно ниво, на реконструкция подлежат всички подробности за създателя на документите и неговия начин на работа. Възстановяват се следите от възникването на документа до неговия окончателен вид. Компютърът е работна среда, взаимодействаща с други компютри и виртуални мрежи, които не са постъпили в архива. Приложение намират неинвазивните технологии за регистрация, при които информацията се извлича при оптимални за оригиналните носители условия, без опасност за техния интегритет.

Проблемите около историческите носители и архивирането на електронни документи са в унисон с развитието на компютърните технологии. Цифровата форензика предлага средства и методи за по-ефективна и надеждна работа в електронния архив като се започне от регистрацията на цифрово създадени документи, определянето на оригиналния им формат и условия на създаване и се стигне до взаимодействията на документите във виртуална среда. Миграцията на файлове в актуални формати е една възможна стратегия за работа. Паралелно обаче трябва да се запазва оригиналният побитов образ на цифровия носител, който да съпровожда преобразувания в актуален формат файл. В образа на оригиналния носител са включени всички скрити и изтрити файлове и данните запазват тяхната пълна функционалност. Чрез емуляция в електронния архив се пресъздават условията на работа от исторически компютърни системи върху съвременен хардуер. Така документите стават достъпни за изследване в оригинални условия, отговарящи на тези при тяхното създаване. Файловете на цифрови носители варират от елементарни документи с текст на една страница, без специално форматиране, до по-сложни конструкции като хипертекстове, цели уебсайтове или йерархични бази данни. В същото време един елементарен наглед документ може да включва персонализирани елементи или скрити сведения, които се отразяват върху начините на дългосрочно архивиране и достъп. Някои автори използват променливи кодове в Уърд за поставяне на допълнителни сведения в колонтитулите на документа. Тези променливи кодове се актуализират при всяко отваряне или отпечатване на документа. Това е още един пример в подкрепа на методите на цифровата форензика чрез побитово регистриране на образа от оригиналния носител. Създаването на образ

от оригинала в един единствен файл, който съдържа 1000 оригинални файла, организирани в някаква сложна йерархия, е много по-лесно отколкото копирането им поотделно и пресъздаването на логическата структура. По този начин се улеснява и извличането на метаданни към архивирани файлове. Ясно е, че образът на цифровия носител представлява абстракция или своеобразна интерпретация на физическите особености, които съществуват в реалната медия и че образът е само едно съответствие на реалния артефакт.

В известна степен историческото наследство е резултат от взаимодействието на правителства, организации, обществени групи, на семейството и отделните личности, според начините по които те общуват помежду си. Компютърните файлове също са част от някаква сложна система, която определя вътрешните отношения. Съхранението на електронни документи не означава да запазим само единичния обект. Интересни са най-вече неговите отношения към други обекти, значението на цифровия обект като част от сложно организиран процес в пълния му жизнен цикъл. Именно тази обвързаност на отделния файл в конкретна система, независимо дали това е файлова система или нарочно създадена стратегия в рамките на сложна виртуална среда или мрежа, прави отделния файл незаменим и уникален. От друга страна сме длъжни да отчитаме възможностите, които Интернет предлага за разпространение и достъп на електронните документи, независимо от техния формат – текстове, изображения и звуци, голяма част от които са пуснати в обръщение в мрежата непосредствено след тяхното създаване (напр. видеоклипове и снимки в YouTube и Twitter). Ако не сме в състояние да запазим подобни цифрови обекти, бихме загубили извори, историческата значимост на които в последствие би се оказала съществена. Множеството отделни елементи могат да се превърнат във важни фрагменти при осмислянето на сложната цялост.

Основно свойство на един документ, независимо дали е отпечатан на хартия или представлява цифров файл е неговата достоверност и тя трябва да се запази през целия жизнен цикъл. Достоверността остава ненакърнена и във всички фази от движението на електронния документ, от първата му регистрация и извличане на метаданни в електронния архив до реализирането на стратегии за дългосрочно съхранение чрез миграция или емуляция. Като основен компонент на достоверността надеждността отразява свойство, което касае фактологическата същност,

докато автентичността се отнася до предмета на неговите претенции. Автентичността на дигитални обекти понякога подлежи на субективна дефиниция според конкретния случай. Субективността на определението е особено важна, когато става дума за документалното историческо наследство, създадено от отделни личности, а не от служителите в действащи институции. Защото там документите преминават през много ръце и се проверяват периодично, преди да постъпят в архивохранилището.

Когато говорим за електронно създадени документи, има много повече възможности за нарушаване на тяхната достоверност, отколкото при традиционните документи, напр. чрез заличаване на метаданните от дигиталния обект, които са важен елемент на достоверността. Инструментите на цифровата форензика позволяват реконструкция на извършените промени. Така би могъл да се възстанови произходът на постъпилите в архива електронен документ. От друга страна електронни документи губят своята достоверност много лесно – не само физически, но и на логическо ниво (промяна на файловете и техните метаданни – датата на последната промяна или достъп до файла, напр.). Те са уязвими от момента на напускане на притежателя или автора до постъпването им в електронния архив. Налага се използването на неинвазивни методи за достъп до съдържанието на електронните документи. В момента на постъпване на архивохранилището задължително се регистрират всички сведения около достоверността, които да удостоверят надеждност и автентичност. Методите на форензиката позволяват да се определи автентичността на файловете, да се разкрият техните логически и физически характеристики, без да се променя оригинала в цифровия запис. Наред с това цифровата форензика позволява възстановяването на изтрети и скрити файлове както и да се прави търсене на текстове и изображения с цел разкриване на конкретно съдържание. Аналитичните възможности на цифровата форензика разкриват критични данни, като например временни файлове или тези от историята на посещенията на браузъри, които авторът не е имал намерение да предава в архив. Използваните методи от една страна служат за определяне на автентичност, но от друга страна позволяват разкриването на неяви връзки в дейността на фондообразувателите.

В ерата на цифровата информация професията на архивиста е поставена пред нови изисквания относно професионалната етика. Той получава уникален достъп до електронно създадени документи на органи-

зации и отделни лица. Нов смисъл придобива и понятието реставрация, тъй като архивистът има задачата да управлява цифровите обекти през пълния им жизнен цикъл. Цифровият реставратор има пълната власт над цифровите обекти от постъпването им в архива до дългосрочното им съхранение в електронните репозиториуми. Достъпни стават личните цифрови истории на хората, които са предоставили своите фондове в архив. С цифровата форензика се възстановява съществена част от уеб историята на фондообразувателите, разкривайки поведение, което те не са имали намерението да предават за съхранение (напр. конфиденциална информация от финансово или медицинско естество).

Особено значение придобиват проблемите, които са свързани със сигурността в електронните архиви. Налага се разделянето на материали за свободно ползване от тези с чувствително съдържание, дори изключването им от справочните форми за публикуване. Ясно е, че съвременната култура на социално общуване налага едно по-свободно отношение към предлагането на информация. Понякога намерението за гарантиране на сигурност принуждава архивите да унищожават информация за да избегнат опасността от попадането и в недобросъвестни среди. Или да създават т. нар. „затворени“ архиви с физическа защита, която да гарантира необходимото ниво на сигурност.

Друг съществен въпрос около електронно създадените документи е тяхната ценност. Към настоящия момент цифровата информация не притежава никаква комерсиална стойност в смисъла на тази, която има една оригинална грамота или ръкопис. Експертизата на ценността на електронния документ трябва да става от гледна точка на неговата информационна стойност, а не според начина на формалното му представяне и използваните носители. Независимо от възможността за многократно копиране на файлове, съществуват обаче методи за разкриване на уникални файлове, особено със средствата на цифровата форензика, те са полезен инструмент при изготвяне на подобни експертизи.

Бележки

¹ Вж. напр. *Barata, K.* Archives in the Digital Age, *Journal of the Society of Archivists* 25, no. 1, 2004.

² *Mckenzie, D. F.* Bibliography and the Sociology of Texts: The Panizzi Lectures 1985. London, The British Library, 1986.

³ *Ross, S. A. Gow. Digital Archaeology: Rescuing Neglected and Damaged Data Resources. South Bank Univ. London, 1999.*

⁴ *Farmer, D. W. Venema. Forensic Discovery. Addison Wesley, 2004.*

⁵ Тестът представлява своеобразно интервю между човек и машина, при което интервюиращият задава въпроси, без да знае, дали отговорите се получават от машина или от човек. Ако отговорите на машината не са различни от отговорите на човек, тогава същата притежава интелект. *Turing, A. M. Computing Machinery and Intelligence. Mind, Vol. 59, No. 236, 1950, pp.433–460.*

ЗАБРАВЕНИТЕ И „ЗАБРАНЕНИТЕ“ ФОНДООБРАЗОВАТЕЛИ В НАЦИОНАЛНИЯ ЛИТЕРАТУРЕН МУЗЕЙ – МЕЖДУ ФИЛОСОФИЯТА И СЛУЧАЙНОСТТА

Катя Зографова, директор на НЛМ

Всъщност това заглавие не е съвсем точно, защото в Националния литературен музей (НЛМ) съществува един изначален архивистки проблем. От създаването му през 1976 г. досега на практика в институцията е нарушен принципът на произхода (Provinienzprinzip): „Принцип, според който документите в архива с постоянен състав се отнасят към този архивен фонд, от който произхождат, а вътре във фонда запазват първоначалния си (даден в деловодството) ред“¹. Така че когато говорим за фондообразователите на НЛМ, възприемайки ги, като: „... учреждение, организация или лице, от чиито документи се обособява архивен фонд“)², трябва да знаем, че в случая документите им, въпреки историческите и логическите връзки между тях, са разпръснати в различни сбирки.

А именно музейната философия на подбора и обработването на архивите в императивна степен предполага съхраняването ядката на писателските светове, така че да бъде ясно видима автентичната аура на уникалните им фигури! Макар тази несъответна на нормативите практика да има дълга „традиция“ при нас, може би все пак трябва да се решим да я преустановим. За подобен реформаторски акт ме мотивират и възпитаниците на проф. Андриана Нейкова, които са работили или работят при нас – Марко Цветков, Иван Звънчаров, Станислава Чешмеджиева. Тук е моментът да изкажа специалната си благодарност на проф. Андриана Нейкова за отлично обучените архивисти, които с енергията на

младостта си не само прилагат архивните регламенти в своята работа с документалните свидетелства, но и модернизират музея.

В друг смисъл обаче нарушаването на каноните в НЛМ е имало и приносни страни. Защото когато става дума за идеологическите предписания в епохата на социализма, музеят ни се оказва тих опозиционер на системата... На пръв поглед това изглежда парадоксално, защото той е създаден в епохата на социалистическия музеен бум, макар и по инициатива на писателите. Три години след Националния исторически музей (НИМ), и пет години преди Националния дворец на културата (НДК)...

Както знаем, 70-те години на миналия век са под знака на честването на 1300-годишнината на България и затова се мисли мащабно, дори монументално. Като израз на тази мегаломанска философия се създават национални дворци и сложни музейни комплекси. Така в конфигурацията на НЛМ влизат най-старият литературен музей в страната – този на Иван Вазов, открит още през 1926 г., няколко музея, учредени през 50-те години, Яворовият музей от 1963 г., а за да бъде статутът му национален по обхват, към неговата структура са присъединени музеят на Емилиян Станев във Велико Търново и на Елин Пелин в с. Байлово. И въпреки държавния замисъл, на практика НЛМ се оказва „пробив в системата“ според свидетелствата на първите му уредници, преки участници в създаването му³. Самата аз неведнъж съм питала колегите, постъпили в самото начало при създаването на НЛМ, каква е тайната на факта, че във фондовете ни се пазят толкова редки и ценни днес архиви на писатели, политически репресирани във времето на тоталитаризма, на „невъзвращенци“, на белемигранти и българските им приятели, както и на представители на т. нар. буржоазна дипломация... Отговорът неизменно е бил признание към първия директор на НЛМ – Михаил Райчев, синът на големия писател Георги Райчев. „Мишо“ Райчев, както старите колеги наричат този легендарен начинател на музея ни, е познавал и посочвал именно тези „неправоверни“ писатели, в равна степен с имената на класиците, назовавал е поименно адресите и наследниците им. А първите, съвсем млади музейни работници, необременени с политически предразсъдъци и страхове, са се впусkali ентузиазирани в „преследването“ на архивите им. Така при нас идва огромната част от наследството на писателя Светозар Димитров с псевдонима Змей Горянин, който и до днес продължава да ни изненадва с непубликувани находки „от чекмеджето“. И съвсем логично, когато сключихме договор за сътрудничество

и издателска дейност с Департамент „Нова българистика“ на НБУ, едно от имената в проектираната ни архивна поредица, е на Змея – с томче избрани творби, сред които изключителните му „Скици и ескизи“ от СОФЦЕНЗАТ, назован с неподражаемото „змейско“ чувство за хумор – „Червеният хотел“...

Други важни имена в списъка на политически низвергнатите са обичаната историческа романистка Фани Попова-Мутафова, съдена от Народния съд за великобългарски шовинизъм и прогерманска политика и съпруга ѝ – писател авангардист и архитект новатор Чавдар Мутафов; брилянтният лирик Йордан Стубел, имал фаталния „късмет“ да бъде директор на Радиото след смъртта на Сирак Скитник през 1943–44 г., икономистът от европейска величина и национално значим белетрист – Асен Христофоров, който става професор на 35 години, за да бъде в разцвета на интелектуалните си сили прогонен от академичната катедра и да се засели до края на живота си в самоковското село Говедарци... (Неслучайно 100-годишнината на Асен Христофоров в края на 2010 г. бе отбелязана от пет академични, архивни и музейни институции, за да се случи завръщането на този изключителен български учен и писател заслужено триумфално в културната памет на нацията...)

Списъкът на „забранените“ може да бъде продължен – с имена като Мирослав Минев, Стилиян Чилингиров и др., както и с отделни „апокрифни“ произведения на „правоверни“ творци...

Друга голяма тема са притежанията на НЛМ, които разкриват благодатния диалог между българската и славянските литератури, важен дял от който са писателите белоемигранти. Сред тях на първо място трябва да открием името на Александър Митрофанович Фьодоров, близък приятел на Стилиян Чилингиров, в чийто архив в мемориалния му кабинет се пазят вълнуващи следи за духовното партньорство между българския и руския писател. Творческа и интелектуална близост свързва Константин Балмонт с поета Емануил Попдимитров, родили прекрасни антологични рожби и отложили богат архив.

Сред писателите – дипломати от кариерата, бих посочила три имена: поета Йордан Стратиев и белетристите Димитър Шишманов и Стефан Мокрев.

Искам да споделя и нещо съкровено от професионалното си CV. Когато през знаковата 1989 г. спечелих конкурса за работа в НЛМ, бях силно впечатлена от новооткритата от мен златна мина от „забранени“

имена, притежавани от НЛМ. Свързах се с музейните си правомощия със сина на писателите Фани и Чавдар Мутафови и така след архива на епичната белетристка получихме и архива на съпруга ѝ. Благодарение на него написах книгата си „Чавдар Мутафов. Възкресението на Дилетанта“, първото контекстуално изследване за този творец с „проблясъци на гениалност“, както го квалифицира акад. Жана Николова-Гълъбова в един от разговорите ни за интелектуалния им „квартет“ (със съпруга ѝ проф. К. Гълъбов и забележителната двойка Фани и Чавдар Мутафови).

Уверявам ви, уважаеми колеги, архивната „мина“ работи на пълен ход и продуцира „възкресения“ и днес – както за нас, музейните златотърсачи, така и за външните ценители. Именно те ни подсказаха да доокомплектуваме ценната си сбирка на писатели емигранти в Латинска Америка, които стават обект на все по-силен изследователски интерес. Защото притежаваме фонда на писателя и художника Борис Шивачев, в който има единствени по рода си ръкописи и книги на испански на Самуил Стрезов, на Тодор Ценков, Стоян Данев... С архива на Багряна пък дойдоха неизвестни дори за специалистите ръкописи и снимки на чуждестранни и родни дисиденти и „невъзвращенци“ (Луиис Чиврни, Делчо Василев Демирев, Петър (Педру) Русев и мн. др.) Сред тях се като приносен сюжет се открояват свързаните с метежния Матвей Вълев. Екзотичен, рядък писателски дар, считан за самоубийствено пожертван от носителя си, може би защото веднага след 1944 г. Вълев попада в списъка на „повлияните“ от фашистките идеи, в списъка на Борис Делчев и избира да замине като доброволец на фронта през Втората световна война⁴. Ще вметна, че съществува и друга версия, за която архивите засега мълчат, а именно, че Матвей Вълев е останал жив, дезертирал е от бойното поле в Албанските планини...Ето една амбициозна задача за младите архивисти.

Искам накрая да се върна отново към драматичната биография на начинателя на НЛМ Михаил Райчев. Както и може да очаквате, изплъзването от зоркото око на партийно-държавния контрол е било възможно само няколко години, в които Райчев така и не става титуляр-директор, още повече той не е и партиен член. Но вероятно „отгоре“ са били недоволни и от цялостната му опърничава музейна политика, защото в един момент го преместват в НИМ и назначават партийния номенклатурчик, писателя политзатворник Георги Свежин на мястото му. Безрадостен факт е, че легендарният Мишо Райчев умира от инфаркт на новото мяс-

то, до последно вярвайки, че ще се завърне в музея, който е създал... Но философията на музейното и архивисткото му мислене, а именно – неотклонно следване на естествения континуитет на литературноисторическите процеси, без оглед на преходните политически конюнктури, нарушаващи грубо логиката на естетическия развой, подменящи местата на истинските таланти, за да бъдат възцарявани идеологически правоверните, вече е подета от неговите питомци – фондовиците и уредниците на общо 11-те мемориални музеи и кабинети в НЛМ. Те и до днес обожават този достоен и в някакъв смисъл храбър професионалист, духовен пионер на нашия музей, превърнал го ако не в най-големия, то поне в **най-нецензурирания литературен архив на България**.

За достойното за гордост обстоятелство, че архивът на забравените и „забранените“ писатели в НЛМ е впечатляващо богат, дължим своя колегиален поклон на „посветения човек“, музейния първостроител Михаил Райчев! Ние, приемниците му, постъпили години след неговата смърт, просто трябваше да продължим светлата му пионерска просека и да я осмислим като Път... В най-дълбокия екзистенциално-философски смисъл на Пътя.

Бележки

¹ Речник на българската архивна терминология. ВСУ „Черноризец Храбър“. УИ, 2002, с. 54.

² Пак там, с. 65.

³ *Александрова, Н.* Литературата като музей, музеят като литература. Известия на НЛМ. Т. VI. С., 2012.

⁴ По-подробно вж. *Зографова, К.* Играещата със стихииите. Елисавета Багряна. Изд. „Изток-Запад“. С., 2013.

АРХИВИСТИ И ИСТОРИЦИ – РИЦАРИ НА ПАМЕТА НА ОБЩЕСТВОТО

*доц. д-р Русалена Пенджекова-Христева,
ПУ „Паусий Хилендарски“, Филиал – Смолян*

1. Въведение

Поставената темата не е случайно избрана и има за цел да насочи вниманието към взаимоотношенията, интересите, противоречията и възможностите за сътрудничество между архивисти и историци. Често в научната литература именно тези отношения са определяни като: „нелеки“, „трудни“, „сложни/комплицирани“, „небалансиран“, „две страни на една монета“ и др.¹ По същество, резултатите от работата на архивистите и на историците са ключът към паметта на обществото. Ето защо ги определяме като „рицари“, защото усилията и на едните, и на другите са насочени към осигуряване ***дълговечността на паметта на човечеството.***

Макар общата им мисия е ***да изграждат дворците на паметта***, професионалните им отговорности на практика са различни и същевременно взаимозависими. От едната страна са архивистите, като архитекти и сътворци на ретроспективната документална памет на обществото, а от другата – историците, които са интерпретатори и реконструктори на информацията за неговото минало.

Пресечната точка на интересите на двете професионални съсловия се оказват ***архивите, които са институти на колективната историческа памет, заедно с музеите и библиотеките.*** Най-новите стратегии и политики за тяхното развитие са по посока на възможно най-мащабно и цялостно архивиране на обществените процеси, което

от своя страна предполага опазването не само на официалните документи, а и разработването на документационни стратегии и нови подходи при определяне на кръга от фондообразувателите им. Целта е опазване на цялото видово многообразие от документални свидетелства с историческа ценност, в това число и електронните документи. Промените в архивната и технологичната парадигма се оказват сериозно предизвикателство, както за архивистите, така и за историците.

При тези условия архивистът се оказва пряк участник в процесите по формирането, съхраняването и ефективното използване на публичните документални и архивни ресурси, а самата професия придобива все по универсален характер. Съответно, се променят обществените изисквания и очаквания от професионалното обучение по архивистика. Пред университетската архивистика стои задачата да се подготвят, образно казано, **архивисти-ерудити**, които да могат да се справят с новите професионални предизвикателства.

Историците също трябва да бъдат подготвени относно извършващите се трансформации на информационните ресурси на архивите и да разработят модерни изследователски инструменти, осигуряващи по-пълноценното използване на архивните ресурси (в традиционен и електронен формат), за реализиране собствените им научноизследователски цели. През ХХІ в. за тях архивите, освен лаборатории за научни изследвания, са и сериозно професионално предизвикателство.

II. Архивите като научна лаборатория и предизвикателство за историята

Известно е, че в историческата методология един от най-съществените елементи е свързан с проучването на първичните (архивните) материали. По-конкретно, използването на архивните документи предполага и изисква разбирането както на тяхната ценност, така и на недостатъците им. Особено важно в този смисъл е възприемането на архивните източници през призмата на определена философска школа. Изкуството на историческото проучване, освен необходимите аналитични и тълкувателни умения, предполага и познаването на историята на архивите, философията на архивното познание и специфичните архивни процеси и дейности.

Този подход позволява извършването на възможно най-обективни исторически изследвания, които не обслужват предпоставени тези. Затова считаме, че е задължително във всички специалности в хуманитарната сфера и особено в обучението на историците да бъдат включени общообразователни курсове по архивология, архивна теория и методика, и по археография. Само по този начин образованият историк ще е в състояние да разбере онези трудно доловими фактори, които оказват влияние не само върху обхвата и качеството на архивните документи, които използва, но и които по принцип влияят върху историческото изследване и оформянето на тези и заключения². Историците, използващи документалните свидетелства, съхранявани в архивите, трябва да осъзнават степента, до която работата им ще бъде повлияна и от капацитета на архивите да събират, опазват, организират, описват и предоставят за използване тези източници.

В тази връзка на историка са необходими и познания за документирането и архивирането на различните видове фондове и документи, а също и за процесите комплектуване, определяне кръга от фондообразуватели на съответните архиви и др. Така например, официалните документи са продуцирани за подпомагане целите на техните създатели, а не за интересите на следващите поколения или с оглед очакванията и изискванията на бъдещите изследователи. В резултат често тези документи се оказват непълни като информация за миналата реалност. Още повече, че на практика винаги по-малката част от документите на даден фондообразувател надживяват своя създател или конкретната си функция. Следователно, официалните документи като обект на архивиране винаги се селектират от архивисти (с професионална квалификация по архивистика или с липсваща такава, за съжаление).

Що се отнася до личните документи, които са считани за едни от най-интересните и информативни извори, представят само личности от елитите в дадено общество. Ето защо в архивните институции се комплектуват архивни фондове на една представителна извадка от обществено значимите личности. Не малко са случаите на фондиране на документи от един личен фонд в няколко различни архивохранилища³.

Налице е и дефицит на информация за маргиналните субекти и прослойки в обществото. Причината е, че управляващите и съответните институции избягват да се занимават с тях и те не присъстват в официалните документи.

Опитният историк трябва да съзнава спецификата на документиране на общественото битие през различните исторически периоди, като функция на дадено управление, което, на свой ред, е определящо за съдържанието, контекста и пълнотата на документалните свидетелства. Той трябва да знае, как общественият климат и времето регулират архивната селекция, както и какви са възможните пропуски в работата на архивиста във връзка с формирането на публичния архивен ресурс.

Освен това не без значение е нарушаването на доказателствената цялост на документалните свидетелства от създаването им до времето, в което те влизат в полето на интересите на историците. Причините са различни – грижите по архивирането и съхраняването им, тяхното физическо състояние; контролът по използването, унищожаването им и др.

Във все по-сложно устроеното общество изворовите материали имат капацитет да изпреварват времето и пространството. Същевременно, постоянно променящите се научни интереси и постижения в методологията, както и съвременните информационно-комуникационни технологии, генерират оправдан натиск върху архивите да осигурят значително по-широк кръг от информационни ресурси и онлайн достъп на потребителите до тях.

Следователно в новата технологична парадигма архивистите не са „слуги на историка и пазители на документалното наследство“, а партньори с отговорна и независима роля. В тази си роля те също имат своя интелектуален диалог с документите, аналогичен на този, извършван от историците⁴.

Преди всичко, важна е активната творческа роля на архивиста в предварителния анализ на аспекти от миналото и насърчаването на потенциални фондообразуватели, поддържане на подходящо документиране на дейността им, както и стимулиране създаването на нови документи, за да се запълнят съществуващи липси от доказателства.

Архивистите имат професионално задължение да се опитат да култивират необходимите знания и широта в диалога с обществото, което ще им позволи да посредничат между многобройните и често пъти противоречиви изисквания на своите потребители.

Самото физическо присъствие на фондовете и документите в архива не е достатъчно да ги направи използвани специално за изследователски цели. Процесите на търсене, събиране и запазване трябва да бъдат съпътствани от описателни техники, които разкриват точното им местоположе-

ние, вида и тяхното съдържание. Доказателствата за намесата на архивиста могат да бъдат наистина незабележими за тези, които никога не са виждали документи в „насипно състояние“, и за тези, които не са изследвали лично пълния спектър на предмета и съдържанието на проучвателската си тема. Субективната намеса обикновено настъпва при събирането на документи в няколко насоки: организация и поддръждане; подбор и селекция на нежелани елементи; анализ на предмета и съдържанието им.

Известно е, че в своята работа архивистите се ръководят от провениенципринципа⁵, който помага да се запази оригиналният контекст и връзките между отделните документи, а също и дейностите, които са ги генерирани. За разлика от тях, историците са привърженици на пертиненципринципа⁶. Всъщност, архивната подредба може да определи, как изследователят ще използва големи и сложни колекции. По този начин именно архивистите се оказват в ролята на „архитектите“ или на „съвременните велики разрушители“⁷. На практика при **научно-техническата обработка на архивните фондове** те създават т. нар. „изследователски вход“ в документалните комплекси чрез реализирането на специализираните високоинформативни архивни справочници.

При всички тези процеси е възможен и неизбежен известен субективизъм от страна на архивиста по причина на пропуски в познанията му, определени политически и социални възгледи, пристрастия към дадена философска школа, предразсъдъци, различни библиографски умения, специфични аналитични способности, експертен опит и др. Всъщност и самите процеси по създаване, събиране, обработка и опазване на архивните документи са субективни и извън контрола на изследователя, доколкото в професионално отношение са задължение на архивистите, работещи в учреденските и историческите архиви. За да могат обаче архивите да осигуряват необходимата ретроспективна документна информация на обществото, най-важната предпоставка е наличието на професионално образовани архивисти-специалисти.

Историкът може да компенсира архивните ограничения чрез изграждане на стратегии, насочени към преодоляването им и основно с евристичните си умения. Добрият изследовател може да прецени, каква документация трябва да има; къде може да се намери; какви пропуски най-вероятно са се случили, след като проучи съответните масиви; как да се справи с липсата на изчерпателна информация за конкретната си изследователска цел и как най-добре да компенсира липсата на документални свидетелства.

Най-важно в случая обаче е изграждането на колегиални и балансиранни отношения между историци и архивисти с цел опазване и ефективно управление на документите и документната информация за миналото⁸.

III. Архивният документ – зона за интелектуален диалог между архивисти и историци

Основното поле за посочения професионален „диалог“ и „сблъсък“ между архивисти и историци се оказва, както отбелязахме, именно архивният документ. В професионален аспект те го оценяват и работят с него по различен начин. При това, взаимодействието между историци и архивисти се променя във времето. Функциите на архивиста се трансформират: от „пазител на документи“ той се превръща в активен посредник при изграждането на колективната памет на обществото за цели извън тези на изследователите – защита на гражданите, на правата на човека, на демократичните ценности, осигуряване отчетност и прозрачност в управлението, и др. В съвременното общество архивистът вече е „медиатор, а не пазител“, защото той също твори историята, създавайки архивите“(Тери Кук)⁹.

За историците архивът е място за намиране на информация, необходима за изследванията им. Ключов обаче е начинът за използване на архивните ресурси в процеса на предприетото изследване от историка. В случая, важна е ролята не само на историческото образование, но и познанията, както и уменията за използване на архивните документи и различните видове архивни справочници.

На практика логическите етапи в работата на историка и архивиста с документалните свидетелства съвпадат, с тази основна разлика, че архивистът пръв преминава през целия алгоритъм на тази работа и осъществява всички ключови процедури преди историка. Освен това архивистът *извършва/следва да извършва* специализирана научно-изследователска дейност *и/да* създава теоретични, научни и приложни разработки, което предполага наличие на стартово професионално образование и квалификация по архивистика. На свой ред, професионалното образование е своеобразен индикатор за нивото и състоянието на архивното познание като цяло.

3.1 Етапите от работата на историка и архивиста с документалните свидетелства в съпоставителен аспект

Ако приемем условното разпределението на работата с писмените документални свидетелства между историци и архивисти, според автора на настоящето изследване, се очертават четири основни етапа, които, съобразно присъщите им дейности, могат да се дефинират като: **евристичен, текстологичен, херменевтичен и археографски**. Интересното е, че при процесите комплектуване, експертиза и научно-техническата обработка на фондовете архивистите ги осъществяват последователно, след което същите в се повтарят и в работата на историка с архивните документи. Разбира се, те вече имат различни характеристики и измерения. Преди да представим визираните етапи в сравнителен аспект, като поредица от извършвани дейности и процедури, е необходимо да направим съответните терминологични уточнения:

Евристичният етап на издирване и селекция на писмените документални свидетелства е необходима първоначална и въвеждаща фаза в работата, както на архивиста, така и на историка. От една страна, този етап е най-трудоемък и изисква най-продължително време за проучване. От друга – е истинско предизвикателство и особена „изследователска тръпка“, обусловена от възможности за неочаквани открития или от разочарованието поради липсата на търсената информация. Във всеки случай евристичният етап представлява творчески процес, който предопределя насоките и резултатите на последващата работа на архивиста и историка.

Терминът **евристика** се използва в различни области на научното познание – информатика, история, изворознание, архивистика и пр. Най-често използваното определение за **евристика** (от старогр. εὕρισκο – откривам, намирам), е наука, която се занимава със закономерностите на човешкото мислене при достигане до открития; система на обучение, която цели обучаваните сами да достигнат до научните знания.

От гледна точка на историческата наука е оправдано използването на посочения термин във връзка с евристичния етап от издирвателската работата на историка и натрупването на необходимия комплекс от исторически извори (изворовата база), за реализиране на съответното проучване. В по-тесен смисъл, с оглед на основната работа на изследователя с архивни документи, използваме термина и със значение на: **архивна**

евристика – раздел от архивознанието, изучаващ закономерностите на търсене на информация и разработваща теорията и методиката на архивното издирване. В случая акцентуваме върху работата с първични (архивни) материали, тъй като проучването им е един от най-съществените елементи в историческата методология.

От друга страна, възможна употреба на термина **евристика** е в значение на въвеждащ етап в работата на архивиста, който протича при: процесите на комплектуване; фондиране; проучване и намиране на информация за историята на фондообразователите; и класификацията на документите в рамките на архивния фонд или колекция.

Текстологичният етап е вторият от работа на изследователя с писмените исторически извори, респективно и от работата на архивиста с писмените документи.

По наблюденията на В. В. Фарсобин, най-ранната употреба на термина **текстология** е през 1923 г., когато известният литературовед Томашевски, публикува статията си „Новото за Пушкин“. Факт е обаче, че историците постепенно натрупват опит за работа с текста и през XIX–началото на XX в., те говорят за „филологическа критика“, „филологическо тълкуване“, „критика на текста“ и други, като под това се има предвид проучване на т. нар. „външни особености на текста“. **Текстологията** се заражда с въвеждането в историческите и филологическите изследвания на критическия метод в изследователската практика.

Към средата на XX век историци и филолози спорят за употребата на термина **текстология**: дали е чисто литературоведческа наука и се използва в процеса на изучаване на древни литературни и исторически текстове; дали е специална историческа дисциплина; или е научна област, която решава широк кръг от исторически и литературни проблеми. Дискусиите за употребите и съотношението на предметите, целите и задачите на научните области палеография, текстология и херменевтика разглежда Фарсобин, който стига до изводите, че: те се базират на обща методологическа рамка, в чиято основа стоят принципите за историзъм и обективност; имат еднакъв обект – историческият извор като съвкупност от форма и съдържание; трудността за разграничението им е вследствие на модерните тенденции за интегриране на науките.

През съвременния етап **текстологията** се обособява като самостоятелна наука със своя теория, предмет и методи. Едновременно с това обаче, разглеждайки съотношението между **изворознанието** и **текстологията**,

се налага изводът, че текстологическият анализ може да се разглежда и като част от общата методика на изворознанието. Подобно тълкуване позволява текстологията да се разглежда като един от етапите на извороведското изследване. От друга страна, **текстологията** може да се разглежда и като логичен етап от работата на архивиста с писмените свидетелства.

Най-често срещаното определение за **текстология** е историко-филологическа дисциплина, която разработва принципите и методите за изследване на текстовете на документите и книгите.

В случая използваме термина в значение на същностен – **текстологичен етап** на изследването на архивните документи от историка, чиято основна цел е разработване и създаване на съдържателно-семантичната основа на проучването. Съответно и като наименование на основен етап от работата на архивиста с писмените документи, който протича при описанието на архивните единици и дейностите по определяне външните особености на документа: установяване на неговия произход (автентичност; история на текста; локализация, атрибуция, датиране; социални функции и др.) и разчитане.

Третият етап от работата на историка и архивиста с писмените документални свидетелства е **херменевтичният**.

Относно употребата на термина **херменевтика**, по подобие на **текстологията**, също има дискусии. До XIX в. **херменевтиката** се занимава с тълкуване на библейски и юридически текстове. Преимуществено този термин се употребява в литературознанието. Той се възприема и като философски метод за анализ на текста.

Херменевтика (от гр. ἑρμηνεύω – тълкуващ, обясняващ) – теорията и умението за интерпретиране на текстове с оглед на произхода, езика и съдържанието им, както и „изкуството“ на тяхното разбиране. Тълкуването предполага преди всичко **знание** не само за изследваното явление, но и за неговия контекст. Трябва да са известни мястото, участниците, времето, в което се разглежда дадения обект. След това идва **интерпретацията** – да се открие значението на явлението, да се анализира през гледната точка на съвременното и изследователя. Накрая е **разбирането** – гледните точки се съпоставят и след тяхното обобщение се достига до по-пълно знание за нещата.

В случая употребяваме термина в значение на етап от изследването на историка на писмените историческите извори, чиято цел е определяне на научно-познавателната ценност на документалните свидетел-

ства, степента на реализация на гносеологическите им функции, както и разработването на практически препоръки на възможностите за употреба на изворите в историческите изследвания. По подобие на горните термини можем да дефинираме този термин и като етап от работата на архивиста с писмените документи, който протича при процесите на експертизата, систематизацията и създаването на високоинтелектуални архивни справочници.

Възможен етап от работата на историка и на архивиста с писмените документи, освен посочените, е и **археографският**. Неговата цел е свързана с археографската обработка и подготовката на документалните свидетелства за публикуване с цел включването им в научно обращение. Обикновено научните публикации на архивни документи, освен че осигуряват равностойна замяна на оригинала, очертават и насочват историците към бъдещите теми за изследване. Този етап следва регламентирани методически правила при подготовката на документи за издаване.

В етимологично отношение терминът **археография** е от древногръцки произход (*ἀρχαίος* – старинен, древен; *γράφω* – пиша, преписвам). Първоначалната му употреба съвпада с етимологичното му значение: преписване на старинни (древни) текстове за нуждите на тогавашната обществена практика и интереси от специално обучени писари, наричани съответно „археографи“.

Терминът **археография**, през периода от края на XVII до началото на XIX в. се използва в Италия, Германия, Франция и други западноевропейски страни, но вече успоредно с археологията при проучване на паметниците на изкуството и литературата от гръко-римската древност.

В началото на XIX в. **археографията** се появява в Русия със същото значение, както в посочените западноевропейски страни. Единствената разлика е, че се визират руските средновековни веществени, художествени и писмени паметници. Постепенно обектът на **археографията** се ограничава само с писмените паметници за историята на Древна Рус, а предметът ѝ – с въпросите на тяхното системно издирване, описване и публикуване. **Археографията** се утвърждава в руската научна терминология с ново, различно от Античността и Средновековието значение, като наименование на научна дисциплина и специализирана дейност по публикуването на писмени исторически извори.

В най-ново време използването на този архаичен, многозначителен и следователно спорен термин продължава. Въпреки етимологичното

несъответствие, **археографията** присъства в понятийния апарат и терминологичната система на съвременната наука, включително и в българската. Най-ранната поява на този термин у нас е свързана с учредената през 1905 г. Археографична комисия към тогавашното Министерство на народното просвещение (МНП)¹⁰.

Археографията като понятие се утвърждава в системата на българската научна терминология и в гражданската лексика в началото на 50-те години и под влиянието на Дуйчевите „Лекции по архивистика“. Той разглежда публикуването на документите като една от най-отговорните дейности в архивите и за първи път у нас систематизира и посочва във вид на препоръка за изпълнение най-важните принципи и методи на издаване на документи. Той смята, че **археографията** има за задача да установи начините на описване и издаване на документи. Обосновава възможността за развитието и на българската археография като самостоятелна научна дисциплина със своите специфични задачи, методи, обект и предмет¹¹.

На съвременния етап от развитието на тази дисциплина най-сериозен научен принос по въпросите на **археографията** представляват изследванията на проф. д. и. н. Кънчо Георгиев¹² и проф. д-р Андриана Нейкова¹³.

Съвременната дефиниция за термина **археография** е специална историческа дисциплина, която изучава и разработва принципите и методите за публикуването на писмените исторически извори.

В случая използваме термина, освен в посоченото значение, и като етап от работата на историка и архивиста с писмените документи, обусловен от необходимостта новооткритите исторически свидетелства да бъдат включени в научно обращение чрез публикуването им в определена форма. Считаме, че този етап е един от най-важните, тъй като главна цел и смисъл на тази дейност е създаване на документални издания, предназначени не само изследванията по история, но и за нуждите на обществения живот.

Евристичен етап.

За разлика от работата на историка, тази на архивиста е детерминирана от редица нормативни актове, които той трябва да съблюдава. Това от своя страна ограничава свободата на действие на архивиста в процесите, които са част от евристичния етап. Както споменахме по горе целта на този етап за архивиста е свързана с обезпечаването на процесите по комплектуването на архивите според техния профил, фондирането,

проучването на фонда и фондообразувателите и класификацията на документите в рамките на архивния фонд.

Комплектуването на архивите е процес по системното им попълване с документи според профила на всеки от тях. Целта му е пълната концентрация на документите от определен комплекс и спазването на принципа на териториалната принадлежност. То се извършва подборно и обхваща следните основни дейности: определяне на източниците (учреждения-фондообразуватели и лица) за попълване на документалния състав на архивите; подбор на документите за държавно съхранение и разпределението им по архивната мрежа според признаците за класификация на НАФ; приемане на определените за държавно съхранение документи в архивите след научно-техническа обработка в съответните учреждения-фондообразуватели, след тяхната категоризация и подбор; комплектуване на документи от личен произход чрез различни форми (дарение, завещание, откупуване и др.); определяне на конкретния състав на архивните фондове чрез експертиза на ценността на документите¹⁴.

Фондирането е процесът по класифициране на документите по съответните архивни фондове. Този процес изисква спазването на т. нар. „провениенцпринцип“, според който документите в архива с постоянен състав се отнасят към този архивен фонд, от който произхождат, а вътре във фонда запазват първоначалния си (даден в деловодството) ред. Практиката показва обаче, особено при личните архивни фондове, че често са налични по няколко архивни фонда, свързани с дейността на един и същи фондообразувател, съхранени в различни архивохранилища. Именно подобни случаи дават възможност на историка за архивна евристика и формиране на изворова база в съчетание **архивен фонд – документални следи**, която да гарантира качествени научни изследвания. Този подход създава благоприятни обстоятелства за екипна работа между историци и архивисти при изготвянето на високоинтелектуални справочници от вида **идеален опис**. Този вид архивни справочници обхващат комплекса от всички издирени документи, които са различни по вид и носител, и които физически се съхраняват в различни фондове и на различни места – архиви, библиотеки, музеи.

Евристични умения са необходими на архивиста и при проучването на фонда и фондообразувателя, в резултат на което се съставя историческата справка (история на фондообразувателя и история на фонда). При учреденските фондове е необходимо да се познават законодателните и

други актове, както и съществуващата литература, свързана със създаването и реорганизациите на учреждението-фондообразувател. Използват се също документите от самия фонд (отчети, и доклади на ръководството за дейността на фондообразувателя, протоколи от дирекционни и управителни съвети и др.). Важно е да уточним, че при учрежденските фондове научно-техническа обработка се провежда само в случай, когато документите на даден фонд или част от фонд на учреждение са приети в историческия архив без научно-техническа обработка¹⁵. Всъщност, обработката на тези фондове би следвало да се извършва от архивиста/те в учреждението под методическото ръководство на съответния архив. Това създава доста проблеми при селекцията и запазването на документите, особено сега, когато учрежденията-фондообразуватели са законово задължени да предават документите, отделени за постоянно съхранение в исторически архив през 20 години. Печален факт е, след промяната на срока от 5 г. на 20 г. състоянието на немалка част от учрежденските архиви е в окаяно и хаотично състояние. Някои от причините за това са: нихилистичното отношение на управленския екип към документите; липса на необходимите квалифицирани специалисти в учреждението; отсъствие на системно методическо ръководство и контрол, осъществявани от страна на архивните учреждения. Подобни проблеми рефлектират върху „плътността на фонда“ и качеството на неговия информационен потенциал за бъдещите изследователи.

При архивните фондове от личен произход, за съставянето на историческата справка (биография на фондообразувателя и история на фонда), се проучва съществуващата библиографията, ексцерпират се данни от самите лични документи, а при необходимост се правят интервюта с родствениците и близките на лицето. В пълнота научно-техническата обработка на архивните фондове се извършва именно при личните фондове.

Класифицирането на документите, макар използването на типови класификационни схеми изисква от архивиста добро познаване на цялостната дейност на фондообразувателя, което се постига с издирване, селекция и идентификация на необходимата информация. Класификацията при личните фондове се извършва в зависимост от вида на фонда (личен, семеен или родов), основната дейност на фондообразувателя, вида на документите и пълнотата на фонда.

Описаните процеси и дейности на този етап, определен като *евристичен*, от работата на архивиста често имат приносен характер, осо-

бено по теми, за които липсва библиографска информация. В този смисъл архивистът подготвя и организира документалните свидетелства за по-лесното им ползване от изследователите.

Подобно на историка, през този етап от работата си, архивистът среща редица ограничения и затруднения от различно естество: законодателни; институционални; технологични; лингвистични; психологически и пр. Евентуално сътрудничество между историци и архивисти при евристичната работа би могло да бъде на ниво двустранни експертни и консултантски услуги, които биха подпомогнали преодоляването на различните ограничения в дейността им.

Основната цел, реализирана от историка през този етап, е издирване, натрупване и формиране на изворово-информационната основа на изследването (изворовата база от различни източници). Тази цел може да се осъществи в два варианта: събиране на генералната съвкупност от исторически извори, включително и установяване по пътя на логиката и методите на интерполацията на изгубените исторически извори; подбор на оптимално количество извори с оглед на решаването на поставените изследователски задачи. Основно изискване и в двата случая е спазването на основните принципи на всеобхватност, обективност и научност.

Можем да посочим следните **основни задачи**, които се реализират на разглеждания етап¹⁶:

– проучване на историографията по темата и определяне степента на въведеност на историческите извори в научно обращение (публикациите на изворите);

– установяване на параметрите на корпуса от исторически извори, съхранени в различни архивни институции, ръкописни отдели към библиотеки, архивни колекции в музеи, частни колекции и др.;

– събиране на допълнителна информация за авторите, целите, обстоятелствата и времето на създаване; ареала на разпространение на историческите извори и степента им на въздействие върху заобикалящата ги действителност;

– опит за реконструкция на несъхранените извори по косвени сведения;

– оценка на информационния капацитет на различните места за търсене на информация, което включва преглед на публикациите и архивните фондове с цел установяване на тяхната информационна плътност и потенциал.

Историкът, изследващ дадена тема, е длъжен предварително да си уточни параметрите на изворовата база. За тази цел той осъществява търсене, идентификация и последваща селекция на необходимите исторически извори. За целта осъществява подбор, който му позволява определянето на относително представителна изворова база, необходима за предприетото изследване. Критериите за подбора трябва да са съобразени с: темата, целта, задачите, хронологическите рамки и структурата на разработката; теоретико-методологическа основа на работата; значимостта и достоверността на документалните свидетелства; възможностите на изследователя.

Работата по издирването и събирането на историческите свидетелства зависи от възможностите на изследователя за достъп до тях. По този признак писмените извори условно се делят на: публикувани и непубликувани (архивни) свидетелства).

Публикуваните източници се намират в библиотеката или архива. Търсенето им се осъществява с помощта на библиографски указатели, библиотечни каталози и др.. Историкът трябва да има представа за основните библиографски издания.

Обикновено първо се прави историографско проучване на **научната литература по темата** – монографии, студии, статии и научни съобщения, като се установяват актуалните и недостатъчно проучени аспекти на проблема, както и преглед на бележките под линия, в които могат да се намерят препратки към интересуващите ни исторически извори. След това се издирват **публикациите на документи по темата**, осъществени от предшествениците. Изследователят трябва да притежава солидни познания по археография, за да може да анализира правилно документалните публикации. Обикновено документалните издания според своето предназначение биват популярни, академични (научни) и учебни. В зависимост от това те се различават по степента на археографската им оформеност и наличието или отсъствието на научно-справочен апарат.

Резултатите от проучването на научната литература и документалните публикации позволява да се направят необходимите заключения за степента на въведеност на историческите извори по темата в научно обращение и изводи за недостатъчно проучените аспекти на проблема. Обективната оценка на научната литература и документалните публикации по темата насочват следващата посока на търсене, а именно в архивните учреждения.

Основни хранилища на архивните материали, освен архивите, са и ръкописните отдели на библиотеките и личните колекции. Издирването на архивни документи е твърде дълъг и трудоемък процес. Необходима е култура на информационното търсене, която включва комплекс от различни знания. В процеса на търсене на информация могат да се открият две страни. Едната – представлява **творчески процес**, който има индивидуален, специфичен характер и зависи от интелектуалните възможности на изследвателя и от неговата креативност. Главната особеност на този процес се заключава в установяването и обяснението на връзките между явленията (информация, документи, факти и тм. под.). Другата страна е **техническата работа** във връзка с търсене на допълнителна информация. В широк смисъл той включва методическа подготовка, работа с библиографии, събиране на различна информация, включително и работа с архивни документи.

Намирането и уточняването на необходимите архивни източници се извършва по различни пътища. Чрез официални изследователски инструменти като: използване на архивни справочници (пътеводители, архивни описи, каталози, прегледи и др.) в традиционен и електронен формат; бележки под линия и референция от вторични източници; поръчкови справки и др. Също така могат да се използват и неформални източници от вида на консултации с експерти-архивисти, информация от колеги и др.

Както е известно, издирването на необходимите архивни документи и използването на съдържащата с в тях информация се реализира с помощта на специални информационни средства, наречани **архивни справочници**. Те представляват пособия за търсене на информация за архивните документи и за тяхното съдържание, състоящо се от описанията и исковите им данни, организирани в определен формат. Справочниците се създават от самите архивисти и в своята съвкупност изграждат т. нар. „научно-справочен апарат към архивните документи“ (информация за информацията).

Историкът трябва да бъде подготвен да се справи с извършващите се трансформации на традиционните архивни комплекси в дигитални такива и да разработи стратегии и изследователски инструменти, осигуряващи по-пълноценното използване на архивните ресурси (в традиционен и електронен формат) за собствените си цели. За него архивите освен в научна лаборатория се превръщат и в сериозно професионално предизвикателство. Вън от гореспоменатите констатации можем да изведем и някои ограничения, за достъпа до архивна информация, като:

недостатъчно подробни или некачествено изработени архивни справочници; необработени архивни материали; липса на компетентна помощ; унищожени, изгубени или в частни ръце архивни материали; ограничения, наложени от съответната правна регламентация и законодателна рамка най-често в областта на секретността и сигурността; институционални ограничения, свързани с от работното време на архивните институции, неприемливите понякога условия, бавното търсене на необходимата информация и др. под.; лингвистични; палеографски; психологически; технологични; географски и др.

Посочените ограничения много често засягат работата на изследователя. Некоректно изработените справочници водят до загуба на време за отсяване на материал, който не е свързан с темата. Именно **архивната евристика** на практика помага за преодоляване на посочените пречки.

Историкът може да компенсира архивните бариери чрез изграждане на стратегии конкретно насочени към преодоляването им, но и с евристичните си умения. Добрият изследовател ще може да прецени каква документация трябва да има; къде може да се намери; какви пропуски най-вероятно са се случили, когато съответните масиви са преглеждани и описани; как да се справи с липсата на изчерпателна информация за изследователската си цел и как най-добре да компенсира липсата на писмени свидетелства. Коректно е да отбележим, че независимо от скоростта на извършващите се трансформации под влияние на информационно-комуникационните технологии, полетата за архивна евристика в работата на изследователите остават. Аналитичните и тълкувателните умения при работата с архивни източници са също толкова необходими на учения в цифровия век, колкото и преди. Потребно е обаче, подобряване на услугите, предоставяни от архивите, според нуждите на своите потребители и създаване на следващо поколение онлайн-справочници, организирани подходящо и лесни за използване¹⁷.

Необходимо е да отбележим, че евристичният етап води до получаването на няколко важни за изследователя резултата:

– издирена и събрана изворова база, съдържаща оптимално количество информация, достатъчно представителна за решаването на поставения изследователски проблем;

– оценка на точността на възпроизведените текстове, степента на професионалност на археографската им обработка и въвеждане в научно обращение на некоректно публикуваните извори;

– изследователят получава възможност да оцени информационния потенциал на издирените материали и да изработи препоръки за практическото им използване.

Сформирайки изворовата база на изследването, историкът пристъпва към втория етап от работата си – текстологичния. Този етап осъществява и архивистът при работата си с писмените архивни документи, които по-късно ще използва историкът. Работата на архивиста оставя възможности за архивна евристика на историка, който трябва да компенсира пропуските, да коригира откритите грешки, за да подреди проучвателския си пъзел в зависимост от идейните си възгледи и пристрастия. На практика трудът на историка с времето също се превръща в архив и процесите отново се повтарят. Съществената разлика, обаче е че историците могат да изграждат „предпоставени тези“ и да продуцират манипулирана памет.

Текстологичен етап.

Този етап в работата на архивиста протича при някои от ключовите дейности при научно-техническата обработка, като систематизация на документите (по основните раздели на класификационната схема; вътре в основните раздели и групи на схемата) и описанието на архивните единици.

Тези дейности предполагат разчитане (съответно правилно разбиране на текста и изясняване на неговия смисъл) на документите и определяне на техните ключови характеристики: автентичност; авторство (атрибуция), време (датировка) и място (локализация) на създаване на документа. Само след изясняването на тези характеристики на документите е възможна тяхната систематизация по определен признак – номинален, тематичен, хронологически, предметно-въпросен, функционален или пр.¹⁸

Именно след това е възможно описанието на архивните единици, което по същество е съставна част от научно-техническата обработка на архивните фондове. Чрез описанието на архивните единици се разкрива съставът и съдържанието на документите във всяка една от тях с цел осигуряване на бързото им издирване. На практика извършените от архивистите дейности подпомагат изследванията на историка, който също трябва да извърши тези процедури, но не като първични, а като проверка за установяването на тяхната точност.

Много често обаче на този етап са възможни пропуски, неточности и грешки при архивистичната обработка на материалите, за които историкът трябва да си дава сметка, като напр.: систематизация на документите и обединението на разнородни материали в една архивна единица; разделя-

нето на документи, които представляват едно съдържателно цяло с такива, отделени в други архивни единици; разделянето на документи, които са едно цяло в различни архивни единици; прецизирането и детайлизирането на заглавията на архивните единици (некоректно съставени поради лош почерк, написани на чужд език, небрежност, пропуски в познанията и др.).

Възможност за сътрудничество между историци и архивисти на този етап има при дейностите, които се предприемат от историческите архиви по усъвършенстването на описанието, пресъставянето и публикуването на архивните описи. Това е изключително необходимо, за да бъде максимално разкрит информационния потенциал на архивните материали за ползвателите на ретроспективна документна информация. В този смисъл текстологичният етап от работата на историка с архивните документи играе прецизираща и коригираща роля, стига обаче историкът да е достатъчно добре професионално подготвен, за избегне всички капани, заложенни при архивистичната обработката на документите. В противен случай, като често се случва, грешките обикновено се мултиплицират, което от своя страна води до погрешни научни тези.

Определянето на целите и задачите на този етап за историка също има важно теоретическо и приложно значение. Решението му обуславя методологическия подход на историка и е пряко свързан с разбирането за крайната цел на изследването.

Текстологическото изучаване на историческите извори се базира на информацията, събрана в процеса на търсене. Качественото изпълнение на задачите и съблюдаване на закономерностите на евристическия етап, улеснява до голяма степен текстологичната работа.

Целта на текстологичния етап е на практика е свързана със създаване на съдържателно-семантическа основа на проучването. Реализацията ѝ на практика включва изучаването на атрибутивните, отличителните и индивидуални признаци на всеки отделен исторически извор. В процеса на текстологичната работа се използват методи от различни научни области и най-вече инструментариума на т. нар. специални исторически дисциплини¹⁹.

Можем да обособим няколко групи задачи:

- т. нар. „визуални“ задачи – изучаване на всички атрибути и признаци на материалния обект, особеностите на неговата форма и структура;
- задачи, свързани с прочитане на текста, разбирането и изясняването на смисъла му;

– задачи за установяването на авторството, времето и мястото на създаване на извора;

– задачи относно установяване произхода и историята на текста и социалните му функции;

– задачи за установяване автентичността на текста.

Реализацията на посочените групи задачи позволява да се получи всеобхватна представа за външните особености на текста, прочитането и функционирането му в отминалата реалност.

Към този етап можем да отнесем следните процедури:

– **Определяне външните характеристики на извора;**

Установяването на външните особености на писмения документ помага да се определи неговата автентичност и да се датира текстът. Тази процедура включва в себе си изясняване на: материала, на който е създаден изворът; средства и способности за фиксиране на информацията; форма; размер на площта; знаковата система, чрез която е предаден текстът; цветово оформление, илюстрации и щампи; елементи на конструкцията; степен на запазеност на историческия извор и пр.

Външният облик, размерът, формата, структурата, графичните особености и текстът, изразени чрез различни способности и знакови системи са присъщи елементи в комплекса, представящ дуалистичната природа на историческия извор. Всички горепосочени характеристики, определят извора като материален обект на своята епоха, нейна част и отражение.

След разглеждането на външните особености на документа, може да пристъпи към установяване на неговия произход.

– **Установяване произхода на писмения документ;**

Документите изначално функционират в действащи в миналото социално-културни системи, институции и корпорации. Процедурата за установяване на произхода включва следните операции:

– *установяване на автентичността;*

– *изясняване на историята на текста, определяне на неговия оригинал и следващите варианти.*

След тези процедури следва да се проучат външните обстоятелства за появата на историческото свидетелство.

– **Определяне на времето (датировка) и мястото (локализация), на възникване на текста, установяване на неговия автор (атрибуция);**

Времето, мястото на възникване и авторството са фундаментални характеристики на писмените свидетелства.

Те определят пространствено-времевите и културните рамки на фактите в извора и създават решаващите предпоставки за оценката и достоверността на сведенията.

– Установяване причините, целите и историческите обстоятелства на появата на текста; определяне на социалните му функции в миналото.

Възникването на всеки документ е детерминирано от редица обстоятелства. Затова е важно да се разбере историческата реалност, в която изворът е възникнал и функционирал. Без това са невъзможни неговия анализ и интерпретация. Пораждащите извора исторически обстоятелства много силно се отразяват в съдържанието му. Важна роля за това имат социокултурните функции на паметника в миналото. Неговите функции обясняват причините за възникване на текста и определят конюнктурните влияния върху него.

Изяснявайки смисловото значение на текста изследователят преминава към изучаване на фактологическото съдържание и оценка на достоверността на сведенията²⁰.

Херменевтичен етап.

В практико-приложната дейност на архивиста може да се счита, че херменевтичният етап протича при експертизата на ценността на документите и при съставянето на научно-справочния апарат (НСА) в архивите. Целите му са познавателни и са свързани с определянето ценността на документите за постоянно запазване (архивиране с историческа цел) и със създаването на високоинтелектуални информационни продукти, каквито са архивните справочници. Всъщност, от една страна архивистът, в ролята си на селектор, определя кои материали ще се съхранят завинаги, а от друга изработва справочниците, които разкриват, така необходимия за историка контекст на информацията и позволяват „изследователския вход“ към нея²¹. Чрез работата си архивистите осигуряват съществуването на вътрешните взаимовръзки между документите, както и на връзката им с външния свят. Независимо от вида на информационния носител, взаимозависимостта на архивната информация се обуславя от функциите и дейността, на които тя е основана.

Под експертиза на ценността на документите обикновено се разбира изучаването на документите въз основа на критерии за тяхната ценност с цел определяне на сроковете за съхранение на документите и подбора на част от тях с цел историческо архивиране (за постоянно съх-

ранение). Целта е осигуряване информативност и „плътност“ на архивния фонд, като се спазват определени научни принципи и критерии (значение на фондообразувателя; значимост на отразените събития; време, място и автор на създаване на документа; степен на съхраненост; външни особености, юридическа сила и др.). От особена важност е оценката на съдържанието на документите и техните комплекси, която е възможна след извършените процедури в рамките на текстологичния етап. Критериите при оценката на съдържанието са свързани с оценка на: вид и разновидност на документите; новост, наситеност и уникалност на съдържанието; пълнота на информацията; степен на обобщеност и повтораемост на съдържанието и др.²² Споменатите принципи и критерии се прилагат комплексно, за да се постигне максимална обективност при селектирането на документите за постоянно запазване.

Известно е, че за архивните описания е характерна висока степен на йерархичност. Описанието на документите във всеки архив се реализира на три нива в съответствие с тяхната организация — фонд, архивна единица, документ. Всяко ниво на описание се свързва със следващото по-високо ниво, за да се изясни позицията на дадената единица вътре в йерархията. В резултат се осигурява необходимата връзка с контекстуалната информация. Последната винаги трябва да бъде описана на най-високото ниво, а връзките между различните нива подпомагат на изследователя да види картината най-широки рамки²³.

Системата на НСА към архивните документи е комплекс от взаимосвързани справочници и информационни документи на архивите, създадени на единни научнометодически основи за осигуряване съхраняването и търсенето на документи и документна информация. НСА е в основата на информационната система на съвременните архивни учреждения и представлява „информация за информацията“. В съвременните условия и процеси по дигитализацията на традиционните документални комплекси и архивни справочници би трябвало да се съхрани специфичната йерархична систематизация, регистрацията и описание на архивните фондове, архивни единици и документи в състава на Националния архивен фонд, за да се избегнат възможните преднамерени манипулации. В случая основната идея на професионалните методи на йерархичното архивното описание е да се открие достъп до контекста, като основа за изследване. Това от своя страна е и основна предпоставка за реализирането на херменевтичния етап и в работата на историка.

Целта на този етап от работата на историка с писмените документи се състои основно в определяне на научно-познавателната ценност на историческия извор и степента на реализация на гносеологичните му функции. Също така на този етап се изисква разработване на практически препоръки за възможности за употреба на писмените свидетелства в историческите изследвания. Можем да открием няколко основни момента, който е необходимо да бъдат изяснени.

– Проучване на фактическото съдържание на текста на писмения извор и определяне неговото съответствие с историческата реалност;

Анализът на фактическото съдържание и оценката на достоверността на писмените свидетелства са най-важни за подготовката на изворовата база за изследването. В резултат на тези процедури изворът става част от съвременната на историка научна и социална култура. Първо, е необходима идентификация на съдържащите се в известието исторически факти и разкриване в пълнота на социокултурната им информация. Второ, определяне на съответствието на фактическото съдържание на извора с историческата действителност, оценка на точността и достоверността на данните. Конкретно за оценка на достоверността е нужно да се изясни: националната и социалната среда на произход на извора; да се очертае кръгът на ценности и идеали в дадената среда; да се определи влиянието на автора в подбора, фиксацията и оценката на събитията, фактите и лицата. Значение в оценката на достоверността имат и аспекти като – осведомеността на автора, източниците на неговата информираност (слухове, свидетелства на очевидци, лични впечатления, документи), способа на подбор и обработка на информацията и неговите аналитически способности. Освен това трябва да се има предвид влиянието върху автора на обществената атмосфера и политическата обстановка по време на създаване на източника. Най-важна обаче е съпоставката на данните от извора и техния анализ²⁴.

– Извороведски синтез.

Синтезът е завършващият етап при изучаването на историческите изври. Опирайки се на резултатите от анализа историкът обобщава работата си, осъществявайки аналитичен синтез. Целта му е цялостна реконструкция на историческото свидетелство като органическа част от културата на своето време и общността, която го е създала. Необходима е и аргументирана оценка на културното значение на извора, за да се направят препоръки за научно-практическото му използване.

Археографски етап.

Възможен етап от работата на архивисти и историци с писмените исторически свидетелства, освен посочените, е **археографският**. Неговата основна цел е свързана с археографската обработка и подготовката на историческите извори за публикуване с цел включването им в научно обращение под различна форма. Обикновено научните публикации на архивни документи, освен че осигуряват равностойна замяна на оригинала, очертават и насочват историците към бъдещите теми за изследване. Този етап следва регламентирани методически правила при подготовката на документи за издаване²⁵.

Чрез документалните издания се поставят научните проблеми още с подбора и публикуваните извори по предварително избраните теми, въпроси и т. н. Наличието на такъв публикуван материал не може да бъде отминато и пренебрегнато от изследователите. Това задължава и осигурява по-голяма обективност при определяне на кръга от извори в процеса на историческите изследвания. Документалните издания са едновременно част от изворовата база и от историческата книжнина.

Именно от подбора на исторически извори за публикуване и качеството на научната им обработка зависят възможностите за създаване на предпоставени манипулации точно чрез документите.

Необходимо е обаче да уточним, че архивистът, който преди история се запознава с историческите свидетелства има възможност пръв да въведе в научно обращение неизвестни документални свидетелства. Разбира се, това не лишава историците от възможности за археографска дейност. Всъщност, в рамките на този етап е възможно и пълноценно сътрудничество между историци и архивисти с оглед обогатяването на печатната изворова база и създаването на качествени документални издания под различна форма и вид.

Направения кратък обзор показва, че в основни линии, макар и детерминирани от спецификата на съответното професионално и научно поле, отговорностите и етапите в работата на архивистите и историците във връзка с документалните свидетелства логически съвпадат и са тясно обвързани. На тази основа, може да се приеме, че в определена степен професионалните умения и качеството на работата на едните и другите оказват влияние при осъществяването на професионалните им дейности и отговорности.

IV. Архивите на бъдещето

Независимо от различията, сътрудничество между историци и архивисти е още по-необходимо в информационно-електронната епоха и осъществяването на глобалната цел за създаване на световно архивно информационно пространство. Специфичните процеси и дейности предполагат различни нива на сътрудничество, а именно: *при разработване на стратегии за документиране; при оценка на архивните материали; при създаване на информационните системи на архивите и създаването на интелектуални модели на ново поколение справочници; при предоставянето на референтни услуги; при разработването на изследователски инструменти за работа в новите информационни и мрежови условия и др.*

Историкът трябва да признае на архивистите важноста на работата им в документирането, управлението и опазването на публичния документален и архивен ресурс. Това ще им позволи да открият за себе си това, което архивистите вече са направили и да го използват пълноценно. От друга страна, информационно-комуникационните технологии осигуряват онлайн достъпа на историка до информационните ресурси на архивите и съвременни е-услуги, което изисква архивите да разясняват на историците и останалите си потребители промените в информационната си система, наличието на електронни справочници и тяхната организация, резултатите и приоритетите в дигитализацията на традиционните документални комплекси, както по принцип и всички иновации в областта на документалния и архивен мениджмънт.

В заключение още веднъж бихме искали да подчертаем, че е несъмнена необходимостта от взаимното опознаване на професионалния профил на архивисти и историци, и осъществяването на пълноценно партньорство между тях, като предпоставка за опазването на националното документално наследство и историческата ни памет.

Бележки

¹ *Robert, Jean-Claude.* History, Archives and the Internet. – Culture & History Digital Journal, 1(1): e004. doi; <<http://dx.doi.org/10.3989/chdj.2012.004>>, 20. 04. 2013, 13.00 h.

² *Lucas, L.* The Historian in the Archives. Limitations of Primary Source

Materials, <<http://collections.mnhs.org/MNHHistoryMagazine/articles/47/v47i06p227-232.pdf>>, 20. 05. 2013, 23.00 h.

³ Lucas, L. Ibidem.

⁴ Cook, Terry. Landscapes of the Past: Archivists, Historians and the Fight for Memory. Public Lecture The Ministry of Culture for Spain and The National Historical Archives Madrid, Spain; <en.www.mcu.es/archivos/docs/mc/ahn/conferencia_terry_cook.pdf>, 17. 04. 2013, 23.17 h.

⁵ Принцип на уважение към фонда – принцип, според който документите в архива с постоянен състав се отнасят към този архивен фонд, от който произхождат, а вътре във фонда запазват първоначалния си ред.

⁶ Принцип на пертинентността – принцип на класификация на документи с различен произход, при която те се обединяват в групи по предметни и други съдържателни признаци.

⁷ Cook, Terry. Fashionable Nonsense or Professional Rebirth: Postmodernism and the Practice of Archives. – *Archivaria*, 2001 <<http://journals.sfu.ca/archivar/index.php/archivaria/article/view/12792>>, 03. 05. 2013, 22.17 h.

⁸ Wendy Duff, Barbara Craig, Joan Cherry. Finding and Using Archival Resources: A Cross-Canada Survey of Historians Studying Canadian History. – *Archivaria* 58; <<http://journals.sfu.ca/archivar/index.php/archivaria/article/view/12479/13592>>, 14. 06. 2013, 21.35 h.

⁹ Cook, Terry. Landscapes of the Past ..., Ibidem.

¹⁰ Нейкова, А. Идеи и програми за издирване и публикуване на писмени извори за българската история. – ГСУ. Исторически факултет, 2000, № 84–85, 288–325; Нейкова, А. Археография в българской научной терминологии. – *Bulgarian Historical Review*, 1991, № 4, 85–89. <<http://electronic-library.org/>>, 23. 04. 2013, 23.10 h.

¹¹ Дуйчев, Ив. Лекции по архивистика. София, 1993. <<http://electronic-library.org/books/Book%200005.htm>>, 12. 04. 2013, 23. 50 h.

¹² Георгиев, К. Въпроси на българската археография. София 1970.

¹³ Нейкова, А. Идеи и програми за издирване и публикуване на писмени извори за българската история. – ГСУ. Исторически факултет, 2000, № 84–85, 288–325.; Нейкова, А. Археография в българской научной терминологии. – *Bulgarian Historical Review*, 1991, № 4, 85–89; Нейкова, А. Нормализацията на правописа при публикуването на българските архивни документи от епохата на Възраждането. – ИДА, 1979, № 38, 95–105; Нейкова, А. Идеи и програми за издирване и публикуване на извори за българската история (1878–1944 г.). – Във: Университетски

изследвания и преподавания на българската история у нас и в чужбина. Международен симпозиум. Смолян 1984. Т. II. Ч. 12. Смолян, 1988, 39–50; *Нейкова, А.* Двустранните и многостранните документални издания — принос към изворовата база на изследванията по българистика. – Във: Втори международен конгрес по българистика. Доклади. Т. 22. С., 1988, 233–241; *Нейкова, А.* Приносът на проф. Петър Мутафчиев към печатната изворова база на българската историческата наука. – Във: Професор Петър Мутафчиев познат и непознат. С., 1997, 114–126; *Нейкова, А.* Петър Мутафчиев и идеята за „Monumenta Bulgariae Historica“. – ИДА, 1993, № 66, 5–24. Посочените изследвания в електронен вариант на адрес: <<http://www.electronic-library.org/>>.

¹⁴ *Ст. Петкова, К. Анчова, М. Бурмова, Св. Нашева, А. Нейкова, Ж. Нешева, М. Пискова, Ив. Бояджиев, Л. Гиздов, П. Митева, К. Парушева, А. Тончев.* Методически кодекс. Част. 1. Организация и управление на архивното дело, архивна мрежа и комплектуване на архивите. С.: ГУА при МС. Издателство и печатница при Комитета по единна система и социална информация при Министерския съвет, 1982. 70 с.: <<http://electronic-library.org/books/Book%200001.html>>, 03. 04. 2013, 22. 34 h.

¹⁵ *Ст. Петкова, К. Анчова, М. Бурмова, Св. Нашева, А. Нейкова, Ж. Нешева, М. Пискова, Ив. Бояджиев, Л. Гиздов, П. Митева, К. Парушева, А. Тончев.* Методически кодекс. Част. 2. Методически указания за работа с документите в архивите на НРБ – обща документация. С.: ГУА при МС. Издателство и печатница при Комитета по единна система и социална информация при Министерския съвет, 1982. 388 с.: <<http://electronic-library.org/books/Book%200012.html>>, 29. 03. 2013, 11.10 h.

¹⁶ *Георгиева Н. Г.* Источниковедение: теоретическите проблеми. <http://web-local.rudn.ru/web-local/prep/rj/files.php?f=pf_faee574d612fc29e89244309408a9a0e>, 23. 04. 2013, 24.50 h.

¹⁷ *Rhee, Lim Hea.* Modelling historians' information-seeking behaviour with an interdisciplinary and comparative approach. <<http://informationr.net/ir/17-4/paper544.html#UOhFiqywaqA>>, 28. 04. 2013>.

¹⁸ *Ст. Петкова, К. Анчова, М. Бурмова, Св. Нашева, А. Нейкова, Ж. Нешева, М. Пискова, Ив. Бояджиев, Л. Гиздов, П. Митева, К. Парушева, А. Тончев.* Методически кодекс. Част. 2. Методически указания за работа с документите в архивите на НРБ – обща документация. С.: ГУА при МС. Издателство и печатница при Комитета по единна система и социална информация при Министерския съвет, 1982. 388 с.

¹⁹ Медушевская О. М. Источниковедение: Теория, история и метод: учеб. Пособие. М., 1996. 80 с. <<http://www.opentextnn.ru/history/istochnik/medushevskaja/>>, 28. 04. 2013, 20.50 h.

²⁰ Никулин П. Ф. Теория и методика источниковедения в отечественной истории X–начала XX вв: учебное пособие. Томск. 2000. <<http://www.humanities.edu.ru/db/msg/25621>>, 12. 02. 09, 22.54 h.

²¹ Ст. Петкова, К. Анчова, М. Бурмова, Св. Нашева, А. Нейкова, Ж. Нешева, М. Пискова, Ив. Бояджиев, Л. Гиздов, П. Митева, К. Парушева, А. Тончев. Методически кодекс. Част. 2. Методически указания за работа с документите в архивите на НРБ – обща документация. С.: ГУА при МС. Издателство и печатница при Комитета по единна система и социална информация при Министерския съвет, 1982. 388 с.; <<http://electronic-library.org/books/Book%200012.html>>, 29. 03. 2013, 11.10 h.

²² Пак там.

²³ Нейкова, А. Дигитализация на архивните ресурси, научна комуникация и професионално архивно образование в мрежовото общество. – Доклад, изнесен на конференция, организирана от СУ „Св. Климент Охридски“ и Държавна агенция „Архиви“ на тема: „Архивите, университетите и дигитализацията на културно-историческото наследство“, 19 ноември 2012 г.

²⁴ Медушевская О. М. Цит. съч.

²⁵ Петкова, Ст., К. Анчова, М. Бурмова, Св. Нашева, А. Нейкова, Ж. Нешева, М. Пискова, Ив. Бояджиев, Л. Гиздов, П. Митева, К. Парушева, А. Тончев. Методически кодекс. Част. 4. Правила за публикуване на архивни документи. С.: ГУА при МС. Издателство и печатница при Комитета по единна система и социална информация при Министерския съвет, 1982. 98 с. <<http://electronic-library.org/books/Book%200020.html>>, 30. 04. 2013, 13.45 h.

ЗА АРХИВА НА НАЦИОНАЛНИЯ МУЗЕЙ НА БЪЛГАРСКОТО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО. АРХИВНИ ФОНДОВЕ И КОЛЕКЦИИ В НАЦИОНАЛНАТА ХУДОЖЕСТВЕНА ГАЛЕРИЯ

д-р Бойка Дзипалска, НМБИИ

Според Закона за Националният архивен фонд, НАФ е постоянно попълваща се съвкупност от ценни документи, отразяващи материалния и духовния живот на обществото, който се създава за осигуряване с документална информация управлението на държавата, развитието на науката и културата и защитата на правата и законните интереси на гражданите¹.

Архивът на Националния музей на българското изобразително изкуство (НМБИИ), е съставна част от НАФ.

Съществува и „абстрактен трезор“, наречен „Национален музеен фонд“, визиращ предмети с най-висока научна и културна стойност². Аналогично на НАФ, той е постоянно попълваща се съвкупност от движими културни ценности, на които поради тяхното изключително голямо научно и културно значение е предоставен статут на национално богатство. Националният музеен фонд се формира от движимите културни ценности – национално богатство, придобити от музеите или предоставени им за безвъзмездно ползване³.

Националната художествена галерия (от 1995 г. Национален музей на българското изобразително изкуство)⁴, съхранява част от Националния музеен фонд.

Но ако си позволим, съвсем абстрактно, да разглеждаме художествените творби, съхранявани в НМБИИ, не просто и само като движими културни ценности, а като ценни **документи**, отразяващи материалния

и духовния живот на обществото, оказва се, че музейните фондове могат да бъдат третирани, абстрактно, разбира се, и като архив от репрезентативно представени документи, специфични документи, документи създадени със специфични изразни средства, въз основа на които можем да пресъздадем, да реконструираме обществените виждания, настроения, живот и култура през определени периоди от развитието на държавата и обществото. Но този аспект не е обект на нашия интерес в момента.

Архивът на НМБИИ, който визирахме като частен случай на НАФ, може условно да се раздели и да се разглежда като три самостоятелни части:

1. *Споменатите току-що фондове, съдържащи специфични документи. Масив от първична информация.*

2. *Текущ, оперативен, учрежденски архив. Масив от първична оперативна информация.*

3. *Архив от документи от личен произход. Масив от първична ретроспективна информация.*

Що се отнася до Учрежденския архив, той е самостоятелно звено в структурата на съответната организация-фондообразувател на държавните архиви⁵. Във всеки фондообразувател – държавни институции, бюджетни организации и общини, освен специализираната администрация, има и обща администрация, която подпомага и обслужва специализирания екип. Административната документация – входяща, изходяща и вътрешна, т. е. документацията, постъпила и създадена във връзка и по повод обслужване управлението на фондообразувателя, формира неговия документален фонд, в случая на Художествената галерия, и се съхранява в съответния учрежденски архив.

В рамките на документалния фонд въз основа на номенклатурата на делата, в която са посочени сроковете им за задължително съхраняване в учрежденския архив, се извършва експертиза за определяне ценността на документите с цел тяхната по-нататъшна селекция (подбор и унищожаване). Както е известно, означените с индекс „П“ („постоянен“), архивни единици се отделят за предаване в държавния (историческия) архив и се включат в инвентарния опис, с който се предават при провеждане на поредното комплектуване от страна на архива. Документите с индекс „ЕК“ (Експертна комисия), се преглеждат полистно, след изтичането на обозначените срокове в индивидуалната номенклатурата на делата, и тези, които се оценяват, като важни и съществени от членовете на ЕК, респ. ценни – се отделят и предават за по-нататъшно постоянно

съхранение и използване в държавните архиви. А определените като неценни документи, подлежат на унищожаване от самия фондообразувател, съгласно действащите регламенти.

Групата документи, която има дългосрочно справочно значение за дейността на фондообразувателя (50, 75, 100, 130 години), се систематизират и регистрират в опис с дела за „временно запазване“, а документите, които вече са изчерпали справочното си значение или са многоекземплярни – подлежат на унищожаване и се вписват в т. нар. „неценен опис“.

Крайният резултат от целия този процес е обособяването на поредния опис на вече регистрирания и съхраняван в Централния държавен архив (ЦДА) архивен фонд на *Художествена галерия*, в случая това е **Ф. 538**. Архивните документи, включени в описа се предават при съответното комплектуване, като регулярно постъпление от фондообразувателя в определения за целта ЦДА.

В деловодството, а впоследствие и в учрежденския архив, се отлагат документите, които съдържат първоначално текуща, оперативна информация. В учрежденския архив обаче с течение на времето част от документната информация губи своята актуалност и оперативно значение, за да се превръща в ретроспективна информация, която има способността да се актуализира във всеки един момент, когато уредникът, научният сътрудник, изследователят, обществото има потребност от нея. В кой точно момент оперативната информация престава да е актуална и се превръща в ретроспективна информация, не е точно указано. В *Наредбата за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учрежденските архиви на държавните и общинските институции* (2009)⁵ сроковете за съхранение на документите на учреждениеско равнище са увеличени, но практиката показва, че сега те са сравнително дълги, особено относно делата обозначени с индекса: „20 г. ЕК“, „15 г. ЕК“ и т. н. Прави впечатление, че техният относителен дял също е значителен в отделните индивидуални номенклатури на фондообразувателите, което е стремеж към презастраховка от страна на държавните архиви.

В Научния архив на НМБИИ, освен документите във Ф. 538, намиращ се в ЦДА, се съхраняват и немалък обем документи/фондове и колекции от личен произход. Включително към досиетата на някои художници са запазени интересни писма, снимки, различни бележки. Целият този масив е част от Научния архив на музея, но се съхранява отделно, което означава, че не е подреден и регистриран към общата част, доколкото

съдържа т. нар. **първична информация**. Това са фондове, но в повечето случаи става въпрос за частични постъпления. Те са предадени в галерията по силата на завещание, като дарения, откупки или по друг начин.

Архивните документи в този масив не са достатъчни да покрият изискванията за формиране на съответните архивни фондове, като основни отчетни и класификационни единица. Вероятно в процеса на работата с тях ще се наложи обособяването на една или няколко колекции, предимно от снимки или репродукции на произведения. Освен тях, има и съвкупности, които са действително архивни фондове – на Никола Танев, например, или на Вера Недкова. В други са запазени предимно снимки и кореспонденция или разработки от съответния автор. Например, сред снимките и писмата на Олга Брадистилова – съпругата на Стефан Митов, има запазени писма, картички, снимки на скулптора Кирил Тодоров, който е живял и работил в Италия, със семейството на когото те са имали близки отношения и съвместни изяви. Миналата година беше направено и дарение – албум със снимки на Кирил Тодоров и съпругата му, но повечето бяха фотографии на негови скулптурни творби.

Посочените постъпления – архивни фондове, колекции или отделни документи, от личен произход се обработват в съответствие с методическите изисквания, прилагани в държавните архиви, което позволява да се съставят съответните инвентарни описи, като основен вид архивни справочници.

В архива на НМБНИ са постъпили и документи *на художниците Никола Танев, Иван Мърквичка – 1 твърда папка*; Елисавета Консулова-Вазова; Антон, Георги, Борис и Стефан Митови, както и на Олга Брадистилова; Кирил Цонев, Сирак Скитник (Панайот Тодоров) и на съпругата му Олга Тодорова; Иван Ненов, Вера Недкова, *Драган Лозенски – 2 архивни кутии*; *Ненко Балкански – 1 папка със стари, някои започнали да избледняват вече фотографии, за съжаление нито едно от лицата върху тях не е идентифицирано*; *скулпторите, Андрей Николов, Петър Рамаданов – 1 куфар*. Посочените постъпления предстои да бъдат обработени според архивните регламенти.

Освен художествени произведения, в галерията се съхраняват албуми с лични фотографии, фотографии на техни произведения, както и на други художници, списания, вестници с техни статии, статии за тях, за техни колеги и приятели или материали, които лично са ги интересували; лични документи и материали, свързани с техни проекти; както и техни вещи.

Всички споменати документални свидетелства съставляват уникален масив от първична информация, респ. изворова база за изследване на живота и творчеството на тези творци.

За българската архивна практика е характерно, че се допуска нарушаване на принципа за единство и недробимост при комплектуването на архивните фондове от личен произход. Въпреки това, все още не се съставят т. нар. *идеални описи*, които да представят документалното наследство на личността в неговата цялост, за да се разкрият взаимовръзките в него. Ще подкрепя твърдението си с примера за документите на Панайот Тодоров, по-известен като Сирак Скитник – поет, художник, художествен критик, театрал и театрален критик, журналист, пръв директор на Радио София. Неговият архив, заедно със 153 творби и списък на съхранявани на други места картини, е предоставен на няколко пъти след смъртта му от неговата съпруга му Олга Тодорова (Сирачката), съответно през 1958, 1959 и 1960 г. В стремежа си да съхрани паметта и творчеството на Сирак Скитник, в напреднала възраст, болна и трудно подвижна, с оскъдни средства за съществуване, тя предава (срещу заплащане), различни части от архива му и на Института за изобразително изкуство при БАН (Институт за изследване на изкуствата), в Централния държавен исторически архив (Централен държавен архив) и в Националната художествена галерия (Национален музей на българското изобразително изкуство). Документи на Сирак Скитник се съхраняват още и в спомагателния фонд на Художествената галерия „Димитър Добрович“, Архива на Регионалния исторически музей и Регионалния държавен архив в Сливен, в архивите в София, Пловдив, в Архива на Националния литературен музей, може би в РДА – Русе, ДВИА – В. Търново, а вероятно и на други места. В Църковно-историческия и архивен институт също има документи, засягащи личността на Сирак Скитник. Както отбелязва третият съпруг на Олга – (Георги Белчев), неведнъж още навремето, неговият архив е бил „разкъсан, неуреден и непълен“⁶.

Най-пълна информация за творчеството на Сирак Скитник обаче относно изявите му като поет, художник, художествен и театрален критик съдържат документите в НМБИИ. По-оскъдно е отразена дейността му като първи директор на Радио София. Разглежданата колекция съдържа немалко оригинални документи, в това число негови картини и илюстрации, останали извън музейния фонд; фотографии, кореспонден-

ция, биографични справки и анкети, много изрезки на негови статии, рецензии, критични материали, публикувани навремето в пресата.

Трябва да се отбележи, че наличната документна информация не е достатъчна за написването на пълна биография на Сирак Скитник. Знае се, че той е участвал в Балканската и Първата световна война, но има ли картини, рисувани от него по това време? Знае се, че през 1902–1904 г. е учителствал в Никополско, но не е установено дори името на селото, където е работил. Известно е, че е учил в Петербург през 1908–1912 г., както самият той го отбелязва в запазената анкета, попълнена от него. Но дали тази анкета е била публикувана някога и къде? Сирак Скитник споменава имената на хората, с които е работил и се е срещал в Русия. Той е писал, както за руски, така и за български списания в този период. Но не се знае точно, кога и къде е бил, какво точно е създал. Споменава се, че е бил в Петербург през 1907 г., извън посочения от самия него период, има податки, и че чичо му Георги Гюлмезов е пребивавал в Петербург преди него, че му е проправил пътя и др. Но до този момент все още не разполагаме с необходимите достоверни свидетелства и източници.

4. Научно-справочен архив, Научен архив на галерията. Масив от вторична информация.

Част от документалния масив на Художествената галерия, която постоянно е необходима за работата на уредници, научни сътрудници и изследователи, остава за съхранение в Архива на галерията. Известно е, че в процеса на постъпването на художествените творби в съответния музей/галерия и при последващото им регистриране, обработка, описание, реставрация, експониране и т. н. се натрупва документация от вида на: *инвентарни книги, разписки, актове за предаване-приемане, документи по отчетността и съхранението, реставрационни протоколи, досиета на изложби и др.* Те формират съответния масив от **вторична информация**. Всъщност това е научно-справочният документационен масив, който е база за създаването и функционирането на Научния архив на музея/галерията.

Сред посочените документи са и инвентарните книги още от времето на създаването на галерията, заедно с приемателно-предавателните актове и протоколи и други, които в своята съвкупност изграждат необходимия Научно-справочен архив (НСА) на Художественото галерия.

Следователно, понастоящем в НМБИИ има функциониращ Научен архив за произведенията, които са негово притежание. Въз основа

на тази вторична информация съответните художествени творби могат да бъдат търсени, откривани, както и да се популяризират и използват по предназначение.

Бележки

¹ Закон за Националния архивен фонд. – ДВ, бр.57 от 13 юли 2007 г., ... посл. изм. ДВ, бр. 15 от 15 февруари 2013 г.

² Националният музеен фонд. – <www.emilstoyanovmep.eu/public/.../document_92.do...>.

³ Наредба Н-6 от 11. 12. 2009 г. за формиране и управление на музейните фондове. – ДВ, бр. 2 от 8 януари 2010 г.

⁴ С ПМС № 25/23. 01. 1995 г. – ДВ, бр. 12 от 3 февруари 1995 г. – *За създаване на Национален музей на българското изобразително изкуство и на условия за настаняване на културни институти на територията на София* Националната художествена галерия се преобразува в Национален музей за българско изобразително изкуство.

⁵ Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учрежденските архиви на държавните и общинските институции. – ДВ, бр. 17 от 6 март 2009 г., изм. ДВ, бр. 8 от 27 януари 2012 г.

⁶ НА – НМБИИ, Ф. „Сирак Скитник“.

ИЗДИРВАНЕ, ПОДБОР И АРХИВНА ЕВРИСТИКА В РАБОТАТА ПО ДОКУМЕНТАЛНАТА ИЗЛОЖБА „МИЛА РОДИНО“ (150 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА АВТОРА НА ХИМНА ЦВЕТАН РАДОСЛАВОВ)

*Цветана Величкова,
Марияна Николова, НА – БАН*

През последните 20 години документалните изложби са често явление в живота на столицата и на някои от големите градове в страната. Представяните експозиции имат информационна и образователна насоченост, но те са и добър повод обществеността да се увери, че документите, които грижливо са събирани и пазени в различни архивохранилища, са и общодостъпни.

Към популяризирането на документалното наследство обществото ни подхожда все още твърде емоционално и с големи очаквания, заради потенциалната възможност да бъдат открити и представени неизвестни или „неудобни“ истини от миналото. В еуфорията на демократичния преход и отварянето на архивите към ползвателите в повечето случаи се традиционно се експонираха оригиналните документи. Поставяни във витрини или закрепени върху табла обаче, те бяха подлагани на риска от неблагоприятни външни въздействия върху тях (силна светлина, прах, високи температури в изложбените зали и др.). Техниката не беше напреднала дотолкова, че да възпроизвежда художествени копия, максимално близки до автентичните документи и затова се разчиташе на въздействието на съответните оригинали.

Актуалните теми на документалните изложби и възможностите да бъдат представени непознати документи засилват интереса на публиката. А след закриването на изложбите за видяното остават да напомнят

съдържателните каталози, брошури, дипляни, дискове, към които и изследователите могат да се връщат отново, когато им се налага.

За разлика от визирия предходен период, днес постерите представят документите тематично и хронологично. Най-често те са снабдени с водещи или съпътстващи текстове, отпечатват се художествено и двуезично, което позволява да функционират като пътуващи изложби, дори да се видят online или като клипове в някои известни сайтове. Традиционните изложби на архивите вече не са строго подчинени на определението „документални“, особено когато се допълват с музейни експонати и художествени картини. На практика подготовката на изложби отнема много време и забавя други важни архивни дейности, но чрез тях се популяризира документалното богатство, съхранявано в архивните фондове и колекции от различни архивохранилища.

Основателно е да си задаваме и въпроса, какво ново въсъщност дава една документална изложба, не само на публиката, но и на архивистите, след дългия и задълбочен изследователски труд, който те полагат за нейното създаване. Ще се опитаме да отговорим на този въпрос въз основа на собствения опит, придобит от работата ни по редица документални изложби, организирани от Научния архив на Българската академия на науките (НА – БАН), и особено от изложбата, посветена на 150-ата годишнина от рождението на Цветан Радославов, създател на текста и мелодията на песента „Горда Стара планина“, първоосновата на съвременния ни национален химн „Мила Родино“. На този етап изложбата вече е „пътуваща“ извън столицата¹ с идеята, тя да бъде видяна от повече хора в страната.

Да започнем работа по подготовката на експозицията в случая ни вдъхнови една неизвестна до момента миниатюрна рисунка с битова тематика (м. б., 17,5 x 18,5 см.), която бе открита във фонда на проф. Иван Шишманов, наречена от нас „Селски двор“². Рисувана от Цветан Радославов през 1883 г., тя е подарена на приятеля му и съгражданин професор Иван Шишманов.

Като водеща отправна точка за експозиционния план възприехме мисълта на акад. Петър Динеков, един от талантивите му ученици, че Радославов е личност „с огромни знания във всички области на науката и философията, от историята до литературата, от математиката до физиката, от филологията до музиката, при това познавач на много езици – от старите до съвременните“³. Тази висока оценка за Радославов съвпадна

с желанието ни да го представим като една от последните енциклопедични личности у нас с разностранни интереси и таланти.

По пътя към откриването на разнообразна информация по темата чрез колективното търсене се генерираха нови идеи за издирване на непознати документи „от“ и „за“ Цв. Радославов, както и за българския химн. Активирахме прилагането на различни евристичните методи: фокусирането, пробата и грешката, търсенето на аналогии, стесняването кръга на търсене чрез отхвърляне и този на взаимовръзките⁴. От библиографските източници в най-голяма помощ ни беше книгата на Стоян Аршинков „Мила Родино“⁵.

С набирането на повече информация за лицата от роднинския, студентския и приятелски кръг на Радославов, неизвестните факти във връзка с придобитото образование в България и Европа, публикувани и непубликувани негови научни изследвания, участието му в обществения живот – в създаването и работата на редица учреждения в София, скъсявахме времето за търсене и отхвърляхме неикономичните откъм фактора време подходи.

Изследователската ни задача в повечето случаи успешно бе подпомагана от прилагането на изброените евристични подходи при подбора на документите. В случаите, когато подхождахме с предварително създаден обобщен алгоритъм на търсене и той не даваше очаквания резултат, пристъпвахме към стъпаловиден подход към темата, с трансформация на задачите и с различни пътища на издирването.

Архивният фонд на Радославов, съхраняван в Историческия музей „Ал. Константинов“, неговите картини в Художествената галерия „Н. Павлович“⁶ и музейната сбирка при СОУ „Цв. Радославов“ – Свищов, за нас бяха напълно неизвестни до момента. Колегите от музея, галерията и училището, които работиха с нас в екип, улесниха максимално задачата ни да успеем да покажем тази непозната за младото поколение личност⁷ във всичките ѝ измерения. Документи от Централния държавен архив, както и родословното дърво на рода му, изработено от д-р Мария Тошева от Свищов, допълниха представата ни за него.

Родният град Свищов⁸ и семейната среда, в която израства и се формира Радославов, са представени чрез новоиздирени документи за един сравнително ранен период (40-те–60-те години на XIX в.) от историята на стопанския, обществения и културния живот в града. Това са правилници за епитропите на училищата, учителите, учениците, училищните

програми, както и документи за читалището и общината в Свищов⁹. В посочените документи роднините на Цветан Радославов присъстват като активни настоятели и спомоществователи на църквите, училищата, общината и читалището в града. Те са ценни като исторически свидетелства и поради обстоятелството, че Научният архив на БАН не е профилиран относно съхраняването на документи от Българското възраждане.

Потърсихме документи също за неговото семейство, състуденти, приятели, колеги, ученици и включихме имената на: Цвятко Радославов – (осиновител на неговата майка и на самия него), Георги Хаджиденков – (баща), Христки Павлович – (негов дядо по майчина линия), Николай Павлович и д-р Димитър Павлович – (вуйчовци); Ив. Шишманов и Ал. Константинов – (приятели и съграждани); Гаврил Кацаров, Анастас Иширков, Андрей Протич, д-р Кръстьо Кръстев, Спиридон Казанджиев (състуденти); Георги Наджакон, Никола Михов, Ангел Балевски, Йордан Йовков, Петър Динеков, Спиридон Казанджиев, Ал. Жендов – (талантливи негови ученици, станали изтъкнати учени, писатели, художници, лекари, учители), и т. н. Някои от тях имат фондове в НА – БАН и това улесни нашето дирене.

След завършване на Априловската гимназия, Радославов заминава да учи класическа гимназия във Виена. Продължава образованието си във Виенския и Пражки университети, където негови преподаватели са проф. К. Иречек, В. Ягич и Ф. Миклошич. През 1888 г. той получава диплома по история и славистика от Карловия университет в Прага.

За изложбата бяха намерени документи в едни от най-богатите лични фондове на Ив. Шишманов и К. Иречек, съхранявани в НА – БАН.

През 1898 г. Радославов защитава докторска дисертация при проф. Вилхелм Вунд в Лайпциг и е удостоен със званието *Доктор по философия* и *Магистър на изящните изкуства*. След обширна преписка през 1931–1932 г. между Кица Хаджиденкова (сестра на Цв. Радославов), и Спиридон Казанджиев (философ, академик), запазена в неговия фонд, излиза от печат монографията на Радославов ***Емоционалният фактор при мисленето***¹⁰. В предговора към нея той отбелязва, че дисертацията на Радославов разглежда цялостно проблемите на запаметяването и че тя е „желателно да бъде преведена и издадена на български език“.

Занаячните интереси на българското студентско общество в Лайпциг по времето, когато Радославов е председател на „Славянското академично дружество в Лайпциг“, свидетелства разписката за абонамента на

издаването от БКД „Периодическо списание“¹¹. Включените документи от фондовете на Българското книжовно дружество (БКД) и Българската академия на науките (БАН), Института по археология и етнография показват неговите научни и творчески интереси.

През 1902 г. Радославов става член на Българското археологическо дружество. В „Известия на Българския археологически институт“ той публикува статията си „Титлите на българските владетели“ и подготвя за печат студията си „Старобългарски царски образи от манастира „Св. Троица“¹² до Търново“. Неговият състудент от Лайпциг – Гаврил Кацаров, пише в спомените си: „готова за печат е друга негова статия върху някои фрески от Търново; за жал, нему не бе съдено да види напечатан този труд“¹³.

При посещението си в манастира „Св. Троица“ Радославов открива ликовете на цар Иван Шишман и на крал Александър, изрисувани с мастило върху груба хартия. Образите са прерисувани от стените на старата църква в манастира, преди да бъде съборена, за да се построи на нейно място нова. Радославов задълбочено анализира оригиналните изображения в стенната живопис, както и надписите под тях. Написани в две тетрадки (60 ръкописни страници), с четлив почерк, те имат множество бележки под линия и представляват едно солидно изследване по темата, снабдено и с добросъвестно поднесен научен апарат. За екипа на изложбата този факт представлява истинско откритие и удовлетворение от дългото проучване.

Индиректно бяха намерени документи за заслугите на Радославов за създаването и утвърждаването на българския театър¹⁴, опера¹⁵ и музикалното училище¹⁶ в София. През периода 1901–1903 г. той взема активно участие в рецензирането на театралните пиеси, поставяни в Народната опера – София, превежда либретата на оперите „Аида“, „Лоенгрин“, „Фауст“ и „Травиата“. Радославов не само се занимава отрано с музика, но той е слушател и ценител на класическата музика. Като студент посещава концерти в зала и на открито (в градските градини на Виена и Лайпциг), театрални и оперни постановки. Любим негов композитор е Вагнер.

В края на 20-те години на миналия век популярност добива и романтичната теза, че песента „Горда Стара планина“ е сътворена от младия Радославов по времето, когато се записва в Студентския легион¹⁷, за да участва като доброволец в Сръбско-българската война (1885). През следващите години този устен разказ оспорва не по-по-малко патриотичния факт, че Радославов създава песента далеч от родината си, по време на студентските си години във Виена.

Във връзка с това прегледани бяха някои фондове от музикалната сбирка и „Музикалното минало на градовете“. Консултацията на екипа по изложбата с музиколози беше особено успешна. Проф. Кристина Япова (музиколог от Институт за изследване на изкуствата – БАН), определи открития нотен лист със заглавие „Влашко хоро“ с ръкописна бележка „Оригиналът на песента „Мила Родина“, изпят от проф. Ив. Шишманов на 6 юли 1926 г., записан от Панчо Владигеров“ като мелодически първообраз на съвременния национален химн „Мила Родино“.

От фонда на проф. Добри Христов¹⁸ бяха подбрани и други варианти на песента на Цв. Радославов от ръкописната песнопойка, съдържаща 10 задължителни песни за всички учащи се в българските народни училища. Едната от тези задължителните песни е създадената от Цв. Радославов песен „Горда Стара планина“ (в допълнителните хармонизации на Д. Христов назована „Мила Родина“, а на Б. Тричков – „Родино мила“).

Като най-продуктивно и съдържателно по отношение на новаторските решения бе анализирането на трансформациите, които „преживява“ българския химн, тръгвайки от песента „Горда Стара планина“ по текст и музика на Цв. Радославов, до следващите варианти от Добри Христов, Борис Тричков, Филип Кутев и Ал. Райчев.

В първите години от демократичните промени след 1989 г. VII Велико народно събрание (1990–1991 г.) препотвърждава редактираната песен на Цветан Радославов за български национален химн под името „Мила Родино“ като изключва политизираните текстове от 1964 г.¹⁹

При издирване на илюстративен материал потърсихме групови фотографии на негови състуденти и приятели. Фокусирахме се върху един определен, но подценяван при проучването детайл от анотациите, който се прилага особено при обработката на документи, където има упоменаване на повече лица, някои от които неидентифицирани и предадени под формата на „и др[уги]“.

Към груповите фотографии бе приложен сравнително-съпоставителния метод, който позволи ликът на Цв. Радославов да бъде разпознат сред ликовете на негови състуденти от Лайпциг или неразпознат сред колеги-учители от Трета Софийска мъжка гимназия. Този тип търсене доведе до откриването на няколко фотографии, на които присъстваше и Цв. Радославов, както и на акварелна рисунка (дружески шарж) от Анастас Иширков на състуденти и приятели от Лайпциг, сред които Пенчо

Славейков, П. Козаров, Н. Разлогов, Йосиф Фаденхехт, Цветан Радославов, К. Каракашев и Ан. Иширков²⁰.

В ефективността на метода на стесняване на кръга на търсене чрез отхвърляне, като част от архивната евристика, се уверихме в процеса на сравняване не само на фотографии, а и на почерци.

На някои от избраните документи бяха установени основни техни характеристики като авторство, датировка, адресати, липсващи в анотациите.

Издирването и подборът на документалните материали за една изложба гарантират комплексно представяне на темата, когато се използват различни източници. Що се отнася до архивната евристика, която е помощна историческа дисциплина и част от изворознанието²¹, тя не гарантира изчерпателност и оптималност при решаването на изследвания проблем, но съществено допринася за обогатяването и прецизирането на съответната документална база. В този случай тя е сериозно предизвикателство за архивиста.

Архивната евристика има изследователски и откривателски характер, и осигурява максимално висока степен на удовлетвореност за специалистите. От своя страна, откриването на непубликувани и непознати документи изисква познаване на съответната историография и необходимост от допълнителни справки.

Ето защо всеки новооткрит и уточнен документ в процеса на работа и включен в изложбата е интересен щрих към портрета на Цв. Радославов – един истински ерудит с европейско мислене, работил с възрожденска жар за ограмотяването и духовното просвещаване на поколения българи, израсли като учени, писатели, художници и общественици. Радославов завеща на България и една песен, при запяването на която изпитваме чувството на гордост, че сме българи.

Бележки

¹ До настоящия момент документалната изложба „Мила Родино“ е посетила градовете Видин, Монтана и Сливен.

² НА – БАН, ф. 11К, оп. 4, а. е. 212.

³ ЦДА, ф.1987 К, оп. 1, а. е. 1, л. 32.

⁴ Пенджекова, Р. Личният архивен фонд и параметрите на документалното наследство – предизвикателство за изследвателя. – В: 60

години българска университетска архивистика и 10 години специалност „Архивистика и документалистика“ в СУ „Св. Кл. Охридски“. Университетски четения по архивистика. Т. 2. С., 2013, с. 66–77.

⁵ Аршинков, Ст. „Мила Родино“. Цветан Радославов Хаджиденков. С., Акад. изд., 2002.

⁶ Цветан Радославов е автор на картини с историческа, пейзажна и битова тематика: „Патриарх Евтимий се сбогува с паството си“, „Старобългарски войници“, „Свищовското блато“, „С параход по Дунава“, „В гората за гъби“, „На бостана“ и др., в които следва рисуващия маниер на мюнхенската художническа школа (с акцент върху отделния детайл).

⁷ В деня на откриването БНТ показва малка анкета със случайно анкетирани млади хора. На въпроса: „Кой е авторът на националния ни химн“ те отговаряха грешно или не знаеха – запяваха химна, но авторът им беше напълно непознат.

⁸ Бяха издирени протоколите от събранията на Българското книжовно дружество за избора на членовете на семейството на Цв. Радославов за спомагателни и редовни членове на БКД. Подбрани бяха документи за дарителството на фамилиите Радославови и Хаджиденкови от Свищов.

⁹ Издирените ранни документи (1844–1862 г.) за началото на училищното дело в Свищов през Възраждането са принос за културната история на града.

¹⁰ НА – БАН, ф. 40К, а. е. 234, 544.

¹¹ НА – БАН, ф. 28К, оп. 1, а. е. 452.

¹² НА – БАН, ф. 116К, оп. 1, а. е. 96.

¹³ Кацаров, Гаврил. Цветан Радославов. 26 октомврий 1931 год. – В: Училищен преглед, кн. VIII, 1931.

¹⁴ НА – БАН, ф. 11К, оп. 2, а. е. 631 (Списък на официалните лица, сред които и Цв. Радославов, гости на откриването на Народния театър. 1907 г., София).

¹⁵ НА – БАН, Сб. XIX, оп. 1, а. е. 13, л. 31 (Из студията на Злата Бояджиева „Софийската народна опера. Създаване и развитие – една хроника“).

¹⁶ НА – БАН, Сб. XIX, оп. 17, а. е. 1, л. 47–52 (Из студията на Димитър Хр. Велев „Принос към историята на първото българско музикално училище“).

¹⁷ ЦДА, ф. 150К, оп. 2, а. е. 6, л. 1–2.

¹⁸ НА – БАН, ф. 16К, а. е. 74, л. 13 гр.–14.

¹⁹ Указ № 534, Държавен вестник, бр. 71 от 8 септември 1964 г.

²⁰ НА – БАН, ф. 114К, а. е. 10.

²¹ *Щепелев, А. Е.* „Архивные разысквания и исследования“. М., 1971, с. 142; *Маринов, Ал.* Архивна евристика, архивно търсене и проучване. – Архивен преглед, кн. 1, 1981, с. 3–4.

АРХИВЪТ НА СУ „СВ. КЛ. ОХРИДСКИ“ В МРЕЖОВОТО ИНФОРМАЦИОННО ОБЩЕСТВО

Илонка Колева, УА на СУ

Информационното общество е нова фаза в развитието на човешката цивилизация, в която главни продукти на производството са информацията и знанията. Основните характеристики на това общество са следните:

- в изобилие циркулира висока по качество информация;
- налице са необходимите средства за съхранение, разпределение и използване на информацията;
- информацията леко и бързо се разпространява по искане на заинтересованите хора и организации като им се представя в привична за тях форма;
- стойността на използване на информационните услуги е такава, че е достъпна за всеки¹.

В Република България дефиницията за информационното общество е представена в *Стратегията на Министерския съвет за електронно правителство*, в която се посочва, че информационното общество е резултат от промените, предизвикани от използването на новите информационни и комуникационни технологии. Съответно това общество е с качествено нова структура, организация и обществени отношения, основани на глобалния достъп и използване на информационни и комуникационни мрежи и услуги – без национални, географски или други ограничения, за обмен на информация, на научни, духовни, културни и други постижения.

Мрежовото общество, според Мануел Кастелс (един от първите автори, който въвежда този термин), е следващият стадий след инфор-

мационното общество. Според него, технологиите в тези условия вече не са достатъчни, за да дефинират модерното общество. Културните, икономическите и политическите фактори, свързани помежду си и образуващи мрежова структура, са новите характеристики на модерното „мрежово“ общество².

Целта на настоящата разработка е да покажем, как се вписва Архивът на Софийски университет „Св. Кл. Охридски“ в съвременното мрежово информационно общество.

В сравнение с другите държавни архивни институции (ЦДА, НА на БАН, БИА и др.), Университетският архив на СУ е твърде млад – съществува само от петнадесет години. Това, обаче му носи едно голямо предимство и му помогна много по-бързо от тях да предостави в мрежата изчерпателна информация на своите потребители и читатели. За разлика от споменатите архиви, разглежданият архив започна да се изгражда във времето на масово навлизане в България на компютрите във всички сфери на обществото. Това позволи целият научно-справочен апарат на документите в архива да бъде изготвен с помощта на компютър и в електронен формат, а не както в останалите архиви – първо на пишеща машина. Ето защо на тях им се наложи да дигитализират своя традиционен научно-справочен апарат, и най-вече описите на архивните единици в отделните фондове, за да ги предоставят на потребителите на ретроспективна документна информация, а в Университетския архив този въпрос всъщност беше решен.

Стараяйки се да бъдем в крак с времето, улеснявайки по този начин собствените си читатели, преди няколко години в сайта на Университета беше създаден и сайт на Университетския архив. В него са структурирани следните директории:

- Историческа справка;
- Описи на документи;
- Услуги;
- Връзки;
- Инициативи;
- Галерия.

В *Историческата справка* накратко е представен архивът, неговото учредяване, статут, цели и задачи. В директорията *Услуги* са конкретизирани услугите, които се предоставят на преподаватели, студенти и граждани, както и таксите за тях. На сайта редовно се публикува и актуална

информация за различните инициативи, които се провеждат по инициатива на Университетския архив. Засега в *Галерия* е представена една малка виртуална изложба на най-интересните документи, съхранявани в архива.

Основната директория в сайта на УА е *Описи на документи*. В нея са посочени всички фондове на Университетския архив заедно с техните описи. Поради спецификата на архива – засега със статут на учреденски архив, част от описите са представени само с видовете документи, заведени в тях и хронологичния им обхват. Описите на документи с историческа стойност, а така също и описите на всички лични фондове, са предоставени на сайта за дистанционно ползване от потребителите. Тази услуга – разкриване съдържанието на описи на архивни документи за масовия читател, осмелявам се да отбележа, че в България се предлага само от Архива на Софийски университет, благодарение на следните обстоятелства: в Университетския архив се съхраняват значително по-малко документи от тези в споменатите архиви; научно-справочният апарат на УА изцяло е съставен в електронен формат, което позволи всички описи да бъдат качени на сайта.

Информацията, която предоставяме на така структурирания сайт, увеличи значително броя на читателите и ползвателите на Университетския архив, тъй като го направи известен, извън академичната общност. В повечето случаи читателите вече идват с предварително извадена от сайта конкретна информация. Това значително улеснява и нашата работа, и намалява времето за издирване на информацията и документите, които конкретно ги интересуват. Благодарение на съвременните технологии и комуникации, можем да се похвалим и с читатели от чужбина – (Франция Полша, САЩ, Аржентина и др.), които са посещават нашия архив или изпращат запитвания по електронната поща.

Новото предизвикателство, което сега стои пред служителите в Университетския архив, е дигитализиране на ценните документи и на личните фондове, броят на които постепенно нараства.

Според действащото архивно законодателство (Закон за Националния архивен фонд, 2007 г.), Архивът на СУ „Св. Климент Охридски“ е „учрежденски архив“. Поради спецификата на Университета и ролята му в обществото, този архив комплектува не само ценните административни документи, както и документите с дългосрочно справочно значение за дейността на структурите на Университета, но така също и лични фондове на видни университетски преподаватели. Към настоящия мо-

мент в Университетския архив са заведени 29 фонда, от които 17 са на основните структурни звена, а останалите 12 са лични фондове на университетски преподаватели, получени като дарение.

Към категорията на ценните документи на СУ „Св. Кл. Охридски“, съгласно *Номенклатурата на делата със срокове за тяхното съхранение*, се отнасят следните видове документи:

– протоколи на колективните органи за управление: Общо събрание, Академически съвет, Контролен съвет, Факултетен съвет, Ректорски съвет, Декански съвет;

– документи от юбилейни чествания;

– документи, свързани с учебно-преподавателската дейност (учебни планове и програми, главни книги, втори екземпляри на дипломи за висше образование);

– заповеди, кореспонденция и докладни записки по ръководната, учебната, научно-изследователската и административната дейност, специално заделени от Експертните комисии след изтичане на срока им на учрежденско съхранение, но все още необходими за дейността на администрацията и във връзка с учебния процес;

– отчети по ръководната, учебната, научно-изследователската и административната дейност и др.

Дигитализацията на документалния и архивен ресурс на Университета има за цел постигането на конкретни резултати, като повишаване ефективността и оптимизиране на административното обслужване на преподаватели, учащи се и граждани; разширяване сферите на достъп и повишаване качеството на услугите от компетенциите на Университетския архив; опазване физическото състояние на традиционните текстови документи на хартия чрез оперативно използване на техните електронни съответствия, които ще се предоставят на заинтересуваните потребители; създаване на електронна система за възпроизвеждане на логическата структура и класификационната схема на фондовете чрез информационно търсене и индексване; максимално улесняване достъпа на потребителите на архивна информация до дигиталните съответствия на документалните свидетелства и архивните справочници чрез вътрешната мрежа на СУ; популяризиране на информационните ресурси на УА в обществото чрез Интернет.

Изграждането на Дигитален архив вече е утвърдено като дългосрочна стратегическа инициатива в рамките на дейността на Универ-

ситетския архив, насочена към разширяване и улесняване на достъпа до съхраняваните архивни документи, в съответствие с нормативните изисквания и условията за технологична модернизация. Обект на дигитализация ще бъдат само архивните документи, които са преминали през научно-техническа обработка и експертиза на ценността им. Това означава, става въпрос само за определените за постоянно съхранение документи, които на практика са идентифицирани.

Изграждането на Дигиталния архив на СУ предполага комплекс от взаимосвързани дейности, включващи подбор на архивните документи, определени за дигитализиране, изготвяне на дигитални копия и съответните метаданни, контрол по качеството на извършената работа, дългосрочно съхранение, опазване, осигуряване на достъп и използване на сканираните изображения.

Следователно, дигиталният архив на СУ се създава в рамките на единна, централизирана осъществявана стратегия, основана на прилагането на унифицирани изисквания и принципи, съобразени със съвременните архивни регулации, технологии, международни информационни стандарти, както и с най-добрите практики в областта на дигитализацията на архивните ресурси. В технологично отношение този проект се реализира с помощта на специално разработен за целта софтуер, който е съвместим и със използвания досега софтуера за Информационната система на Университетския архив.

Своевременно са уточнени и изискванията във връзка с достъпа до различните видове и категории дигитализирани документи. Предвидени са следните регламенти:

- протоколите на колективните органи за управление, учебните планове, документите с историческа стойност и личните фондове да бъдат достъпни за академичната общност чрез интранет мрежата на СУ;

- достъп до дигитализираните главни книги ще имат само оторизираните инспектори от отдел «Студенти» на факултетите;

- достъп до дигитализираните ведомости ще има само съответният служител от счетоводството, който изготвя документите за пенсиониране на преподавателите и служителите в университета;

- колекции или отделни документи могат да бъдат достъпни с популяризаторска и представителна цел в Интернет за гражданите.

Вече са изготвени и критериите относно подбора на документите, подлежащи на дигитализация:

1. Дигитализацията да не застрашава физическото състояние и целостта на документа;

2. Ще бъдат дигитализирани само научно-технически обработени документи;

3. Наличие на интерес от страна на академичната общност и на обществото към съответните документи;

4. Интензивност на използването на документите от страна на университетската администрация;

5. Ценни документи, които са в лошо физическо състояние;

6. Спазване на действащото архивно законодателство и ограничения по отношение правото на достъп във връзка със необходимостта от защита на личните данни, правото на интелектуална собственост, авторското право, волята на дарителите и др.

Предвижда се дигитализацията на документите в Университетския архив да стартира в близките няколко месеца, като този процес ще улесни, както университетската администрация, така и всички заинтересувани от архивното богатство на Университета преподаватели, студенти, докторанти, граждани. Независимо от сравнително скромния документален комплекс на Университетския архив, както и от липсата на необходимите средства в случая, надяваме се и правим всичко възможно Университетският архив да не изостава от иновациите в съвременния архивен отрасъл, за да бъдем максимално полезни не само на академичната общност, но и на гражданите.

Бележки

¹ Туджаров, Х. Информатика, С 2007 г.

² Кастелс, М. Възходът на мрежовото общество.

РЕГЛАМЕНТИ И ПРОБЛЕМИ НА ОПИСАНИЕТО НА АРХИВНИТЕ ДОКУМЕНТИ В МУЗЕЙНИТЕ ФОНДОВЕ И КОЛЕКЦИИ

Давид Нинов, НВИМ

Член 6 от *Закона за културното наследство*¹ определя националното документално наследство като част от културното наследство на Република България. Последното се управлява и съхранява от Националната система по опазване на културното наследство, важен елемент от която е съществуващата на територията на страната музейна мрежа². Така независимо от своя тематичен или териториален обхват и собственост българските музеи получават правото да комплектуват във фондовете си архивни документи, които обаче по уточнение на Закона за Националния архивен фонд не принадлежат на държавни и общински институции, обект на комплектуване от държавните архиви.

Според действащите регламенти музеите също формират фондове (основен, спомагателен и научен), но по своята физиономия и функционална характеристика те значително се различават от познатите на архивната колегия архивни фондове³. В тях т. н. културни ценности се обособяват в колекции, т. е. сбирки (след приемането на Новия закон за културното наследство понятието „колекция“ е заменено със термина „сбирка“⁴) според вида си — ордени и медали, документи, лични вещи, оръжие, знамена и др.

Попаднали в музейния фонд и формирали сбирка архивните документи се инвентират и описват по правила различни от действащите в националната архивна система. Тези правила наподобяват библиотечно-каталожните похвати, доказали своята неефективност в архивната практика. Защото по правило документите на даден субект не се групират като

исторически формирал се комплекс, а имат вид на „парчета от фрагменти“, често пъти нямащи ясна връзка помежду си (обстоятелство, което е характерно най-вече за музеите с общ профил). В случай на постъпление на архивен материал или материали за дадено лице или институция те не се класифицират според някои от познатите ни типови класификационни схеми, с цел да се разкрият междудOCUMENTните взаимозависимости, а се описват и инвентират самостоятелно, като единственият обединяващ ги белег е техният източник на комплектуване. При последващо постъпление на името на същия, то не може да бъде прибавено към вече съществуващото, а се завежда като поредният самостоятелен сегмент в документалната сбирка. Налице е пълно погазване на свещения за архивистите принцип за единство и недробимост на архивния фонд, какъвто на практика отсъства. Този подход се оправдава с експозиционната подчиненост на организацията на музейния фонд, за която е характерна предметно хронологичното представяне на комплектуваните от съответния музей културни ценности. Последните, включително и архивните документи, се описват според разпоредбите на **Наредбата за формиране и управление на музейните фондове**⁵ посредством 26 реквизита⁶, които съотнесени към международния стандарт за архивно описание ISAD (G) намират своето частично или пълно съвпадение.

Някой от реквизитите за описание според Наредбата за формиране и управление на музейните фондове например са:

- *Наименование на музея, в който се съхранява архивният документ;*
- *Наименование на движимата културна ценност, т. е вид на документа;*
- *Историческа справка;*
- *Количествено и съдържателно описание на движимата културна ценност, респективно документа;*
- *Датировка;*
- *Местонахождение във фондохранилище;*
- *Предишен собственик;*
- *Библиографска справка и др.*

Според ISAD (G) елементи на описание са:

- *Наименование на архива, в който се съхранява архивният документ;*
- *Историческа справка на фондообразователя, т. е. на създателя на документа;*

- *Количествено и съдържателно описание на документа;*
- *Датировка;*
- *Местонахождение в архивохранилище;*
- *Източник на комплектуване;*
- *Бележки за публикуване на архивния документ и т. н.*

Този факт е от съществено значение при съставянето и поддържането на бъдещия Единен национален регистър на архивните документи, предвиден от Закона за Националния архивен фонд. Същевременно той би благоприятствал обмена на данни и информация, т. е. метаданни между бъдещите информационни системи на държавните архиви и музеите. Но въпросът за отсъствието и неприлагането на единни класификационни схеми при подредбата на архивните документи в музеите и архивите остава открит. Пренебрегването му ще изправи в бъдеще музейни специалисти, архивисти и потребители на ретроспективна информация пред сериозни препятствия, чието преодоляване ще изисква инвестирането на значителни средства, усилия и време.

Експозиционната подчиненост при обособяването на архивните документи в музейните фондове в значителна степен затруднява използването им. Отделянето на документалните материали в сбирка, без каквато и да било класификация ги превръща в неорганизиран поток, чиято тематична общност остава скрита за изследователя. Същият трябва сам да издири документите за интересувания го обект, прибегвайки до различни по своята информационна натовареност картотеки, каталози и др., за да възстанови по възможност техния исторически формирал се комплекс — важен критерий за правдивото историческо изследване. Проблемът се усложнява и от обстоятелството, че повечето музеи не разполагат с издадени справочници по съдържанието на съхраняваните в тях архивни документи. Така последните остават скрити за научната общност. А единната автоматизирана система за електронна обработка на културните ценности, грижа на Министерството на културата, която в значителна степен би решила маркираните проблеми, така и не се случва. Защото отсъствието на класификационна подредба и тематична обвързаност частично ще се компенсира от възможностите за търсене на информация от уеб-базираните релационни или хипертекстови бази данни.

Като проблем при описанието на документните културни ценности остава и неговата фрагментарност. Често пъти определените от Наредбата за формиране и управление на музейните фондове 26 реквизита

са незасегнати в процеса на инвентирание, поради лошата научна обработка. Така метаданните за документа биват недостатъчни за неговото скоростно издирване и ефективно използване. И ако досега българските музеи умело бранят своите фондове от научната общност, то рано или късно, както повелява Законът за културното наследство, те ще трябва да се превърнат в информационно-комуникационни центрове за услуги за обществото. Още повече, че в контекста на Стратегията за електронно правителство музеите, библиотеките и архивите (институциите на паметта) са призвани да отговорят на обществения интерес към ретроспективна и научна информация. А без качествени метаданни, подходящо класифицирани, това няма как да се случи.

Бележки

¹ Закон за културното наследство. – ДВ. бр.19 от 13 март 2009 г., изм. ДВ. бр. 80 от 9 окт. 2009 г., изм. ДВ. бр. 92 от 20 ноем. 2009 г., изм. ДВ. бр. 93 от 24 ноем. 2009 г., изм. ДВ. бр. 101 от 28 дек. 2010 г., изм. ДВ. бр. 54 от 15 юли 2011 г., изм. ДВ. бр. 15 от 21 февр. 2012 г., изм. ДВ. бр.38 от 18 май 2012 г., изм. ДВ. бр. 45 от 15 юни 2012 г., изм. ДВ. бр.77 от 9 окт. 2012 г., изм. и доп. ДВ. бр. 82 от 26 окт. 2012 г., изм. ДВ. бр. 15 от 15 февр. 2013 г., изм. ДВ. бр. 66 от 26 юли 2013 г.

*Чл. 6. Културно наследство са: наземни, подземни и подводни археологически обекти и резервати; исторически обекти и комплекси; архитектурни обекти и комплекси; етнографски обекти и комплекси; образци на парковото изкуство и ландшафтната архитектура; природни ценности (образци), включително антропологични останки, открити при теренни проучвания, и останки на палеозоологията и култивирани растения; индустриално наследство; произведения на изящни и приложни изкуства; народни занаяти; **документално наследство; аудио-визуално наследство**; усна традиция и език; **книжовни и литературни ценности**; обичаи, обреди, празненства, ритуали и вярвания; музика, песни и танци; народна медицина; кулинарни и етнологички традиции; народни игри и спортове.*

² Националната система по опазване на културното наследство включва държавните и общинските органи за управление и контрол на дейностите по опазване на културното наследство, **музеите**, културните организации по смисъла на Закона за закрила и развитие на културата,

както и Светия синод на Българската православна църква и централните ръководства на другите регистрирани вероизповедания.

³ Държавните, общинските и частните музеи и музеите със смесено участие формират **основен, обменен и научноспомогателен фонд**. Основният фонд включва придобитите от музея и предоставените му за безвъзмездно ползване движими културни ценности – национално богатство, както и тези, които съответстват на неговия тематичен обхват. В обменния фонд влизат придобитите от музея и предоставените му за ползване движими културни ценности, които не съответстват на неговия тематичен обхват, както и многократно повтарящите се културни ценности от основния му фонд. Научноспомогателният фонд обхваща предмети и други материали от значение за изследователската, експозиционната и образователната дейност на музея.

⁴ Регистрираните в Министерството на културата до влизането в сила на Закона за културното наследство музейни сбирки от културни ценности получават статут на колекции с обществена значимост.

⁵ Наредба № Н-6 за формиране и управление на музейните фондове. – ДВ, бр. 2 от 8 ян. 2010 г.

⁶ 1. наименование на музея; 2. наименование на отдела/сбирката; 3. наименование на движимата културна ценност; 4. броя на движимите културни ценности; 5. шифър и инвентарен номер; 6. снимка; 7. стар инвентарен номер; 8. акт за приемане – предаване на новопостъпили движими културни ценности; 9. номер на идентификационния протокол; 10. описание на движимата културна ценност (тегло, размери, материал, техника); 11. датировка; 12. състояние на движимата културна ценност; 13. историческа справка; 14. местонахождение; 15. предишен собственик; 16. номер на фотонегатива или дигиталния носител; 17. регистрационен номер в Националния музеен фонд; 18. местосъхранение; 19. библиографска справка; 20. научни публикации; 21. консервация и реставрация; 22. участия в изложби; 23. копия на движимата културна ценност; 24. акт за ликвидация; 25. трите имена, длъжност и подпис на лицето, съставило описанието; 26. дата на съставяне на описанието.

ПРОФЕСИЯТА „АРХИВИСТ“ И НЕЙНАТА РЕАЛИЗАЦИЯ В ЗДРАВНИТЕ ЗАВЕДЕНИЯ

Мануела Желязкова, „МБАЛ НКБ“ ЕАД

Предмет на настоящия доклад са въпросите, свързани с основните стратегии, задачи, политики и проблеми във връзка с утвърждаването на архивната професия в здравните заведения, в това число и болниците.

Както е известно, българското здравеопазване представлява система от органи, институции, организационно обособени структури и дейности за укрепване, опазване и възстановяване на здравето, и лечение на заболявания, въз основа постиженията на медицинската наука и практика, традициите и конкретните социално-икономически условия у нас.

Здравните заведения осъществяват дейности, свързани с общественото здравеопазване. Изграждането на модерна здравна система, базирана върху използването на информационни и комуникационни технологии, изисква нормативна уредба, която да гарантира правата и интересите на гражданите, и на всички други участници в системата на здравеопазването.

Що се отнася до отделните болнични заведения, за осигуряване организирането, съхраняването и ефективното използване на документите, както и за формирането на архивен фонд, като част от състава на Националния ни архивен фонд (НАФ), се създава *централен болничен архив*. Съответният архивен фонд на дадено болнично заведение, което е фондообразувател на държавните архиви, изисква да се обърне специално внимание на въпросите, свързани с документалния и архивния мениджмънт с оглед определените в Закона за НАФ срокове за задължително учреденско съхраняване, както на традиционните документи на хартия, така и на съвременните електронни документи и бази данни/ар-

хиви. За целта е необходимо да се назначи специалист „архивист“. Трябва да се отбележи, че в съвременното мрежово общество именно това е една от професиите, за които са необходими кадри практически навсякъде, където се работи с документи. В този смисъл професията „архивист“ придобива все по-универсално значение в сферата на управлението и социалните дейности, както и в частния публичен сектор.

Работата на „архивиста“ е не само отговорна, но и специфична. В неговите професионални компетенции в т. нар. „предархивно поле“ най-често влизат следните задължения: *приема, регистрира, насочва за изпълнение и организира съхраняването на документите, свързани с дейността на дадена администрация; комплектува документите, подлежащи на архивиране; следи за изпълнението на вътрешните срокове по преписките на отделите и крайните срокове за изпълнение на задачите по поставените резолюции; контролира и координира работата на отделните звена по изпълнение на възложените им документи и преписки; разработва система за завеждане, систематизиране и разместване на архивните единици, и водене на техния отчет; участва при извършване на експертизи и оценки на архивните документи, и дава предложения за тяхното съхраняване или унищожаване.*

При сегашното динамично развитие на информационните технологии и комуникации не е възможно специалистът-архивист да остане един безпристрастен регистратор и пазител на документната информация. На практика без него управлението и организирането на документалния и информационен ресурс, в което и да е учреждение, държавна администрация или частния бизнес, е немислимо. Ето защо има голяма необходимост от преосмисляне ролята, статута и същността на професията „архивист“, която в близкото минало у нас е смятана за ненужна, а служителят в архивохранилището е възприеман единствено в ролята на пазител на старите преписки (дела), излезли от оперативна употреба, за която работа не се е изисквал професионален образователен ценз.

От друга страна, още през XIX в. повечето европейски държави, по примера на Франция, възприемат принципите на модерното архивно законодателство и организират националните си архиви съобразно с тях. Архивистите стават част от държавната администрация. Това обстоятелство предполага изискване за стартово професионално образование по архивистика, както и допълнителна квалификация за работещите не само в сферата на държавната администрация, но и в частния бизнес.

Институционализирането на архивите закономерно води до промяна в архивните регулации, технологията на архивната работа и на самата професия „архивист“. А в условията на съвременната технологична парадигма и киберпространство тази професия все по-често в практиката се конкурира с професията „информационен мениджър“. Това означава, че специалистът-архивист в своята работа вече е ангажиран с целия „жизнен цикъл“ на документа, който включва процесите: *документоставяне, документооборот и архивиране – на учрежденско равнище и с историческа цел.*

Както подчертава проф. Франк Брейди от Великобритания през 2006 г., в качеството си на председател на новосъздадената „Група на европейските архивисти“ към Европейската комисия: *„Бъдещето на архивите е електронно“*¹. Споменатата група е създадена, съгласно препоръката на Европейския съвет от 2005 г. — (2005/835/CE).

За специалистите в администрацията и архивите трябва да се осигурява непрекъснатата архивна квалификация и обучение, съобразени с модернизиранието на публичната администрация с оглед организацията, управлението и архивирането на електронните документи, които са продукт на електронното управление. А самите електронни документи са основата на съвременните комуникации.

* * *

Повечето от дипломираните архивисти, възпитаници на специалност *Архивистика и документалистика* към катедра *Архивистика и ПИД* в Исторически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, са кадри, професионално подготвени да решават компетентно проблемите, свързани с документалния и архивния мениджмънт. Излизайки от университета, всеки от нас се стреми да се докаже като можещ и знаещ „архивист“, усвоил по най-добрия начин по време на следването си необходимите му знания и практически умения в избраната специалност. Това е и нашето предимство за успешна професионална и социална реализация или по-конкретно – придобитото стартово професионално образование в СУ.

По-нататък в изложението ще споделя личния си професионален опит и конкретни наблюдения като архивист-специалист в посоченото болнично заведение, както и идеите си относно подобряване организацията на работата с документите в споменатия *централен болничен архив.*

За физическото опазване на документите, независимо от техния формат, важна предпоставка е съответното хранилище и оборудването, а също и условията, в които работи архивистът. С цел осигуряването на подходящи условия за съхраняване и използването на документите могат да се използват, както новопостроени архивни сгради, така и приспособени за архив други сгради в болничния комплекс. Важно е хранилището да е обзаведено според общоприетите изисквания: *вентилационна или климатична система, която да осигурява циркулацията на въздуха; термограф, който контролира температурата (16–18° C), и влажността на въздуха.* Данните от ежеседмичните измервания се вписват в дневник и при рязка промяна в показанията, архивистът е длъжен да уведоми директора на болничното заведение за възникналия проблем и мерките, които са необходими за разрешаването му.

Друго важно условие за правилното функциониране на архивохранилището е създаването на подходящ *научно-справочен апарат* към архивните документи. На практика именно този апарат прави възможно използването им. Той се състои от различни справочници по състава, съдържанието и местонахождението на документите, сред които – номенклатура на делата със срокове за тяхното съхранение, описи, картотеки, указатели, исторически справки и др.

При наличие на значителен обем от един вид документи, каквито са историите на заболяванията в болничната сфера, се налага да се създадат и прилагат вътрешни разпоредби за работа с медицинската документация, които се съгласуват и одобряват от директора на въпросната болница. Споменатите документи, които са свързани с лечебно-диагностичния процес на болния, постъпил на лечение в болничното заведение, служат като източник за последващо лечение, проучвания и статистика. Ето защо те са едни от най-важните и ценни документи, които се съхраняват в архива, и следва да се систематизират, комплектуват, обработят и съхраняват, съгласно „Инструкцията“ за дейността на разглеждания архив.

Досега най-често те се съхраняват по азбучен ред и датата на изписване на пациентите. В процеса на работата се доказва обаче, че това не е най-удобната и подходяща подредба за дългосрочното им съхранение в течение на 25 години в учрежденския архив на болничното заведение. Самото търсене и намиране на историите на различните заболявания отнема време и може да създаде безпорядък в архивохранилището.

Следователно, в случая е оправдано възприемането на нов критерий за систематизация, с помощта на който съответните документи да се групират в една архивна единица, а търсенето ще става по поредния номер на съответните архивни единици.

Предлаганият нов подход ще улесни подредбата и ефективното използване на събраните истории на заболяванията в разглежданата болница, а също и е в унисон с принципа и практиката за неделимост на архивния фонд. Този начин за систематизиране на документите позволява попълването на пълен комплект от медицинската документация на болния, оформена като „болнично досие“.

Утвърждаването и модернизацията на архива в структурата на болничното заведение е свързано и с иновациите в архивния отрасъл, които са предпоставка, за да се отговори адекватно на изискванията на съвременното технологично развитие на обществото като цяло. В този ред на мисли, за да се осъществи модернизация на разглеждания архив и да се приложат информационни технологии в работата с болничните досиета, трябва да се извърши дигитализация на традиционните формати документи и справочници, концентрирани с течение на времето в него.

Едно от предлаганите и необходими нововъведения е поставянето на „бар код“ за документите. Тъй като обаче сме въвели архивен номер с оглед регистрацията и физическото съхраняване на „досиетата“, същият може да играе и ролята на визириания „бар код“. Чрез него се осигурява на практика охранителна система за документите. По този начин те се предпазват от недобросъвестно използване и унищожаване на хартиения формат.

Регистрацията и класификацията по *архивен номер* подобрява комуникацията и с болничната информационна система. По принцип е необходима съвместимост между електронния и физическия архив, за да се постигне очакваната ефективност в дейността на учрежденския архив, като специализирано звено в болничния комплекс.

Ето защо ролята на модерните информационни системи е значителна и те обединяват всички процеси, свързани с дадена функция. Една съвременна организация трябва да бъде структурирана с оглед оптимизиране способностите за управление чрез обработване, разпространение и съхранение на документната информация. Информацията в сферата на управлението и учрежденския архив на този етап трябва да е предимно в електронен вид, т. е. съхранява се на носители, които могат да бъдат разчетени с помощта на технически устройства.

Предимствата на е-документи са следните: *бърз достъп и по-лесно доставяне на информацията; възможности за обработка на образа чрез подобряване на неговото качество или неговата четливост; възможност цифровия образ да се възпроизвежда неограничен брой пъти и без влошаване на качеството му; възможност за интеграция на цифровия образ в системите за натрупване на данни с другите функции за контрол или управление; възможност за използване посредством комуникационните линии и за разпространение, благодарение на „електронните публикации“; огромен капацитет за съхраняване на информация върху новите носители; възможност да се използват новите носители за записване и впоследствие за директно актуализиране на информацията; за някои от новите носители повишена сигурност за съхраняване на образите.*

В условията на съвременната технологична парадигма от решаващо значение е не само оригиналният документ с неговия физически носител, но и информацията, която той съдържа. Ето защо трябва да се гарантира и сигурността на информацията при работа с е-документи и бази данни, респ. електронни архиви.

* * *

В специалност *Архивистика и документалистика* също се акцентира върху обучението по информационни технологии и комуникации. Бъдещият архивист трябва да бъде запознат и обучаван за създаване на електронна база данни. Тя ще има важно значение в неговата предстояща работа с поверената му документация на учреденско равнище или в историческия архив.

Съвременният пазар предлага изобилие от различни автоматизирани деловодни програми, но в тях определено липсват архивни модули, което означава, че те не обхващат напълно основните архивни процеси и дейности. Това обстоятелство на практика лишава архивите, в частност и учреденските архиви, да се възползват от огромните предимства на съвременните компютърни методи и мрежи. Нещо повече, архивистите сами трябва да изградят електронна база, с която да компенсират несъвършенствата на съответния софтуер. За целта те трябва да притежават знания и умения, свързани с електронните документи и регулациите в тази област.

На този етап приоритет на *електронното архивиране* в болничните заведения е, както отбелязахме, създаването на електронни досиета на пациентите, което улеснява в значителна степен здравните грижи

за болния. А това, от своя страна, осигурява по-добра ефективност и повишава качеството на услугите за пациента. От архивна гледна точка информационната система на болничното заведение подпомага работата на архивиста до ниво справка за лечението на отделния пациент. Освен това, в болничната система се създават и е-електронни документи, но не се регистрират техните маршрути, а именно: *от кого е предаден, на кого е изпратен, срока за съхранение, от кой служител е използван и т. н.*

А работата с архивна база данни е едно от първите условия, които специалистът-архивист трябва да изисква и да внедри, за да се приложат новите информационни технологии и комуникации в архивната работа. Използването на съвременни бази данни допринася за възстановяване при необходимост на първоначалната йерархичната систематика на документите – (в съответствие с номенклатурата на делата), в деловодството и в учрежденския архив.

Все още при нас има някои проблеми, за да може да се реализира автоматизираният обмен на данни между отделните структурни звена, но те са предимно от финансов и организационен характер. Архивистът като специалист е заинтересуван да убеди ръководството, че именно този вид обмен би бил от полза за цялата болнична система. Всъщност, една оборотна и добре работеща информационна система ще инициира получаването на допълнителни приходи за болницата. А кой ръководител би отхвърлил подобна възможност?

Предизвикателствата в електронното здравеопазване предполагат обаче разработване на: *общи стандарти и взаимодействие за здравните продукти, системи и услуги; разрешаването на проблемите с безопасността и сигурността на ниво технологии и човешки ресурси; законодателно уреждане на електронното здравеопазване и защитата на личните данни на пациентите; осигуряване на мобилност на пациентите и разпространение на добрите практики.*

* * *

В заключение, бих искала да споделя огорчението си, че все още у нас дипломираните архивисти продължават да са недооценени като специалисти, не само от финансова гледна точка. Въз основа на личния си опит досега – вече близо 5 години в системата на здравеопазването, ще подчертая, че работодателят в повечето случаи не желае да инвестира

средства за модернизация на разгледания архив и внедряване на съвременните технологии в работата с болничната документация.

Същевременно системното пренебрегване на завършилите специалност *Архивистика и документалистика* принуждава младите дипломирани архивисти да търсят други възможности за реализация на трудовия пазар, въпреки придобитото стартово професионално образование. Модернизацията на това образование в съответствие с очакванията на обществото към професията „архивист“ засега е единствената гаранция за нейното бъдеще в света на компютрите и мрежовото общество.

Следователно, архивът, включително и е-архивът, е важно звено в структурата на всяка администрация, без което тя не би могла да функционира ефективно и да се усъвършенства. В този контекст дипломираните архивисти трябва да имат своите регламентирани позиции и професионални компетенции, както в съвременните учреденски архиви, така и в националните исторически архиви.

Бележки

¹ *Нейкова, А.* Архиви и общество. С., 2007. 240 с.

Интернет базирани източници

<<http://www.electronic-library.org/articlars/Article%200006.html>>.

ПРИЛОЖЕНИЯ

ФИЛОСОФИЯ НА АРХИВНОТО ПОЗНАНИЕ И ПОСТИЖЕНИЯ НА БЪЛГАРСКАТА УНИВЕРСИТЕТСКА АРХИВИСТИКА*

доц. д-р Русалена Пенджекова-Христева

На 18 април 2013 г. се проведе VII научна конференция на тема: *Философия на архивното познание и постижения на българската университетска архивистика*, с която катедра *Архивистика и помощни исторически дисциплини* в Исторически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ традиционно отбелязва деня на специалност *Архивистика и документалистика*¹. Темата за конференцията, както се процедира през изминалите години от организаторите на форума, беше формулирана и одобрена в заключителното заседание на предходните юбилейни чествания (18–19 април 2012 г.), посветени на 60-годишнината на българското професионално университетско образование по архивистика и 10-годишнината на специалността.

Във връзка с темата за предстоящата VII конференция (2013) се поясни, че вниманието на авторите на научни доклади и съобщения би трябвало да бъде насочено към *„модерната архивна мисъл и философията на архивното познание“*². Целта е да се проследи развитието на съвременната българска теоретична архивна школа и нейните постижения в контекста на общата архивна теория, като интегрално научно познание.

Университетската архивистика и професията „архивист“ в България

Както е известно, 18 април съвпада и с рождената дата на акад.

Иван Дуйчев (18. 04. 1907 г.), който основателно е считан за патрон на откритата през учебната 2002/2003 г. специалност **Архивистика и документалистика** в Исторически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, а също и със старта на българското професионално университетско архивно образование през 1952/1953 г. Ето защо от 2005 г. **18 април** официално се чества в ИФ като: „Денят на специалност **Архивистика и документалистика**“, който се отбелязва с организирането на съответните **Университетски четения по архивистика** във формат на научна конференция. Същото заглавие има и специализираната поредица, в която се публикуват разработките на участниците в конференциите (вж. „Университетски четения по архивистика“ – Т. I; Т. II и Електронна библиотека по архивистика и документалистика).

При откриването на разглежданата конференция проф. Андриана Нейкова в качеството си на научен редактор и съставител представи споменатия втори том от поредицата **Университетски четения по архивистика**. Тя сподели, че изданието е посветено на всички дипломирани архивисти през периода 1952–2012 г., които наброяват повече от 500 студенти, специализанти и докторанти, в това число и от чужбина, както и на техните университетски преподаватели. Според нея, много е важно публикуването на материалите от VI юбилейната конференция, въпреки многобройните препятствия, които се е наложило да бъдат преодолени. В крайна сметка обаче сборникът, който вече е библиографски факт, е един реален принос и като „памет за българското архивно образование“, достигайки до заинтересуваните читатели, той несъмнено ще допринесе за нейното съхраняване във времето.

Проф. Нейкова отбеляза, че освен научните доклади и съобщения от предходната конференция (2012), в сборника са включени и доклади от II конференцията по случай 100-годишнината от рождението на акад. Иван Дуйчев (2007). В тази връзка тя припомни неговата лична драма и изпълнена с обрати научна кариера, проследена по документи в докладите на д-р Ивайло Аврамов (СУ), Илонка Колева (СУ) и д-р Анка Игнатова (ВТУ).

В своите „Лекции по архивистика“ (1950) акад. Иван Дуйчев уточнява, че с историята на архивите и архивното законодателство се занимава т. нар. **Архивология**, с архивните сгради и условията за съхранението на архивните документи **Архивоикономията**, а въпросите, свързани с основните архивни процеси и дейности, са предмет на **Архивотехнията**. Споменатите термини обаче впоследствие не се възприемат от български-

те архивисти. По-конкретно, вместо терминът *Архивология* у нас през изминалите години се използва *История и организация на архивите*.

Що се отнася до термина *Архивология*, някои съвременни автори, сред които и представители на руската архивна школа, го определят като: *Обща теория за архивите* или *Наука за архивите*. С това значение терминът *Архивология* се дефинира и в доклада на проф. Нейкова, което съответства на интегралния характер, структурата и теоретичната рамка на съвременното архивно познание, както и на темата на самата конференция. В случая е интересно и съпадението, че според сакралното значение на числото „7“ в древността, то означава преход към по-съвършена степен в еволюцията на космоса, боговете, земята и хората³. В известна степен бихме могли да приемем, че разглежданата VII конференция също позволява да направим подобни сравнения с оглед нейния принос за развитието на *Българската теоретична архивистика*.

По аналогия фундаменталният термин *Архивология* в условията на съвременното мрежово общество, електронно управление, електронни архиви и интелектуални комуникации също може да бъде възприет с предлаганото значение, а именно: *Наука за архивите*, както и *Обща теория за архивите*. Според проф. А. Нейкова, именно тези значения на термина *Архивология* предлагат възможности за съвременно философско осмисляне на постиженията на теоретичната архивистика във всичките ѝ направления, респ. научни дисциплини, които с течение на времето се обособяват и развиват относително самостоятелно.

Философия на архивното познание и постиженията на българската университетска архивистика

Словото при откриването на конференцията, което произнесе проф. д-р Андриана Нейкова, беше съобразено със съвременната технологична парадигма, разпространението на информационно-комуникационните технологии и тяхното отражение върху промените в социалната роля на архивите и мисията на архивистите през XXI век. Специално внимание авторката отдели и на професионалното архивно образование, което изисква иновационни методи за обмен на научна информация и обучение с помощта на съществуващите профилирани архивни мрежи.

С доклади, научни съобщения и презентации се представиха общо 14 автора. Още в основния доклад на проф. д-р А. Нейкова (СУ) на тема: *Архивология (Обща теория за архивите) – идеи и теории*, бяха очертани целите, задачите и насоките на провежданата конференция, поради което си позволяваме да го представим по-детайлно.

Авторката прецизира основополагащия в парадигмата на архивното познание термин *Архивология*, обвързвайки го с посочените по-горе значения: *Наука за архивите* и *Обща теория за архивите*. Тя проследи в ретроспективен план идеите и теориите в областта на *Архивологията*. Това позволи да бъдат обосновани и систематизирани критериите за оценка на съответните български разработки в тази област. Проф. Нейкова разгледа основните чуждестранни концепции за периода от края на XVI в., когато се появяват първите теоретични трудове по архивистика, до настоящия етап. Водещите идеи, школи и теории, които авторката представи, са следните:

– Първите теоретични трудове по архивистика се появяват през XVI–XVIII в. и допринасят за формирането на научната област „архивознание“;

В тази връзка, авторката обърна внимание, че интересът на тогавашните автори, които най-често са юристи по образование и служители в архивите към канцелариите на съответните властови и религиозни институции в европейските средновековни монархии, е насочен към въпросите относно статута, организацията и типологията на съществуващите архивни сбирки и значението им като декларирано право и за управлението. Ето защо съхраняваните документални свидетелства на практика не са достъпни извън интересите на властващите елити в отделните абсолютистки монархии и църквата. Проф. Нейкова подчерта, че вследствие от институционализирането на архивите в условията на модерните национални държави в Европа, се регламентира статутът, организацията и функциите на държавните исторически архиви, вкл. и правото на достъп на гражданите до наследените от миналото архивни сбирки с публично значение. В резултат при прехода от Средновековието към Новото време и националните държави историческите архиви се трансформират от „арсенали на властта“ в „лаборатории за научни изследвания“.

– Развитие на т. нар. „методическо архивознание“ или концепцията за „технологичната архивна теория“, включително и служебните функции на архивиста-администратор;

Според проф. Нейкова, за развитието на общата архивна теория и за осъзнаването на необходимостта от професионално образование и квалификация по архивистика допринасят изграждането на националните архивни мрежи и създаването на нормативно-методическа уредба за технологията на архивната работа.

Тя изтъкна, че повратен момент в развитието на Общата архивистика е създаването през 1898 г. на известното методическо пособие на холандските архивисти С. Мюлер, Й. Фейт и Р. Фрюин „Ръководство за класиране и описание на архивите“, в което авторите за първи път теоретично обосновават универсалната по своето значение теория за архивния фонд. Въз основа на тази теория още през 20-те години на миналия век английският архивист Хилари Дженкинсън обосновава тезата си за водещата роля и професионална отговорност на архивиста-администратор в процеса на селекция на документите за постоянно съхранение или унищожаване с цел формирането на т. нар. „държавен фонд“.

– Влиянието на идеите на школата на позитивизма в трудовете по проблемите на **Архивологията (Общата теория на архивите)**;

Проф. Нейкова уточни, че през първата половина на ХХ в. в развитието на Общата архивна теория доминиращо е влиянието на позитивизма, което се откроява в трудовете на Еуженио Казанова, Серафино Пистолезе, Теодор Шеленберг и Ернст Познер. Доколкото обаче техните изследвания остават на равнището на официалната етатистка парадигма, те разглеждат архивите като част от институционалната структура на съответната държава и принципите за нейното управление.

– Отражението на идеите на неокантианството в трудовете на Адолф Бренеке и Йохан. Паприц;

– Влиянието на марксизма в съчиненията на Н. Покровски, М. М. Максаков и други представители на съветската архивна школа;

Според проф. Нейкова те съществено допринасят за прилагането на съветската архивна теория в практиката, с присъщия формационен подход и принципи за партийността при решаването на архивните проблеми, включително и технологията на архивната работа.

– Трансформирането през втората половина на ХХ в. на модерната теоретична архивистика в интегрална научна област с **Обща теория на архивите** и отделни направления (научни дисциплини) в структурата на архивното познание;

Авторката счита, че тази промяна е резултат от задълбочаващата се тенденция за отделяне на **Общата архивна теория** (историята на архивната мисъл или историческата архивистика) от архивната технология (в. см. практика).

– **Общата теория на архивите** в информационното общество: „оценителната теория“ на Т. Шеленберг (60-те години на XX в.); „документационната стратегия“ на Хелене Самюълс, концепцията за „тоталните архиви“ на канадската архивна школа, концепцията за „социалните подходи“ в теоретичната архивистика, методика и практика от края на миналия век.

Във връзка с нейното изясняване проф. Нейкова представи концепциите на Т. Шеленберг, който обвързва ролята на професионалния архивист предимно с подбора на документите, като предпоставка за тяхното опазване с историческа цел. За целта той въвежда и изяснява понятията „първична стойност на документа“ (отразяваща важността на документа за създателя му) и „вторична стойност на документа“ (притежаваща две измерения: свидетелствена, респ. исторически източник, която се определя от важността му за изследователя; информационна – значението му за обществото), както и дефинира термините „документ“ и „архивен документ“ (в см. част от документалния комплекс, определена за постоянно съхранение).

Авторката обърна внимание, че в теоретичен аспект идеята за съществуващата органична връзка между официалните и личните документи по основни теми, като и за тяхното издирване, се обосновава в „документационната стратегия“, на Х. Самюълс от САЩ. На базата на своя професионален опит тя стига до извода, че е необходимо допълване на традиционните методи за оценка на документалните свидетелства, свързани със значими за обществото теми. Подобен подход изисква участие на архивистите в една междуинституционална „документационна стратегия“ на по-високо равнище с цел издирване, оценка и придобиване на лични ръкописи и материали, допълващи и свързани с архивите на дадена институция, за която цел е необходим „институционален функционален анализ“. Възприемането на подобен подход разширява значително отговорностите на архивистите не само като „пазители на документите“, но и с преки ангажименти към „жизнения цикъл на документите“ в съвременното общество.

Проф. Нейкова също подчерта, че съвременните архивисти на практика са преки участници в процеса на формиране на публичния

документален и архивен ресурс във всичките му възможни формати и социални сфери на обществото. В този аспект тя се спря и на актуалната концепция за т. нар. „тотални архиви“ (обоснована през 70-те години на XX в. от представители на канадската архивна школа). Посочената теория разглежда документите в контекста на тяхното създаване, а най-новите ѝ интерпретации са насочени към електронните документи, като продукт на съвременната управленска и деловодна дейност. На практика прилаганият подход означава замяна на предишната информационна парадигма при оценяване на документите в зависимост от бъдещото им използване, с познавателна парадигма, при която оценката им е въз основа на сведенията за произхода на съдържащата се в тях информация, за създателя на документа, за даденото управление, функции и характеристики на документите върху различни носители.

Проф. Нейкова разгледа и концепциите на Хю А. Тейлър, който развива идеята за необходимостта да се изследват причините за появата на даден документ, връзката между конкретно действие (събитие) и свързаните с него документи, за да си отговорим на въпроса как и защо се създават документите в обществото. Авторката сподели, че въпросната теория е от стратегическо значение за формирането на националното архивно наследство, но е почти непозната у нас. Тя подчерта, че в условията на съвременната технологична парадигма развитието на архивния отрасъл се характеризира вече с понятията като **Архивология, Университетска архивистика, стартово професионално архивно образование и квалификация, със стратегии, политики, стандарти, проекти и т. н.**

В заключение тя обобщи: „... за съжаление ние почти не познаваме чуждестранната специализирана литература, респ. водещите идеи, школи, автори и трудове по проблемите на Общата архивна теория. Тогава възниква реторичният въпрос – какво четем всъщност, за да бъдем качествени преподаватели и специалисти по документалистика и архивистика, както и дали някой нас ни чете или ще продължаваме да си пишем и работим в една измамна себедостатъчност.“

Като цяло представянето и на останалите участници в конференцията заслужава най-висока оценка от научна и професионална гледна точка.

Проф. д-р Юри Тодоров (СУ) изнесе доклад на тема: **Цифрова форензика в архивите**. Той представи тази сравнително нова област, която

има пряко отношение към проблемите на документалното историческо наследство, описва методите ѝ и обоснова основната ѝ задача, състояща се в пресъздаване и възстановяване на съдържанието от файлове, записани върху различни компютърни паметни в най-разнообразни формати.

Катя Зографова (*директор на НЛМ*) представи: ***Забравените и „забранените“ фондообразуватели в НЛМ – между философията и случайността***. Тя се спря на проблемите, свързани с кръга от фондообразуватели на Националния литературен музей и тяхното архивно наследство.

Д-р Русалена Пенджекова (*ПУ „Паисий Хилендарски“ – Филиал Смолян*): ***Архивисти и историци – рицари на паметта на обществото*** насочи вниманието към взаимоотношенията, интересите, противоречията и възможностите за сътрудничество между архивисти и историци. Тя обърна внимание, че по същество резултатите от работата на архивистите и историците са ключът към паметта на обществото. Дефинира ги като „рицари“, защото усилията и на едните, и на другите, са насочени към една идеална цел: да осигурят дълговечността на паметта на човечеството. Авторката сподели, че въпреки общата им мисия „да изграждат дворците на паметта“, новите им социални роли и професионални отговорности се оказват различни и същевременно взаимозависими. По-конкретно, тя представи, от една страна – архивистите, като архитекти и създатели на колективната ретроспективна памет, а от друга – историците в ролята им на интерпретатори на същата тази информация.

Проблеми на научно-техническата обработка, съхранението, опазването и използването на архивните фондове и колекции в Национална художествена галерия разгледа д-р Бойка Дзипалска (*НХГ*) в доклада си: ***Архивни фондове и колекции в националната художествена галерия***.

На въпроси, свързани с богатите възможности за архивна евристика, на базата на практически опит и примери, се спряха Цветана Величкова и Марияна Николова (*НА на БАН*) в доклад им: ***Архивна евристика в работата по художествено-документалната изложба за автора на националния химн Цветан Радославов***.

В доклада си: ***Единният учебник по История на Русия: Патриотично образование или кратък курс по история на ВКП(б)*** доц. д-р Дарина Григорова (*СУ*) проследи релациите между историческа памет и нация в Русия. Тя обърна внимание на т. нар. „канонична история“, отражението ѝ в регионалните учебни пособия и съвременните възможности за „вариативна история“ в учебниците по история.

Опита си при съставянето на мултимедиен продукт по история сподели доц. д-р Георги Якимов (СУ): **Опит за електронен учебник: Мултимедийна история на България.** Той представи посочения учебник и демонстрира възможностите, които осигуряват компютърните технологии за използването му от учителите и учениците.

Особено актуален бе докладът на д-р Ивайло Аврамов (СУ): **Метаданните като архивни документи в електронна среда.** Той разгледа въпросите за обвързаността на метаданните по отношение на документите и процесите, свързани с т. нар. „жизнен цикъл“ на документа. Поясни, че метаданните, съпътстващи документите по време на този жизнен цикъл, могат да продължават да се използват и след като документите вече са изчерпали оперативното си значение, но продължават да се съхраняват заради историческата им стойност.

Илонка Колева (началник на Архива на СУ): **Архивът на СУ „Св. Климент Охридски“ в мрежовото информационно общество,** се спря на проблемите, инициативите и възможностите за дигитализация на документалния и архивния ресурс на СУ.

Обзор на палеографските особености, типологизацията и основните видове османотурски документи във фонда на Българска екзархия направи Михаил Иванов (ЦДА) в доклада си: **Дипломатика на османотурските документи от XX век. (Примери от фонда на Българската екзархия).**

Регламенти и проблеми на описанието на архивните документи в музейните фондове и колекции бе темата на доклада на Давид Нинов (НВИМ). Авторът представи разликите между архивните фондове, намиращи се в историческите архиви, и формираните в музеите фондове (основен, спомагателен и научен фонд), които се инвентират и описват по правила, съществено различаващи се от тези в системата на държавните ни архиви.

Мануела Желязкова (Многопрофилна болница за активно лечение – Национална кардиологична болница ЕАД) в доклада си: **Професията „архивист“ и нейната реализация в здравните заведения** като архивист в НКБ проследи възможностите за работа на архивисти в сферата на здравеопазването и необходимостта от качествено стартово професионално образование и квалификация по архивистика на тази категория служители.

Интересна и полезна като споделен опит за потребителите на ретроспективна документна информация бе темата на доклада на Драгомир Томов (докторант към катедра Архивистика и ПИД): **Издирва-**

не и проучване на архивните ресурси за исторически изследвания в мрежовото общество.

Във връзка с последните иновации в обучението по архивистика бе направена презентация на подготвеното от проф. Андриана Нейкова и гл. ас. д-р Русалена Пенджекова електронно учебно пособие: **Виртуална памет за архивите**, съобразено с монографията на проф. Нейкова „Архиви и общество“. Чрез него беше представен в историко-хронологичен и тематичен план с помощта на подбрани за целта изображения специфичния, многообразен и динамичен свят на документите и архивите, като един от вечните символи на държавността и цивилизацията.

Закривайки VII Конференция на специалност **Архивистика и документалистика**, проф. Нейкова събщи намеренията на организаторите в най-скоро време да се предприемат необходимите действия за учредяване **Асоциация на дипломираните архивисти в Р. България**. Направеното предложение бе одобрено от всички присъстващи, които изразиха надежда, че до следващата VIII конференция (18. 04. 2014), професионалната организация вече ще бъде юридически факт, за да имат българските архивисти своето представителство на международно, европейско и национално равнище, а при необходимост – защита и най-вече надежда за своята успешна професионална реализация.

Бележки

* Статията, която е написана във връзка с проведената на 18. 04. 2013 г. VII научна конференция на тема: **Философия на архивното познание и постижения на българската университетска архивистика**, е публикувана в сп. *Philosophia*: електронно списание за философия и култура, 05. 10. 2013: <<http://philosophia.bg/%D1%83%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%B8-%D1%84%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE/>>.

В настоящето е-издание статията се възпроизвежда със съкращения: без приложеното *Слово* на проф. д-р Андриана Нейкова при откриването на конференцията, тъй като в случая същото се публикува самостоятелно.

¹ Хроника на организирани научни конференции, организирани от катедра „Архивистика и помощни исторически дисциплини“ при Ис-

торически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“:

– „Българската университетска архивистика като образователен модел – история и бъдеще“ – 18 – 19 април 2005 г.;

– Конференция, посветена на 100-годишнината от рождението на акад. Иван Дуйчев (1907–2007) – 18 – 19 април 2007 г.;

– „Българските архиви и университетската архивистика през XXI век“ – 18–19 април 2008 г.;

– „Европейските архивни приоритети и българската архивна реформа“, включително и кръгла маса на тема: „Българските архиви и професията „архивист“ в Европейския съюз“ – 18–19 април 2010 г.;

– „Съвременната класическа архивистика и българската университетска компютърна архивистика – взаимодействие, политики, стратегии.“, реализирана в два модула: „Съвременните архиви, българската университетска архивистика и възможности за междуинституционално сътрудничество“; „Специалност Архивистика и документалистика – постижения, проблеми, перспективи“ – 18–19 април 2011 г.;

– Юбилейна конференция на специалност „Архивистика и документалистика“ на тема: „Архиви, професия, образование – реалности и стратегии“ – 18–19 април 2012 г.

² Пенджекова, Р. 60 години българска университетска архивистика и 10 години специалност „Архивистика и документалистика“ в СУ „Св. Климент Охридски“. – В: Университетски четения по архивистика. Т. II, С., 2013, с. 246.

³ Числото 7 е сакрално почти във всички култури. То носи символичния смисъл на „голямо“, „много“ или „всичко“ така заема мястото на „кръгло число“. Орбитите на 7-те планети са израз на космическия ред, който се изразява в 7-те тона, 7-те основни цвята и с „планетните“ названия на дните от седмицата. (*Шнитер, М.* Стара българска литература Пловдив, 1995, с. 113–114.) Така например, в тракийския орфизъм седмата степен символизира смъртта, която е всъщност нов живот. (*Фол, Ал.* Самотният пешеходец. София, 2012. с. 87). В християнството 7 е числото на съвършенството. Седмият ден е посветен на Бога (Изход, 20:10); седемте очи на Яхве означават неговата премъдрост (Захария, 4:10); седмосвещениците в старозаветното богослужение, седемсветлото слънце във времената на Месията (Исай, 30:26), Христовата молива („Отче наш“) съдържа седем прошения, седем са даровете на Св. Дух; седем са свещените тайнства в християнството и др. (*Шнитер, М.* Цит. съч.).

ЧЕТИРИ ГОДИНИ „ЕЛЕКТРОННА БИБЛИОТЕКА ПО АРХИВИСТИКА И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА“

Давид Нинов, НВИМ

За създателите на *Електронната библиотека по архивистика и документалистика* 18 април се наложи като ден за равносметка. Обръщайки поглед назад, към изминалата година, екипът на <http://electronic-library.org/content/index.php> проследява чрез статистическите данни, които предоставя сървърът на библиотеката, годишната ѝ посещаемост и използваемост. Последните са важен барометър за състоянието и по-нататъшното развитие на тази първа по рода си отраслова уеббазирана библиотека.

Още от самото си създаване през 2010 г. благодарение на научния си ръководител проф. д-р А. Нейкова *Електронната библиотека по архивистика и документалистика* се превърна във важен ресурс за обучението по архивистика и документалистика в СУ „Климент Охридски“ и не само там. А умело подбраната и поместена историческа литература привлече вниманието и на редица студенти-историци и хуманитаристи. И тази година, верни на традицията, положихме значителни усилия да обогатим съдържанието и тематичния обхват на заложените в библиотеката рубрики. Така общият брой на публикациите в тях надхвърли 260 статии, студии и монографии. Тези ни усилия бяха забелязани и по достойнство оценени от списание „Библиосфера“, което заключава: ... *Благодарение на усилията на проф. д-р Андриана Нейкова (преподавател в Катедрата по архивистика и помощни исторически науки в Историческия факултет на Софийския университет „Св. Кл. Охридски“)* и *Давид Нинов (историк, архивист, понастоящем – специалист в Националния военноисторически музей)*

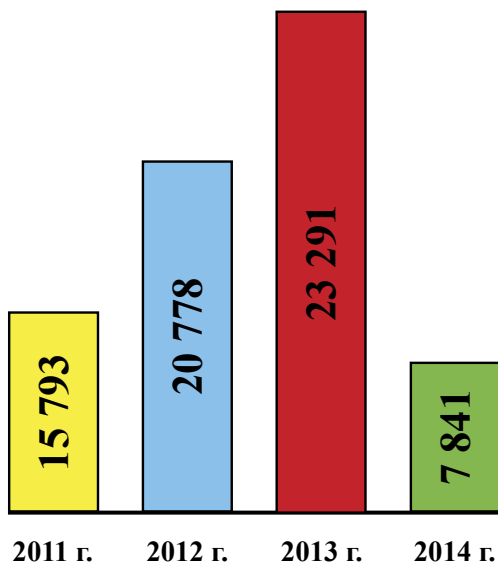
от няколко години съществува „Електронна библиотека по архивистика и документалистика“ — наистина изключително ценна придобивка за интересуващите се и занимаващите се с история и архиви. Публикуваните там текстове са обособени според вида си в секциите „Статии“, „Монографии“, „Документални издания“ и „Архивни справочници“, а в зависимост от предметно-тематичната си насоченост — в подсекциите „Архивистика“, „Българска история“ и „Световна история“. Постигнатото от колегите **е много, твърде много**, но не е достатъчно, за да можем изцяло да се осланяме на него. Затова си остава като императивно изискване комплектуването с «научна, научно-справочна и учебна литература по теория и практика на архивното дело в България и другите страни, издадени архивни справочници, научни трудове, сборници от документи и други издания, осъществени на основата на документи от държавните архиви; тук трябва да добавим и периодични издания с архивистична насоченост. Същото важи и за литературата по българска и световна политическа, социална, културна, религиозна и др. история ...¹ И макар постигнатото да е много, твърде много то не стига да задоволи нашите желания и стремежи. Ето защо и през тази година, въпреки продължаващата липса на институционална подкрепа, ще положим необходимите усилия да надградим и обогатим *Електронната библиотека по архивистика и документалистика*, за да докажем на новоприсъединилите се близо 3000 читатели, че техният избор не е случаен.

Освен към тематичното разнообразяване на съдържанието погледът ни е насочен и към подобряване на дизайна, структурата и търсачката на библиотеката. Последните ще променим и подобрим, запазвайки наложените до момента традиции и принципи. Ще съсредоточим усилията си към превръщането на наличния текстови масив в многофункционална база от данни, позволяваща търсене на информация по различни критерии. Ще детайлизираме стратиграфията и пренаредим съдържанието. И дано ни стигнат силите, защото делото е добро! А на досегашните и новите ни читатели пожелаваме здраве и приятни преживявания по пътя на знанието, светлина към което се надяваме е *Електронната библиотека по архивистика и документалистика*.

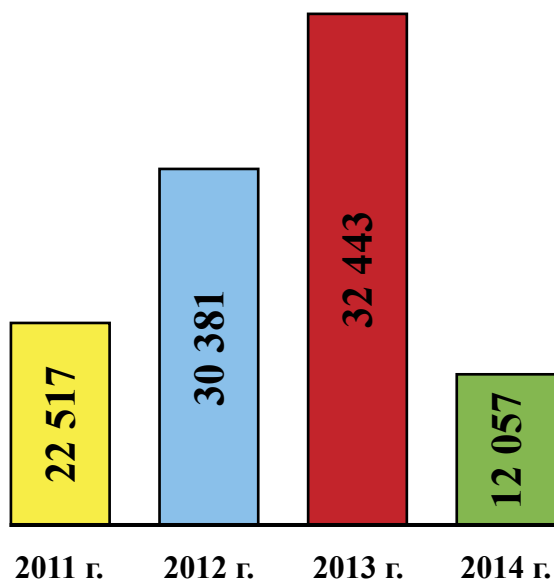
Бележки

¹ <<http://bibliosphere.eu/?p=2105>>.

Брой ползватели, посетили Електронната библиотека по архивистика и документалистика повече от веднъж за периода 2011–март 2014 г.

Брой посещения на Електронната библиотека по архивистика и документалистика за периода 2011–март 2014 г.

***Интернет-сайтове, в които са поместени материали
или препратки към Електронната библиотека
по архивистика и документалистика***

**УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА „СВ. КЛИМЕНТ
ОХРИДСКИ:“**

<http://libsu.uni-sofia.bg/page.php?73>

ЕЛЕКТРОНО СПИСАНИЕ „БИБЛИОСФЕРА“:

<http://bibliospha>

ЕЛЕКТРОННО СПИСАНИЕ PHILOSOPHIA:

<http://philosophia.bg/%D1%83%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%B8-%D1%84%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE/ere.eu/?p=2105>

**УЧЕБНИ МАТЕРИАЛИ ПО АРХИВИСТИКА
И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА:**

<http://www.history.swu.bg/pril.htm>

ЗА КУЛТУРА:

http://zakultura.info/index.php?page=link_list&ofs=6&secID=26&subsecID=161&subsubsecID=&partner=&recommended=&orderby=1

ZNANIETO.NET:

<http://znanieto.net/diplomni/details/7992/20/%D0%98%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0,-%D0%98%D0%A2/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8-%D0%B8-%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B2%D0%B8-%E2%80%93-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D1%89%D0%B5-%D0%B8-%D0%B1%D1%8A%D0%B4%D0%B5%D1%89%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%BE%D1%84%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0>

%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%B1%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F

**САЙТ НА ЕКАТЕРИНА ДАМЯНОВА, ПРЕПОДАВАТЕЛ
ПО БИБЛЕЙСКА ИСТОРИЯ И БИБЛЕЙСКА АРХЕОЛОГИЯ:**

<http://edamjanova.wordpress.com/2013/10/31/%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%80-%D0%BA%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D1%80-%D0%B1%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D1%81%D1%8A%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F/>

ВСИЧКО ЗА ЕЛЕКТРОННИТЕ КНИГИ:

<http://www.reader.bg/e-books.html>

WEBSITE.INFORMER.COM:

<http://website.informer.com/electronic-library.org>

BG WHOIS:

<http://bgwhois.com/site/electronic-library.org.html>

E-SCRIPTUM:

<http://e-scriptum.com/weblioteka/biblioteki/>

и др.

**ПРОГРАМА ЗА VII КОНФЕРЕНЦИЯ
НА СПЕЦИАЛНОСТ АРХИВИСТИКА
И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА „ФИЛОСОФИЯ
НА АРХИВНОТО ПОЗНАНИЕ И ПОСТИЖЕНИЯ
НА БЪЛГАРСКАТА УНИВЕРСИТЕТСКА
АРХИВИСТИКА“**

18 април, сряда, Зала 2 на Ректората

10.00–11.00 ч. – ОФИЦИАЛНО ОТКРИВАНЕ

10.00–10.30 ч. – проф. д-р Андриана Нейкова – Представяне на Т. II от поредицата „Университетски четения по архивистика“.

10.30–11.00 ч. – Почивка (кафе-пауза)

I. Част

Модератор: проф. д-р Юри Тодоров

11.00–11.20 ч. – проф. д-р Андриана Нейкова (СУ) – Архивология (Обща теория за архивите) – школи, автори, трудове.

11.20–11.40 ч. – проф. д-р Юри Тодоров (СУ) – Цифрова форензика в архивите.

11.40–12.00 ч. – Катя Зографова (Директор на НЛМ) – Многообразие и специфики на Отдел ”Фондове и литературно наследство” в Националния литературен музей.

12.00–12.20 ч. – гл. ас. д-р Русалена Пенджекова (ПУ – Филиал Смолян) – Архивисти и историци – рицари на паметта на обществото.

12.20–12.40 ч. – д-р Бойка Дзипалска (НХГ) – Архивни фондове и колекции в Националната художествена галерия.

12.40–13.00 ч. – Цветана Величкова, Марияна Николова (НА на БАН)

– *Архивна евристика в работата по художествено-документалната изложба за автор а на националния химн Цветан Радославов.*

13.00–13.30 ч. – Почивка (кафе-пауза)

II. Част

Модератор: проф. д-р Андриана Нейкова

13.30–13.50 – доц. д-р Дарина Григорова (СУ) – *Единният учебник по История на Русия: Патриотично образование или кратък курс по История на ВКП(б).*

13.50–14.10 ч. – доц. д-р Георги Якимов (СУ) – *Опит за електронен учебник: Мултимедийна история на България.*

14.10–14.25 ч. – гл. ас. д-р Ивайло Аврамов – *Метаданните като архивни документи в електронна среда.*

14.25–14.40 ч. – Илонка Колева (СУ) – *Архивът на СУ „Св. Климент Охридски“ в мрежовото информационно общество.*

14.40–15.00 ч. – Михаил Иванов (ЦДА) – *Дипломатика на османските документи от ХХ в. (Примери от фонда на Българската Екзархия).*

15.00–15.20 ч. – Давид Нинов (НВИМ) – *Регламенти и проблеми на описанието на архивните документи в музейните фондове и колекции.*

15.20–15.35 ч. – Мануела Желязкова (НКБ) – *Професията „архивист“ и нейната реализация в здравните заведения.*

15.35–15.50 ч. – Драгомир Томов – *Издирване и проучване на архивните ресурси за исторически изследвания в мрежовото общество.*

16.00–16.30 ч. – Почивка (кафе пауза)

16.30–17.00 ч. – *Виртуална памет за архивите: Презентация на електронно учебно пособие.*

17.00–18.00 – *Изказвания и закриване на конференцията.*

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР

СЛОВО ЗА ОТКРИВАНЕ НА VII КОНФЕРЕНЦИЯ НА СПЕЦИАЛНОСТ „АРХИВИСТИКА И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА“ – 18 АПРИЛ 2013 г., ЗАЛА № 1 НА РЕКТОРАТА

Андреана Нейкова

АРХИВОЛОГИЯ (ОБЩА ТЕОРИЯ ЗА АРХИВИТЕ) – ИДЕИ И ТЕОРИИ

Андреана Нейкова

ЦИФРОВА ФОРЕНЗИКА В АРХИВИТЕ

Юри Тодоров

ЗАБРАВЕНИТЕ И „ЗАБРАНЕНИТЕ“ ФОНДООБРАЗОВАТЕЛИ В НАЦИОНАЛНИЯ ЛИТЕРАТУРЕН МУЗЕЙ – МЕЖДУ ФИЛОСОФИЯТА И СЛУЧАЙНОСТТА

Катя Зографова

АРХИВИСТИ И ИСТОРИЦИ – РИЦАРИ НА ПАМЕТТА НА ОБЩЕСТВОТО

Русалена Пенджекова-Христева

ЗА АРХИВА НА НАЦИОНАЛНИЯ МУЗЕЙ НА БЪЛГАРСКОТО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО. АРХИВНИ ФОНДОВЕ И КОЛЕКЦИИ В НАЦИОНАЛНАТА ХУДОЖЕСТВЕНА ГАЛЕРИЯ

Бойка Дзипалска

ИЗДИРВАНЕ, ПОДБОР И АРХИВНА ЕВРИСТИКА В РАБОТАТА ПО ДОКУМЕНТАЛНАТА ИЗЛОЖБА „МИЛА РОДИНО“ (150 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА АВТОРА НА ХИМНА ЦВЕТАН РАДОСЛАВОВ)

Цветана Величкова, Марияна Николова

**АРХИВЪТ НА СУ „СВ. КЛ. ОХРИДСКИ“ В МРЕЖОВОТО ИН-
ФОРМАЦИОННО ОБЩЕСТВО**

Илонка Колева

**РЕГЛАМЕНТИ И ПРОБЛЕМИ НА ОПИСАНИЕТО НА АРХИВНИ-
ТЕ ДОКУМЕНТИ В МУЗЕЙНИТЕ ФОНДОВЕ И КОЛЕКЦИИ**

Давид Нинов, НВИМ

**ПРОФЕСИЯТА „АРХИВИСТ“ И НЕЙНАТА РЕАЛИЗАЦИЯ В ЗДРА-
ВНИТЕ ЗАВЕДЕНИЯ**

Мануела Желязкова

ПРИЛОЖЕНИЯ

**ФИЛОСОФИЯ НА АРХИВНОТО ПОЗНАНИЕ И ПОСТИЖЕНИЯ
НА БЪЛГАРСКАТА УНИВЕРСИТЕТСКА АРХИВИСТИКА**

Русалена Пенджекова-Христева

**ЧЕТИРИГОДИНИ „ЕЛЕКТРОННА БИБЛИОТЕКА ПО АРХИВИС-
ТИКА И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА“**

Давид Нинов

**ПРОГРАМА ЗА VII КОНФЕРЕНЦИЯ НА СПЕЦИАЛНОСТ АРХИ-
ВИСТИКА И ДОКУМЕНТАЛИСТИКА „ФИЛОСОФИЯ НА АРХИ-
ВНОТО ПОЗНАНИЕ И ПОСТИЖЕНИЯ НА БЪЛГАРСКАТА УНИ-
ВЕРСИТЕТСКА АРХИВИСТИКА“**

**УНИВЕРСИТЕТСКИ ЧЕТЕНИЯ ПО АРХИВИСТИКА
ТОМ III, ЧАСТ I**

**ФИЛОСОФИЯ НА АРХИВНОТО ПОЗНАНИЕ И ПОСТИЖЕНИЯ
НА БЪЛГАРСКАТА УНИВЕРСИТЕТСКА АРХИВИСТИКА**

Българска
Първо издание

Научен редактор: *Андреана Нейкова*
Предговор и съставителство: *Андреана Нейкова*

Предпечатна подготовка: *Давид Нинов*

Формат: 170/240
Електронно издание

ISBN: 978-954-400-124-7